

EERSTE·JAARGANG·FEBRUARI·1908

IRIS

LITERATUUR KUNST·SOCIOLOGIE WIJSBEGEERTE

ONDER·REDACTIE
EMILE.CLAUS
EMILE.DURKHEIM
GEORGES.PAPENS
GERARD.CEUNIS
RICHARD·DE CNEUDT
JOHAN·LE FÈVRE

UITGEGEVEN·TE·BRUGGE
DOOR·ED.VERBEKE & Co., Ltd

GERARD CEUNIS

Algemeen Agentschap voor Holland en Koloniën:
MEINDERT BOOGAERDT Jun., ROTTERDAM

"IRIS"

VRIJ, ALGEMEEN NEDERLANDSCH MAANDSCHRIFT

voor Literatuur, Kunst, Sociologie en Wijsbegeerte.

Secretariaat der Redactie :

GERARD CEUNIS, OTTERGEMSCHE STEENWEG, 36, GENT.

Uitgevers : ED. VERBEKE & Co. Ltd., Sinte Katherinapoort, Brugge.

INHOUD :

MEDEWERKERS :

LITERATUUR : Lode Baekelmans, Dr. Julius de Boer, Gerard Ceunis, René de Clercq, Richard de Cneudt, Frans Coenen, Joris Eeckhout, Constant Eeckels, Frederik van Eeden, Jan Eelen, Samuel Goudsmit, Willem Gijssels, Gust. D'Hondt, Mevr. de Jong van Beek en Donk, Paul Kenis, Edw. B. Koster, Lambrecht Lambrechts, Am. De Lattin, Frits Leonhard, Marie Metz-Koning, Pieter Van der Meer, Victor De Meyere, Fr. Mijnssen, Karel van den Oever, Lode Ontrop, Is. Querido, J. Reddinguis, André de Ridder, Herman Robbers, Top Van Rhijn-Naeff, Annie Salomons, Fernand Toussaint van Boelaere, Benno Vos, Daan Van der Zee.

KUNST : Albert Baertsoen, Jules De Bruycker, Georges Buysse, Gerard Ceunis, Emile Claus, Jean Delville, J. Delvin, Georges Eeckhoud, Mabel Elwess, Camille Lemonnier.

SOCIOLOGIE EN WIJSBEGEERTE : Prof. Kristian B. R. Aars, prof. Bouglé, Jean Delville, prof. Emile Durckheim, prof. Maxim Kovaleswky, Felix Ortt, Georges Papens, Dr Schoenmakers, prof. Scipio Sighele, Dr Steinmetz, prof. Lester Ward, Dr Wynaendts Francken.

Alle stukken voor de Redactie, tijdschriften ter ruiling, boeken ter bespreking, enz. moeten gezonden worden aan den redacteur-secretaris GERARD CEUNIS, Ottergemsche steenweg, 36, Gent (België).

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/irisliteratuurku00unse

SCHOUWBURG

Bijvoegsel aan " IRIS " Februari 1908.

Het tweede nummer welke reeds ter pers ligt zal verschijnen met 10en Maart aanstaande, en zal de volgende bijdragen bevatten : —

1. *Teekening van Emile Claus.*
2. *Vervolg van Sighele.*
3. *Vervolg Studie Claus.*
4. *Lambrecht Lambrechts.*
5. *Is. Querido.*
6. *Frits Leonhard.*
7. *René De Clercq.*
8. *Johan Lefevre.*
9. *Georges Eeckhoud.*
10. *André de Ridder.*
11. *Kronieken.*

Men schrijft in aan " IRIS " bij alle boekhandelaars of bij den uitgever.

DE ROMANTIEK
IN JACQUES PERK EN ALBRECHT RODENBACH

I.

In de groote romantiek, die, bij de wedergeboorte[1] der tijden, als een ontzaglijke geestelijke vloedgolf over Europa voer, onderging de schoone Idee de werkelijkheidsdoop, en verhief zij zich meteen weer tot de stralende hoogte harer idealiteit.

De schoonheidswonderen der nieuwere tijden zijn de wonderverschijningen der schoone Idee in den vrijen romantischen geest. De klassieke geest schiep ideale gestalten der verbeelding, de symbolische geest zinnebeelden der gedachten, de romantische geest vereenigt en verheft ideaal en symbool in zijn vrije scheppingskracht tot een ware en werkelijke schoonheid.

Zijn scheppingsvermogen is bezielende werkzaamheid. Scheppend uit het onbewuste zijner natuur, schept hij onder de bestraling der absolute Idee, waarin die natuur bezield is, en tot hooger leven, ten slotte van ziel en geest, gewekt wordt. Zijn hoogmenschelijke daad is de ékstasis, de bezieling of begeestering, de scheppende en goddelijke geestdrift.

De ekstase van den in schoonheid verheven mensch, die de kunstenaar is, is het zichzelf te buiten gaan van den mensch in

---

[1] De Renaissance.

het absolute[1]. Hij schept in zijn verbeelding, die de hoogere bouw is der werkelijkheid in het geestelijk heelal. In die geestelijkheid is het schoone transscendent. De zuiverste werkelijkheid is werkelijke idealiteit.

Zoo zegt Novalis dat één ding maar noodig is: het zoeken naar ons transscendente ik. Dit ik vinden wij, door de natuur en het natuurlijke leven heen, in het zelfbewustzijn, — bedoeld van den geestelijk hoogstaanden mensch, die een kunstenaar of wijsgeer is. In aesthetische geestelijkheid aanschouwt hij de schoonheid in zichzelf, en ziet hij deze in de wereld weerspiegeld. Zijn ik is de innerlijke subjectiviteit in haar hemel en aarde omvattende levendigheid des gevoels[2].

De Platonische ideeën zelfs zijn dan geen ficties meer, maar als verbeeldingen werkelijke gedachten, en als schoonheid en waarheid eeuwig. De Platonische (en Aristotelische) mimesis of navolging naar den vorm der natuur, tegenpool der vrije phantasie van den Plato der mythen, is in de scheppingskracht en ekstase van den nieuweren of romantischen mensch opgevoerd tot de navolging der ideeële werkelijkheid.

Vergeleken met de heldere verbeelding der Grieken is de Germaansche donker en zwoel als een onweer. Wodan zelf verschijnt met zijn jacht in het stormgeraas en met een wild "Holla"-geroep. Maar diep heeft de verbeelding het heroïsche karakter van hooge menschelijkheid en goddelijkheid begrepen.

De Germaansche mythologie is geheimzinnig en duister, maar onnoemlijk rijk van onbewuste en bewuste schoonheid en wijsheid. Hoeveel dichters zullen zich nog laten inspireeren door dien

---

[1] Volgens Philo van Alexandrië kwam in den toestand der ékstasis (ἔκστάσις), het boven zichzelf uitgaan, in den mensch de goddelijke geest. Vgl. Plotinos. Enn. V. 3 en VI. 7. en Vgl. de identiteit van het menschelijke en goddelijke pneuma bij de Stoa.

[2] Zie Hegel. x. 3 : 12.

mythischen geest, en uit dien mythen-nacht, uit het onbewuste, in het licht openbaren van hooger bewustzijn, ongekende schoonheid. Maar dan zal die schoonheid opnieuw bezield zijn, ademende den geest van den romantischen kunstenaar. Ook deze bezieling is een ekstase.

Tegen den mythischen achtergrond der Grieksche phantasie heeft Jacques Perk zijn schoone aandoeningen in zijn sonnettenkrans "Mathilde" en andere gedichten op het geestelijk tooneel der dichtende aanschouwing geplaatst; tegen den mythischen achtergrond der Germaansche verbeelding heeft Albrecht Rodenbach zijn dramatisch bewogen gemoed in een werkelijk dràma "Gudrun" veraanschouwelijkt.

Doch in Jacques Perk zong de liefde — de Grieksche Eroos lokte zijn ziel naar het hemelsche gebied der schoonheid — voor Mathilde, zooals in Francesco Petrarca voor Laura, in Dante Alighieri voor Beatrice, in William Shakespeare[1] en August von Platen voor een onbekende geliefde; terwijl in Albrecht Rodenbach de liefde zich openbaarde, in dramatische bewogenheid — de vrijheid verscheen hem in een Noordschen held — om zijn vaderland, dat hij redden en opheffen wilde.

In de poëzie van Jacques Perk verschijnt Eroos in den dienst der schoonheid alleen, in het dramatische spel van Albrecht Rodenbach verschijnt de held in den dienst der vrijheidsidee.

Merkwaardig is de tijd van omstreeks 1880, die in Holland de woordkunst zag herleven, het schoonst in Perk, en in Vlaanderen de bestaande taal- en cultuurbeweging zich zag verheffen tot de hoogte van een letterkundig kunstwerk, Rodenbach's "Gudrun," dat in den verhevensten vorm den dagelijkschen strijd om de vrijheid weerspiegelde in glansen van eeuwiger duur.

---

[1] Bedoeld in zijn sonnetten.

Geen wonder dat in "Mathilde" alleen de schoonheid ons tegenstraalt; dat de liefde, als Eroos, er ons verschijnt in enkel schoonen schijn; — en dat in Rodenbach's geest en ook in "Gudrun" het ideaal der volksvrijheid blinkt nevens het ideaal der schoonheid. In het rumoer van den strijd der hartstochten van het dramatische verbeeldingsspel mengt Rodenbach het gedruisch van den dagelijkschen kamp; doch alleen de geestelijke weerschijn daarvan flikkert er doorheen, en niets alledaagsch vertroebelt de helderheid der verbeelding.

Bij het snoeren van zijn krans[1] van sonnetten dacht en droomde, mijmerde en zong Jacques Perk alleen in het zuivere licht der poëzie, — terwijl Albrecht Rodenbach in zijn worsteling om het verheven doel, het ideaal der vrijheid, greep met een grootsch en prachtig gebaar, naar een zege-krans.[2]

Romantisch is de bezieling en begeestering, die in "Mathilde" de klassieke Eroos-idee duizendvoudig weerspiegelde in de fijne facetten der dichterlijke phantasie; en romantisch is ook het pathos en de ekstase, die in "Gudrun" de Germaansche vrijheids-idee, door de dichterlijke bewogenheid en den brand der dramatische hartstochten heen, zegevierend voerde tot de schoonheid.

Het kriterion der schoonheid is aan de sonnetten door het aesthetisch oordeel gemakkelijker aan te leggen dan aan het drama en de Vlaamsche gedichten met hun bijmengselen van cultuurhistorischen aard; zoodat de toets die het waarmerk der poëzie zal kunnen doen toekennen al zeer zuiver moet zijn om den één, om zijn enkel en onvermengd schoonheidsverlangen — wien het Grieksche schoonheidsideaal voorschemerde —, of den ander, om zijn hartstochtelijk door elkaar mengen van schoonheid en vrijheid,

---

[1] In "Nederland" van 1880, 3e afl. pag. 292 zegt Perk dat hij de Mathilde-sonnetten "door een strakken draad tot een krans gesnoerd" spoedig in 't licht hoopt te geven.

[2] Zie mijn opstel over Rodenbach's "Gudrun" in "De XXe Eeuw" van 1906, Juni-afl.

van strijd en poëzie, van menschelijke ontroeringen en dichterlijke zielsbewegingen, en om zijn cultuurhistorische belangwekkendheid, niet onrechtvaardig den voorrang te geven. In het licht der zuivere schoonheid verschijnt Jacques Perk's romantische geest volmaakter — gelijk ook zijn vormvolmaking in de school der ideaal-schoone Grieksche phantasie, en ook van Dante en Petrarca, ontwikkeld, een veel hoogere is — dan Albrecht Rodenbach's romantische geest, waarin de dagelijksche strijd [1] zijn hartstocht mengde met den walm van lagere passies, en waarin hij worstelend met moeite overwon — met in de geestelijke atmospheer de onweerstemming der romantische Germaansche mythologie, somberder, vager van vorm en geheimzinniger dan de Grieksche — ; maar is de schepper van het onvolmaakte doch grootsche drama, met zijn Shakespeareaansche geesteshouding in het dramatische, niet minstens even geniaal als de dichter der Mathilde-sonnetten ?

Geniaal is de scheppende romantische geest zoowel in de " Mathilde " als in de " Gudrun ", al droomde de een van enkel schoonheid en de ander van de vrijheid, die hij tot de dichterlijke schoonheid verhief.

Jacques Perk schreef in een van zijn brieven : " Ja, ik ben een van die schoonheidssensitieven, — en die " stupor suavis ", zeker ! dat is " der schoonheid huiv'rend schouwen ", en in zijn inleiding van 1882 tot den sonnettenkrans wijst Willem Kloos op het " schoonheids-ideaal " door den dichter der " Mathilde " in zijn liefde aanschouwd.

En niet van schoonheid spreekt daarentegen Albrecht Rodenbach in zijn merkwaardige Voorrede van " Gudrun ", maar wel van den moeilijken weg en den harden strijd, hoe hij zich een weg baant door de warrige struikgewassen der gewestelijke spraken, hoe

[1] Zie de Voorrede van zijn " Gudrun ".

hij strijdt tegen de Fransche overheersching, hoe hij hulde brengt aan oudere medestrijders. Evenmin spreekt hij in zijn " Prologus " voor zijn dramatisch gedicht van de schoonheid, maar alweer van den strijd, — en van zijn toekomstdroom. Wat zal zijn gedicht zijn ? — " 't Is een poging, 't is een wenk, een voorsprook van hetgene aan 't stijgend Dietsche volk de toekomst schenken kan. " En als zijn volk en zijn taal vrij zullen zijn, dan zal " zijn schouwburg, zijn echte stem hervonden, synthesis aller kunst, den roem van Dietschland (eens) verkonden. "

Zoo werd zijn drama, — waarin Gudrun het romantische ideaal van Germaansche schoonheid, liefde en trouw verpersoonlijkt, en waarin de grootsche en sombere figuur van den ouden Wate, afstammeling der Noordsche Koningen, in hooge romantiek, zwoel van onweerzwangere Germaansche mythologie, den ouden heldenaard, en in het heroïsche alle mannendeugden, in herinnering brengt, — het verbeeldingsspel, waarin hij de werkelijkheid van zijn tijd, en van alle tijden, deed opgaan in een hoogere waarheid en werkelijkheid, het drama van strijd en overwinning, dat hij zijn volk voor oogen stelde om het te bezielen en te begeesteren. Dat hij in zijn strijd overwon, die een geestelijke strijd was, dankt hij aan zijn dichterschap ; en daarom verkreeg hij naast den zege-krans de eerepalm der schoonheid die alleen een dichter aan zijn slapen mag drukken. — En daarom is hij niet minder geniaal te noemen dan de dichter der " Mathilde. "

Geniaal is de geest die in schoonheid en wijsheid met oorspronkelijkheid scheppend werkzaam is, en gevoel en gedachte, verbeelding en begrip, naar vorm en inhoud, en in een eigen stijl, opvoert tot de stralende hoogte van het unieke en voorbeeldige.

De romantisch geniale geest vat de symbolen en idealen der oude werelden samen, en verwerkelijkt de schoonheid na de Renaissance in een bezield en vergeestelijkt kunstwerk, waarin de

werkelijkheidszin zich verheft tot de idealiteit. De romantische geest voert de werkelijkheid op tot het geestelijk werkelijke. Realisme en idealisme, naturalisme en spiritualisme, zijn de eeuwige momenten der romantische kunst, en van alle kunst.

De toekomstige kunst en wijsbegeerte kunnen niet groot zijn, wanneer zij zich beperken tot slechts een harer momenten. De schoonheid heerscht als schoone waarheid in het geestelijk heelal. En daarin is het de verheven romantische geest, die al het verledene in zich vereenigt, die de realiteit tot de idealiteit verheft, aan wien de toekomst is.

JULIUS DE BOER.

(Wordt vervolgt.)

BRIEVEN AAN EENE VRIENDIN

EERSTE BRIEF

Nu ik jou heb, mijn lieve vriendin, bestaat er voor mij geen eenzaam-zijn meer.

Wist je vriend dat dan niet weg te nemen ? zou je zeggen als je spreken kon. En deze vraag zou je eerste domheid wezen, en een bewijs dat je maar liever niet moest kùnnen spreken ; want dan zou ik je antwoorden : Is er ooit een man geweest die alles aan een vrouw begreep ? en dat nog wel aan een vrouw die dichter, dus dubbel vrouw is !

Maar jij begrijpt alles ! En als je niet begrijpt, zul je door zwijgen mij doen gelooven dat je het toch doet. Je zult zijn als een grondelooze vaas, die alles bevatten kan zonder ooit te overboorden ; en je zult mij doen gelooven, dat je een vruchtbare akker bent, waarin mijn woordenzaad ligt te wachten op ontkiemen.

Voor jou zal er geen " te veel " zijn ; en moe zul je alleen wezen als ik het ben. Je oogen zullen me altijd helder en open aanzien, of je ziel gretig is naar meer. Je zult altijd komen als ik je roep ; en ook 's nachts zul je komen, in vol vertrouwen. Altijd zul je bij me zijn ; maar nooit zal een leelijk geruisch van jou me doen opschrikken uit gemijmer. Als ik roep, zul je dáár zijn ; maar als ik weg-denk in mezelf, zul je terugzinken in het niet.

Want, je bestáát niet...

Als je bestond, zou je me zeker vragen : hoe kan je iets liefhebben, wat niet bestaat ? En deze vraag zou je tweede domheid zijn, en een bewijs dat je maar liever niet moèst bestaan.

En dan zou ik je antwoorden, zacht, want ik zou je altijd liefhebben om alles wat je me geweest waart vóór je bestond : Lieve vriendin, hebben de menschen niet altijd 't meest lief, wat voor hun tastende handen niet bestaat ? Hebben ze niet lief een God en engelen, en een maagd-moeder en vele heiligen ? En hebben we niet de liefde lief en alle idealen ? Hebben we niet het meest lief aan een mensch, het onzichtbare schoon waarmee we zèlf hem sieren ? Hangt de man de vrouw niet om, met vele waardigheden die ze niet bezit, omdat hij dàn alleen haar schoon kan zien en beminnenswaard ? Noemt de vrouw, de sterkere in vele dingen boven den man, hem niet " heer en meester ", opdat ze hem zal kunnen dienen, zonder zich slavin te voelen ? Is niet dat wat niet bestaat : onze geest, het heerlijkste aan ons ? En is niet het komen tot de waarheid van het bestaan van iets, het punt waarop alles wegvalt ?

Ik hoop dat je mij begrijpt, mijn vriendin, en niet alleen zwijgt ditmaal ; want wóórden zijn zonderlinge dingen. Een Duitsch dichter heeft een van zijn vrienden eens laten zeggen : "*Wo die begriffe fehlen, da stellt zu rechter zeit eén wort sich ein.*" Die vriend heette Mephisto ; en Mephisto, stille vriendin, is de Rede, dus juist dàt, wat alle begrippen weg doet vallen. Geen wonder dus, dat ze hem soms " fehlen ". Maar jij, mijn vriendin, bent het Gevoel ; en als ik tot jou spreek, spreek ik in begrippen die soms zóó fijn zijn en zóó diep komen uit het onklare van het nog niet tot verstand geworden gevoel, dat anderen er geen woorden voor vaststelden.

En iets begrijpen, waarvoor het rechte woord nog niet gevonden is, juist dàt is pas " begrijpen ".

Ik zei dan, dat wat niet bestaat ons juist het hoogst is ; en ik vergat nog te zeggen, dat een vrouw in een andere vrouw nog nooit een vriendin bemind heeft, die werkelijk bestond — waarom, dat zal ik je later vertellen — en dat het dus niet zoo héél vreemd is, als ik een vriendin liefheb die niet bestaat.

Trouwens, al besta je niet : voor mij besta je ! Ik weet je zóó goed, dat ik je gezicht, en je heele gestalte zou kunnen uitteekenen. Ik weet het witte bewegen van je handen in den schemer, als je wat onrustig wordt, omdat ik wilde dingen zeg ; en ik ken je schouders, die nooit schokken van onwil, en je voeten, die fluweelig treden. Je bent wat bleek, mijn vriendin ; maar je mond is rood, en je tanden er in kunnen helder lachen om mijn grappen. Of je voorhoofd hoog is, weet ik niet ; want je haar golft er laag langs ; en je neus heeft zóó weinig mannelijk-verstandigs, dat je in een maskerade-costuum niet eens voor page zou kunnen spelen ; maar de neusvleugels zijn nobel van vorm, en ze zijn dun, en ze trillen soms als ik iets denk.

Ik weet alles aan je ; maar het meest van alles weet ik je oogen: zacht-open, grijs, met een blauw-groenen weerschijn, als een zee bij bewolkte zomerlucht : je oogen die altijd stil zijn, die altijd luisteren, en waarin alleen maar soms de gebeurtenis komt van een traan, een traan die langzaam welt en zwelt, en die je dan niet wegwischt.

Wat jij, mijn vriendin, schaamt je niet voor je tranen.

O, ik ken de veilige stilte van je oogen zoo goed ! Glijden er niet al mijn gedachten naar een heiligen horizon ?

Er tikt mij daar iemand op den schouder ; en nu ik omkijk, zie ik dat het Mephisto is ; en met zijn lange vingers — want Mephisto hééft lange vingers ! — wijst hij over dit geschrevene, en zegt : Ik heb hier al een poos gestaan. Ik wou óók eens kijken. En of je me kwalijk neemt of niet, ik moet je zeggen, dat die

vriendin die je daar beschrijft, als ze bestond, veel zou lijken op een heel gewone vrouw ! En in aanmerking genomen dat je niet gelooft in vrouwenvriendschap, vind ik je heele creatie een onding !

Lieve vriendin, het eenige wat ik doen kan, is niet antwoorden. Ik vind dezen Mephisto weinig meer te hebben van den genialen vriend van den Duitschen dichter : hij lijkt veel op een critiseerenden schoolmeester ! Hij begrijpt me niet ! Ik zal hem zoo lang laten staan tot het hem verveelt, en niet naar zijn praten luisteren. Misschien gaat hij dan wel weg, en vertelt andere critiseerende schoolmeesters, dat ik tòch niet luister, omdat ik aan grootheidswaanzin lijd en me verbeeld een dichter te zijn, die niets hoeft te doen dan naar zichzèlf te luisteren. En om hem eerst eens recht te ergeren ga ik voort :

Je bent goed, mijn vriendin : je bent van een goedheid die op den bodem van alle kwaad nog goed vindt, omdat je op den bodem van alles je-zelf ziet. En je bent zóó goed, dat iemand, jou aanziende, twijfelt aan zijn eigen slechtheid. Je hebt een medelijdende goedheid, en je medelijden is niet het medelijden dat verachting in zich draagt, en trots is ; maar het medelijden dat mede-lijdt en voelt : pijn voor al wat zwakker is, dan de kracht die je het ziet drukken.

Eens heb ik gezien, en niemand zag het dan ik, die niet iemand voor je ben, hoe je de lamp waarbij je zat te werken uitdeedt, om een motje te redden dat in de vlam wou. Wel een uur heb je toen in donker gezeten ; en het motje, dat geen licht meer zag, vloog in je haar ; en toen je het er uit haalde, en keek, zag je, dat je eigen vingers het doodgedrukt hadden. Dit is de eenige maal geweest, dat ik je heb zien schreien om iets anders dan om mij ; en toen je het doode motje naar buiten wierp, om het te begraven in het zwart van den nacht, die het aan jouw

oogen onttrok, zag ik zóóveel moedeloosheid in je oogen, dat ik zei : " Lieve vriendin, het is dood en voelt niets meer ! "

Toen keerde je je naar mij om, en je oogen, die weer helder waren, vertelden : dat je juist dìt zoo erg vond....

Weer hoor ik die critiseerende stem achter me ; en als ik op mijn papier niet den rossen schijn zag, van denzelfden mantel die Gretchen belette te bidden, zou ik niet kunnen gelooven dat het werkelijk Mephisto is, die zegt : " Je moet me niet kwalijk nemen ; maar ik zie hoe langer hoe duidelijker, hoe je creatie een wangedrocht is, dat....

Praat maar voort, Mephisto ! Je bent 'n man ! En heb ik in den beginne niet gezegd, dat een man nooit een vrouw begrijpen kan ? Maar ik begrijp joù wèl ! Je wilt, naar je aard, afbreken terwijl je niet kunt opbouwen. Breek dan maar af : ik zal terwijl bouwen, en we zullen zien, wie 't het langst volhoudt.

Ik zei dan, lieve vriendin, dat je een goed medelijden bezat : het medelijden van een moeder-over-alles. Je bent een van de meisjes die al moeder zijn, vóór ze nog een kind baarden.

Ook ben je een van de vrouwen die altijd meisjes blijven, en een van de kinders die altijd wijzen waren.

Ik kus de tippen van je witte vingers, van je zachte vingers, die er alleen zijn om te streelen waar pijn is.

Véél zul je me streelen ; want ik heb véél pijn.

. . . .

Me dunkt, lieve vriendin, terwijl ik me zoo tòt je boog om je vingertippen te kussen, is die roode mantel achter me weggegaan. Jij weet zeker wel waarom....

Ik heb je daareven gezegd, mijn vriendin, dat ik veel pijn had ; en in den schemer zag ik je hand, de hand die ik niet kuste, al eene beweging maken of ze zou gaan streelen.

Laat mij je dan zeggen, dat er pijn is, die door streelen erger wordt.

Maar om dat te zeggen, moet ik me eerst opheffen, wat ik zoo gemakkelijk kan doen, nu die roode mantel wegging.

Weet dan, lieve vriendin, dat men een gewonde niet streelt, en zeker niet over een wonde die pas genas. Men wil alleen gestreeld worden, als men zoover is dat men zijn pijn vertellen kan ; en zoover ben ik nog niet : daarvoor heb ik nog te kort jouw oogen gekend.

Heb je dan pas een droevig verlies geleden ? zou je vragen, als je bestond ; en dat zou je derde domheid zijn, en de derde reden waarom je maar liever niet bestaan moet.

Maar als je dat vroeg, zou ik je antwoorden, zacht, want ik zou je altijd hoogachten om hetgeen je me geweest waart toen je nog niet bestond : Lieve vriendin, ik heb véél droeve verliezen geleden : ik heb zóóveel verloren, dat ik niets meer verliezen kan.

Me dunkt dat jij dan stil zou worden, en dat lang tusschen ons alleen de stilte van onze zielen zou zijn.

En ik geloof niet, dat één van ons beiden de eerste zou durven zijn die sprak ; en ook niet, dat één van ons beiden de eerste zou durven zijn die heen ging. Zwijgend zouden we dan blijven zitten ; en ook in den nacht die dan kwam, zouden we niet durven spreken, uit vrees voor het licht van de sterren dat op onze woorden zou kunnen vallen.

Want die woorden zouden te schrikkelijk zijn.

Pas als de morgen kwam, geel of goud naar het jaargetijde, zouden we gaan spreken, met gansch andere stemmen dan die we de laatste maal van elkaar hoorden, en van dingen waar we al veel malen over spraken met andere menschen.

. . . .

Lieve vriendin, kun je je begrijpen, hoe iemand zich voelt, die van zijn wieg af aan op zijn hoofd heeft geloopen en nu op zijn voeten staat ? Niet ? Dat hoeft ook niet, als je maar gelooft dat ik me zoo voel.

Het is me, als zag ik weer even dien rossen schijn over mijn papier ; en jou, mijn vriendin, wil ik wel zeggen, dat wat ik hier 't laatst zei, iets lijkt, waarover een tot critiseerende schoolmeester geworden Mephisto zich boos zou kunnen maken. Maar laat ik je dan ook zeggen, dat men zich altijd boos maakt, als men iets niet begrijpt. Men zegt niet licht : " Ik ben zoo dom dat ik niet begrijpen kan. " Dan zou men boven zichzelf moeten gaan staan. Liever zet men zich boven een ander, en zegt : " Hij is zoo dom, dat hij dingen zegt, die niemand, en dus ook ik niet, begrijpen kan, en dat doet hij, om zich den schijn van diepzinnigheid te geven. "

Stille vriendin, het maakt mij niet meer boos of verdrietig, als iemand die mij niet begrijpt zich boven mij zet. Sedert ik op mijn voeten in een omgekeerde wereld sta, weet ik te goed, dat ik vroeger alles verkeerd heb gezien, en ik begrijp dus, dat zij die nu nog op hun hoofd loopen, mij verkeerd moeten zien.

Is dat een troost ? zou je vragen als je bestond ; en dat zou je vierde domheid zijn. Vraag dus niets meer ; maar luister ; dat is de beste manier om mij domheden te laten zeggen en zelf wijs te lijken.

Maar àls je me gevraagd hadt, of dat een troost was, zou ik je antwoorden :

De eenige troost, lieve vriendin, die ik in het leven vind, is, dat wij gelooven, dat wij zèlf goéd zien, en alle anderen verkeerd.

Dit noemen de geleerden " subjectief " zijn ; en ze spreken veel van objectief.

Maar de geleerden zijn mannen, en die begrijpen ons niet. Die kunnen alleen maar begrijpen, dat ze niets begrijpen ; en wij, stille vriendin, begrijpen alles.

Daarom zijn we ook subjectief, en heel ver van den man met den rooden mantel.

Zijn we ver boven of ver onder hem ?

Hij zegt " onder " ; ik zeg " boven ".

Wáár is de stem die recht doet ?

. . . .

Ik heb je alleen willen zeggen, dat er pijn is, die erger wordt door streelen.

En ook, dat ik in een omgekeerde wereld sta.

Waarom heb ik dan buitendien nog zooveel gezegd ?

" Vrouwen en dichters hooren zichzelf graag ! " roept het achter mijn rug ; en ik hoor zware schreden die heengaan.

Hoe graag hoort een vrouw die dichter is zichzelf dan wel niet, denk ik, en glimlach op mijn omgekeerde wereld.

Ditmaal kus ik den zoom van je kleed, o mijn zwijgende vriendin, die ik eerbiedig om haar zwijgen.

Want al ben ik een vrouw : als dichter heb ik eerbied voor iets dat ik zelf niet kan.

MARIE METZ-KONING.

GEDICHTEN.

I

GEBED AAN DEN AVOND.

Avond, genade, avond, dat uw goedheid zijge
ontfermend over mij, die troostloos zwijge ;
Avond, ik vouw mijn matte hande' in 't laatste licht,
dat bloedend sterft op mijn droef aangezicht,
en bid u aan...
Zult ge, onbewogen, verder gaan,
of uw lichtgulden vleuglen strijken, en u vlijen
naast mij, den droeve, met een glimlach en een groet ?
O godlijke avond, wil uw troostende armen spreien
zacht rondom mij, en wees mij, arme, goed ;
kom, mijne schamelheid en zal geen woorden spreken,
die de innigheid der stonde breken,
mijn droefheid zal niet klagen, maar schreiend als een kind,
wie moeders lippen zacht in sluimer kusten,
onder uw toegeslagen vleuglen rusten...
'k Zal luistren naar uw stem, en hoor, de lichte wind,
die spelend, nevens u, door 't gouden deemstren treedt,
verschuilt zich, roerloos, in de plooien van uw kleed,
en 't eenzaam lied, dat in den hoogsten boom,
waar vlammend brandt de laatste zonnedroom,
nog aarzelt van den lichten dag te scheiden,
zal van de scheemrende stammen glijden,

en in een glorie van vlammend rood,
zacht komen sterven in uwen schoot...

En dan zijt gij alleen, o Avond, alleen met mij,
dan moogt ge spreken, en zacht fluisteren,
en ik zal luisteren...

II

DE SMOOR.

De najaars-smoor spookt als een donkre droom,
met bange raadslen rillend rondom mij...
Vormlooze schimmen schuiven schuw voorbij,
en alles wacht in huiverenden schroom...

Alleen de klokken klinken, ver en vroom,
in 't eindelooze, éen dolend weegeschrei
van donkren dood, en luiden, log en loom,
ten naren nacht hun wondre profecij...

Omhoog, omlaag, alomme, gaan in drommen,
de grijze vanen zeegrijk uitgespreid,
de nevelstoeten door de oneindigheid,

en, als de klokken, uitgeklaagd, verstommen,
tronen vereend, in grenzelooze macht,
Nevel en Stilte als Heerschers van den Nacht...

III

DE OUDE VAARTEN.

Ik weet de vaarten, vredig als een droom,
met diepe waatren, donkergroen en stil,
waar zweeft, op wijde vleugelen van schroom,
een zachte weemoed, die niet sterven wil...

Bezwaard van stilte, buigen struik en boom
loom over 't water en ver klok-getril
ruischt aarzlend aan en zindert aan den zoom,
maar de oude vaart blijft wonderdiep en stil...

De broklende achterhuizen, waar de geest
der oude stede in droef herdenken waart,
staren verloren in de aloude vaart ;

en uit een open raam, waarrond, bedeesd,
een straaltje zon wat bloemen ranken ziet,
klaagt een harmonica haar droevig lied...

Richard de Cneudt.

'T WERK VAN GABRIELE D'ANNUNZIO.

UIT PSYCHIATRISCH OOGPUNT BESCHOUWD.

Ik heb vandaag, — meer nog dan op andere dagen, — al uwe aandacht en uwe toegevendheid noodig, omdat ik een bij uitstek Italiaansch onderwerp ga behandelen. Maar de wereldroem van Gabriele d'Annunzio doet mij hopen dat de psychologische aanmerkingen, die ik zoo vrij ben op zijn werk te maken, zeer klaar zullen zijn voor allen die ten minste eene algemeene kennis hebben van de dichtkunst en van de zedelijke gedachten van den Italiaanschen schrijver.

Ik moet echter vooraf eene verklaring doen :

Wanneer men den titel dezer les zal vernomen hebben, zal men misschien niet zonder ironie gedacht hebben : " Weer een profane van de kunst die nog eens de vermetelheid heeft over een kunstwerk te twisten ! En iedereen zal terstond gedacht hebben aan Cesar Lombroso en aan Max Nordau — die schrikkelijke ontleders van den geest en van de ziel der mannen van genie — en gemeend hebben mij den hoogmoedigen wensch te mogen toeschrijven de opzoekingsmethode te volgen dezer twee geleerden, die de kunstenaars — wel ten onrechte — vijanden der kunst genoemd hebben.

Niets van dit alles, dames en heeren.

Ik zie al te wel mijne geringe verdienste in, om te trachten naar datgene, dat slechts meesters bereiken kunnen. Ik durf het werk — uit psychiatrisch oogpunt, — niet beoordeelen, en minder

nog de persoon van een levend kunstenaar, die zijne tegenstrevers zelf erkennen als een bewijs dat Italië nog dichters der antieke schoonheid voortbrengt, ik wil eenvondig de tijpen van ontaarden bestudeeren die d'Annunzio ons in zijne romans en in zijne drama's voorstelt — om te zien of zij, ja of neen aan de wetenschappelijke waarheid beantwoorden.

Dit is mijne zeer zedige taak zooals gij ziet. Maar indien ik ze tusschen deze enge perken besluit is het niet omdat ik aan anderen het recht ontken zich verder te wagen ; het is niet omdat ik mij met diegenen vereenig — en ze zijn talrijk — die over ontheiliging roepen wanneer een geleerde in de erfelike voordispossities of in de ziekten van een kunstenaar, de reden van zijn genie gaat zoeken — alsof het genie het eenige van de menschelijke natuurverschijnselen was dat door het ontleedmes der wetenschap niet mocht worden aangeraakt, en alsof de volledige kennis der oorzaken van een kunstwerk de waarde ervan zou verminderen.

De zon houdt niet op zon te zijn zelfs indien de sterrekundigen er ons de vlekken van beschrijven, en haar licht dooft niet uit wanneer zij ons de stoffen doen kennen die het samenstellen; de parel wordt nog immer bewonderd als het rijkste en het sierlijkste der juweelen, zelfs als de natuurkundigen ons zeggen dat het slechts de ziekte van een schelpdier is ; en de mannen van genie zullen immer de toortsen zijn die den weg van den vooruitgang verlichten, zelfs wanneer de geneesheeren de sporen der krankzinnigheid en der ontaarding in hen vinden zullen.

Gingen de geleerden door hunne uitspraak, verder dan rechtvaardig was door al te gemakkelijk den naam van krankzinnig of ontaarde te geven ? Dit is wel waarschijnlijk, en ik ben de eerste om het aan te nemen. Niemand ter wereld is onfeilbaar, en de wetenschap beweert minder dan iemand dit te zijn ; zij ontkent aan allen en dus ook aan zich zelf het dogma der onfeilbaarheid.

Maar de dwalingen of de overdrijvingen van enkelen kunnen niet schaden aan de vastheid der bewijsgronden van vele anderen ; en kunnen vooral het princiep niet ontkennen dat de kunstenaar aan het wetenschappelijk onderzoek kan en moet onderworpen zijn.

De letterkundigen en de kunstenaars die zich tegen dit princiep verzetten, en aan de wetenschap het recht ontkennen zich met hen bezig te houden, — zijn bang voor de wetenschap, juist lijk de ingebeelde zieke bang is voor den dokter. 't Is te zeggen zij vreezen dat de wetenschap deze groote waarheid aan het publek zou onthullen : dat de kunst hare valsche kunstenaars heeft, juist lijk het strafrecht zijne valsche politieke misdadigers heeft : 't is te zeggen dat er middelmatige geesten zijn die zich verbeelden Wagner of Ibsen, Zola of Verlaine na te volgen, lijk er gemeene misdadigers zijn die zich aanstellen als politieke martelaars door — volgens de tijdstippen en hunne geesteskracht — de type na te volgen van Mazzini, of van Peter Micca, van Lassalle of van Bakounine; en die hunne ontaarding en hunne ongewoonheid uitbuiten als kenteekenen die ze doen gelijken op degenen, waarvan ze de leerlingen zouden willen zijn en waarvan ze slechts de karikatuur zijn.

De wetenschap kort de wieken aan die middelmatigen, want zij bewijst dat er twee soorten van ontaarding en ongewoonheid zijn : — de eene die eigen is aan de mannen van genie of aan de apostelen, die eene nieuwe waarheid doorzien of die zich opofferen voor een ideaal ; — de andere eigen aan de détraqués en halve gekken, die deze waarheid tot onlogische en ziekelijke overdrijvingen uitrekken, of die dit ideaal ontheiligen door de meest belachelijke of de hatelijkste toepassingen.

Sommige symbolisten, sommige estheten, sommige satanieken, zijn intellectueel even ver verwijderd van de voorbeelden die zij beweren na te volgen, als de misdaad van Ravachol — op

zedelijk en op politiek oogpunt — verwijderd is van de misdaad van eene Charlotte Corday. — Zij zijn allen ontaarden, dat is zeker ; maar de eenen zijn langs dezen, de anderen langs genen kant van de onzichtbare lijn die het goddelijke van het belachelijke, het heldhaftige van het hatelijke scheidt.

*
* *

Maar men zou soms aan de geleerden niet slechts het recht willen ontkennen de kunstenaars individueel te bestudeeren ; — men zou hun ook nog het recht willen onttrekken sociologisch hunne werken te ontleden. Wat natuurlijk eene dwaling is, vermits de gunst een sociologische faktor is, en bijgevolg, indien de kunstenaars in staat zijn over de schoonheid van een kunstwerk te oordeelen, de wijsgeeren bekwaam zijn over zijn nut te oordeelen, — en vooral omdat de kunst en de wetenschap twee stroomen zijn, die, al hebben ze een verschillenden loop, — toch uit dezelfde bron spruiten, en zich tot eene zelfde-onzichtbare, en misschien voor eeuwig ongenaakbare monding richten.

Indien wij een blik op de moderne letterkunde werpen, vertoont zich deze gemeenschap van oorsprong tusschen de wetenschap en de kunst met eene onbetwistbare duidelijkheid.

Wat toch heeft deze litteratuur karakteristisch ?

Zij is hierdoor gekenmerkt, dat iedere roman en ieder drama veeleer eene studie is van ondeugden dan van deugden ; eene ontleding van ongewone, veeleer dan van gewone gevoelens ; een werk in een woord dat alles beschrijft wat slecht of leelijk of ziekelijk is — in plaats van alles wat goed en schoon is te bezingen.

Bestudeer de naturalistische roman van Emile Zola, of de psychologische roman van Paul Bourget (wel te verstaan van

dien Bourget der eerste methode, niet van dengene die zijne pen ten dienste gesteld heeft van de partij der vorsten en der kerk); neem de symbolistische roman der Noorsche schrijvers of die ontledingen der menschelijke ziel die wij vinden in de boeken van Dostojewski; onderzoek eindelijk het volledige werk van Gabriele d'Annunzio; en zie of al deze letterkundige vormen, — met de verschillende middelen en doeleinden — niet veleer de ziektekunde dan de zielkunde van het maatschappelijke lichaam weerspiegelen.

Waarom weerspiegelen zij de pathologie van het maatschappelijke lichaam? O wel zeker niet uit oorzake van een plotse gril van den min of meer ongewonen geest des schrijvers — lijk Pierre Loti het met eene al te groote onnoozelheid beweerde — maar wel uit oorzake der hedendaagsche evolutie der gedachte, die volstrekt deze uitwerking op kunstgebied moest voorbrengen.

Het is niet te vergeefs dat de experimenteele wetenschap het geloof in den vrijen wil heeft bestreden, die tot nog toe de opzoeking der drijfveeren der menschelijke handelingen tegenhield. Nog slechts weinige jaren geleden oordeelde men dat de misdaad, de prostitutie, de landlooperij, het alcoolisme, al die vormen eindelijk der ellende en der ontaarding, de vrucht waren van den vrije wil van den mensch. Vandaag verzekert de wetenschap ons dat zij slechts het noodlottige gevolg zijn van de anthropologische omstandigheden en van het midden, de pijnlijke en verontrustende teekens van zedelijke ziekten, waarvoor het individu niet meér verantwoordelijk is dan voor zijne lichamelijke ziekten, met dit verschil dat ze veel moeilijker te genezen zijn.

Het was dus natuurlijk dat in plaats van de vrees en den afkeer voor het kwaad, — wel laffe gevoelens, die onze eeuw zoowel als de andere eeuwen kent — het menschdom langzamerhand de zoetheid leerde kennen van een minder gevaarlijk, en meer verheven gevoel: het medelijden met het kwaad.

Het was natuurlijk dat in plaats van zich tevreden te stellen met de ondeugd en de misdaad met eene nuttelooze en trage wraakzucht te straffen, men de kiemen trachtte te verdooven — voordat zij in het slijk konden opschieten lijk vergiftige en doodelijke bloemen ; en in dit heilige werk van voorbehoeding en zuivering kan slechts de kunstenaar den geleerde nuttig ter zijde staan.

Het is onmogelijk wonden te verzorgen zonder ze te ontblooten ; en, om aan de gelukkigen en eerlijken van deze wereld te ontdekken hoe gevaarlijk en hoe beklagenswaardig het maatschappelijke schuim der misdadigers en der ongelukkigen is, was er niet het droge en dikwijls weinig gekende werk van den geleerde noodig, maar het bezielde werk van den kunstenaar, die met de suggestie van den vorm, eene trilling van medelijden door de ziel der lezers doet loopen.

De naturalistische roman is in dezen zin een medewerker der moderne wetenschap juist lijk de socialistische roman dit op een ander gebied is.

De zedelijke en de economische krisis die wij ondergaan, moest onvermijdelijk een tegenwicht in de letterkunde vinden. Een machtige adem van altruïsme beweegt het hedendaagsche geweten : op dit oogenblik boezemt niets ons zoo veel belang in, en houdt niest ons zoo zeer bezig als, van den eenen kant heel die wereld ellendigen die tot nu toe stilzwijgend hebben geleden, en wier stille lijden wij met eene onverschillige en misprijzende zelfzucht beloond hebben, en van eenen anderen kant, een heele wereld misdadigers, die wij verachten zonder ze zelfs te bestudeeren, en voor wie wij gemeend hebben dat het gevang en de galeien een voldoende middel waren.

Nu, dank misschien aan den prikkel der vrees, voelen wij dat de tijd gekomen is deze schuldige onverschilligheid en dit misprijzen te laten varen ; en wij trachten den wassenden vloed ellende en

misdadigheid met krachtiger dijken tegen te houden dan wij tot nog toe gedaan hebben.

Kon de kunst aan deze algemeene ingenomenheid vreemd blijven? Mocht zij verdiept blijven in de beschouwing van het ideaal, terwijl de werkelijkheid al weenende hare hulp inriep? Zou het eerlijk geweest zijn de schoonheid en de goedheid te blijven bezingen, terwijl het ongeluk en de schuld wanhopig hunne smart uitschreeuwden.

En van eenen anderen kant, konden de letterkundige scholen die geene humanitaire inzichten hebben, die ze zelfs misprijzen en die de rechten van den " Uebermensch " uitroepen, de typen weergeven van eerlijke individuen, of de deugd verheffen, terwijl, in het sombere begin dezer eeuw, wij allen min of meer neurastheniek of gedetraqueerd of ziek zijn.

Men heeft sommige moderne schrijvers niet ten onrechte " Mithridates der kunst " genoemd omdat zij zich gewennen met ziekelijke gedachten te leven, juist lijk de Aziatische vorst zich aan het vergift gewende; maar men moet er bij voegen dat zij er zich noodzakelijk aan gewennen, daar het vergift verspreid is in heel het midden waar zij in leven, en niet slechts in hunne aderen.

Ziedaar dus de oorzaak die de meeste kunstenaars noodzaakt de rol te spelen van geneesheeren die pathologische gevallen onderzoeken en ontleden; ziedaar waarom de litteratuur tegenwoordig een soort psycho-pathologie geworden is.

Ik verwacht mij nochtans aan gemakkelijke kritiek: — Hetgeen gij zegt is heel waar, zal men mij opwerpen, maar het is niet nieuw! De kunst is altijd psychologie geweest, en bijgevolg psycho-pathologisch. Nevens de klassieke typen van schoonheid en van deugd, die door de schilderkunst, de beeldhouwkunst en de poëzie tot ons gekomen zijn, hebben wij ook de klassieke typen van zedelijke en lichamelijke misvormdheid en monsterachtigheid.

Welnu ja ! Er is niets nieuws in de zelfstandigheid : maar er is iets nieuws in den vorm, of om beter te zeggen in de methode. En de methode is alles, zoowel in de kunst als in de wetenschap.

Door eene zonderlinge intuïtie begaafd, beschreven de kunstenaars der vroegere tijden met groote wetenschappelijke nauwkeurigheid de kenteekenen van alle geestesziekten die zij wilden weergeven : — de hedendaagsche kunstenaars hebben geene intuïtie noodig : zij weten. Shakespeare schreef op een tijdstip dat de psychiatrie en de crimineele anthropologie nog niet bestonden. — Zola heeft bekend al de werken van Lombroso gelezen te hebben, en geen onzer moderne groote en echte romanschrijvers mag onwetend zijn met de veroveringen der hedendaagsche psychiatrie en psychologie.

Zoo doet men tegenwoordig bewust, 't is te zeggen met eene kultuur die men in alle boeken putten kan, hetgeen men vroeger bij intuïtie of onbewust deed.

Ziedaar de nieuwigheid die men tevergeefs in de kunst zou loochenen : en ziedaar waarom zelfs de zedigste der geleerden zich mag toelaten de ideale typen van misdadigers en ontaarden, die uit de fantazie van een kunstenaar gesproten zijn, te onderzoeken om zich rekenschap te geven of ze waar zijn of niet, uit wetenschappelijk oogpunt.

Om dit te verrichten voor het werk van Gabriele d'Annunzio heb ik natuurlijk al zijne romans en al zijne tooneelstukken moeten herlezen ; en terwijl ik ze volgens tijdsorde herlas, doorleefde ik eene reeks vreemde gevoelens die ik aldus zou willen samenvatten: — wat de kunst betreft meende ik in een dier concerten van klassieke muziek te zijn, waarvan de profane de geheimzinnige schoonheid niet genieten kan, maar waarvan hij de grootschheid van stijl en de zuiverheid van vorm begrijpt en bewondert — uit intellectueel oogpunt scheen ik eenige duistere bladzijden van Nietzsche

te lezen of het klare proza van een Grieksch wijsgeer, zoozeer vermengde zich de geur der antieke wijsheid met de soms geniale, maar nog meer krankzinnige gedachten van een ongelukkige moderne wijsgeer; uit zedelijk oogpunt vroeg ik mij af of al de vooruitgang der beschaving nutteloos was geweest, en of, na alle tirannijen te hebben afgeschud, wij nog het juk moesten ondergaan van de nieuwe, en alleronzedelijkste tirannie van den "übermensch".

En juist lijk de indrukken die ik had ondergaan bij 't geheele van d'Annunzio verscheiden en tegenstrijdig waren, zoo waren de personages die zich op deze bladzijden lijk op den achtergrond eener schilderij afteekenen, verscheiden en tegenstrijdig met elkaar: eenigen waren uit het werkelijke leven gegrepen; anderen uit de gril eener fantazie die, met kost wat kost oorpronkelijk te willen zijn, eindigde met onwaarschijnlijk te worden.

— Bij de eersten aarzel ik niet *Jean Episcopo*, *Tullius Hermil*, en *Isabella* te plaatsen, de arme krankzinnige uit " Een Lentemorgendroom."

Wat *Jean Episcopo en Tullius Hermil* betreft, die de hoofdpersonen zijn van den roman "*De Indringer*," de letterkundige kritiek heeft d'Annunzio beschuldigd, wel niet van plagiaat, doch van... eene al te groote herinnering aan de Russische litteratuur; en het is buiten twijfel dat men in deze twee romans, of om juister te zijn in de belijdenissen dezer twee misdadigers, de denkbeelden, de dramatische toestanden, en dikwijls zelfs de woorden van Dostojewski en Tolstoj vindt.

Maar dit is voor ons zonder belang. Indien het navolging is, is het eene goede navolging, omdat: juist lijk de typen van *Nikito* uit de "*Macht der duisternissen*" en van *Raskolnikow* uit *Schuld en Boete* levend en waar zijn, zoo ook zijn hunne intellectueele broeders "*Jean Episcopo*" en *Tullius Hermil* levend en waar.

Ik zou durven beweren dat Jean Episcopo de wetenschappe-

lijk volmaakte type is van den zedelijken neurasthenieker, wien het alkoolisme de reeds zwakke intellectueele eigenschappen verduisterd heeft, en die plots een moordenaar wordt door een dier psychologische stormen, die de reinste en de sterkste gewetens overeind zetten, en een haas in een leeuw veranderen.

En Jean Episcopo is werkelijk een haas, zoo groot is zijne lafheid. Hij verdraagt niet slechts, zonder eenige opbruising van weerstand, de wonde die Julius Wanzer hem toebrengt door hem een glas naar het hoofd te gooien, maar van af dit oogenblik wordt hij de slaaf, het *ding* van zijn despotischen vriend.

" Ik kon tegenover hem, bekent Episcopo, geene andere " houding aannemen dan die van een bangen hond. Deze man " ontnam me met één keer alle soort menschelijke waardigheid, " zoo gemakkelijk als hij me een haar zou hebben uit het hoofd " getrokken. En ik was niet verstomd, neen. Ik had het volle " bewustzijn mijner daden, een klaar en juist bewustzijn van alles: " van mijne zwakheid, van mijne verachtelijkheid, en vooral van " de volstrekte onmogelijkheid waarin ik mij bevond om mij aan " den invloed van dien man te onttrekken... Zoo gauw ik mij in " de tegenwoordigheid van mijn beul bevond *kon ik niet meer* " *willen*... Ach Mijnheer, zal men mij ooit dit geheim kunnen " verklaren voordat ik sterf ? Er zijn dus op aarde menschen die " de slaven van andere menschen kunnen worden slechts met ze " te ontmoeten ? Het is dus mogelijk aan een mensch zijn wil te " ontnemen lijk men hem een stroopijl uit de vingers nemen " zou ? Men mag dit dus doen Mijnheer ? "

Op deze angstige vraag van den neurasthenieker antwoordt de wetenschap : ja. Ja, er zijn in het leven beheerschende en slechte karakters die zich van de zwakken kunnen meester maken;

er zijn: *ontaarde koppels* die bestaan uit een psychologisch sterk individu, de *incubus*, die een ander zwak individu, de *succubus*, zijn wil opdringt, en den wil van dezen geheel vernietigt, en hem tot de ondeugd, tot de misdaad sleept, tot alle soort zedelijke laagheden, lijk een automaat.

SCIPIO SIGHELE.

('t Vervolgt.)

OUDE KLOK.

Oude klok, tik-tak,
tik-takt als voor dertien jaar,
'k luister droomrig, wacht en staar,
weet mij sterk, weet mij zwak.

Sterk omdat ik leven moet,
tik-tak, tik-tak,
sterk omdat ik een behoed,
tik-tak, tik-tak,
sterk omdat een kracht mij leidt
heen door alle ellendigheid,
tik-tak, tik-tak,
sterk omdat mijn wil niet brak,
tik-tak, tik-tak....

Zwak omdat ik ver van éen
denk aan lang gevloden dagen,
wat al wenschen wat al vragen,
rezen licht in mij voorheen,
tik-tak, tik-tak.

Oude klok, mijn oude makker,
oude tikker, oude takker,
dank dat nog jou hart niet brak,
tik-tak, tik-tak.

In mij tikt het leven... tak...
tikt en takt weer en ik luister,
in het duister,
weet mij sterk en weet mij zwak,
'k wou wat zeggen, 'k fluister, fluister,
zwijg weer angstig, hijg en snak...
sterk zijn, stil zijn,
sterk van wil zijn,
niet meer laf zijn, niet meer mak,
tik-tak, tik-tak.

Dag wordt uit den nacht geboren,
eenmaal klinken nieuwe koren
God, als maar mijn hart niet brak,
tik-tak, tik-tak...

Oude klok, tik-tak,
'k ligge luistrend neer en ween,
tik-tak, tik-tak,
leer mij zwijgen, leer berusten,
tik-tak, tik-tak,
wat toch was 't dat mij verscheen,
't was mij of een droom mij kuste,
die mij lokte lang voorheen,
tik-tak, tik-tak,
'k ligge schreiend neer en snik,
hemelsch wonder, mij zoo zwak.....

tik-tak, tik-tak, tik.....

J. Reddingius.

SMART.

I.

Spokend waren hun bleeke lijven in opdoomende nevels. De avond zeeg teeder om hunne liefde, die in goud-dijzige weelde te wellusten lag. Ze rustten in de zacht-warme donkerte en waren vol vrêe en zaligheid.

Rein-brandend was liefde in hun lichaam, liefde met goddelijk entoeziasme dat hen heilig verteerde dat en, in milde geuren naar mystische luchten droomde.

't Mooiste en 't wonderbaarste van hun leven lieten ze hoog opvlammen in die passie hunner ziel, die gouden-eêle passie van hùn liefde, die met witte nachtbloemen hun voelend-zijn samentooverde. Ze leefden in den avond en zweefden wonderbaar in teer-minnende duisternissen.

En hun zoenen was iets bovenmenschelijks, zoo innig, alvergetend. Hij, Larda, krachtig perste zen mond op den haren, dat hare lippen bloedloos werden, — en zòo bleven ze lang, terwijl bedwelmd-starend in 't nacht-blauw van hun oogen. Dan waren ze wereld-dood, slechts levend voor de goddelijke wellust van hun zoenen, voor 't blij-zware bewustzijn van haàr mond, zìjn mond te voelen en te drukken.

Hunne aanbidding vereerden ze in stilte, en in hun mysterieuze zwijgen traden ze langs de velden, luisterend naar 't droomvlammen hunner liefde, die teer-zoet was lijk den avond zelf, vrede over slapende huizen wevend.

Opeens, vreemd doenend in de avondstilte, verscheurde een sterke wind de rustende nevels, en ging geweldig te werk met afgrijselijk geruchte. Boomen, in hun grauwe gedaanten, waren niet vaag-droomend meer in Leie-wateren, maar werden nu woest-spokend en zonden uit hun dreigende kruinen akelig loeiende zangen in den orkaanwind. Opgezweepte golven sloegen uit de Leië, haar sprookjes-klotsen tegen de oevers was een afgrijselijk bruisen geworden, onstuimig water-geglans bliksemde door den nacht.

Larda en Lore wild-angstig, bekeken mekaar, en in hun mooie zachte oogen was nu 't grauwe van bovennatuurlijken schrik. Het loeide en huilde rondom hen. De duisternissen woest wemelden lijk grauwe vormlooze klompen, stormrollend door mekaar, en afgescheurde zwarte lappen kleefden fladderend aan de boomen, joegen door 't krijschend geluchte, en sloegen om de naakte lichamen van Larda en Lore.

De lucht was onheilspelend zwaar.

Ze voelden 't aankomen, 't onvermijdelijk fatum, d'oneindigheid, de smart. Ze omvatten mekaar in intense zoening en bogen de hoofden onder de huilende winden.

En de toornige donkerten bolden geweldiger tegen elkander, grauwe lappen sloegen feller in de lucht, de boomen waren gansch gebogen en hun wild loeiënde kruinen zweepten hard op hun smart-gelaat.

Forschig nam hij Lore in de lenden en wilde vluchten, maar zijn vlucht was onzeker in de nevels, hunne voeten werden opengereten en misvormd door wilde gewassen ; toornige ijskoude waters uit den stroom kletsten op hun lichaam. Ze werden machtig neergesmeten door de winden, en rolden in ravijnen waar vies gedierte hen bestormde en 't bloed uit hunne wonden zoog. 't Geluchte sloeg en scheurde en donderde, en afgerukte takken slingerden

zich striemend vòor woest-slaande luchtvleugels, die huilden en loeiden, en verraderlijk schater-lachten om hunne smart.

Lijk n' mysterie stonden hun bleeke gestalten in den onstuimigen nacht. Ze wrongen en schokten van smart hunne naakte lijven, en in hun gefolterd hoofd hamerde en beukte de pijn van gruwelijk lijden en wilde wanhoop. Groot en intens was hunne hooge liefde, en heviger sloegen gouden vlammen in weelde geuren om hunne doorschokte leden — ze zoenden mekaar. Dan, terwijl hun haren wild fladderend om 't hoofd waaiden, en de vergramde natuurmachten hun lichaam vaneen reeten, wrongen ze zich krampachtig te samen, — Larda hield zijn breed lichaam vòor hare teere gestalte, die lijk een blanke lelie, bloedend, mystisch mooi was, en duwde zijn gekneusde kop op hare jagende borsten. Er was iets goddelijks in hunne smart, iets dat martelende wellust gaf, iets heiligs, zoet-folterend lijk de warmte van het heet versch bloed langs hunne bekneusde koude lijven droppend.

Opeens daalde er kalmte over den afgrijselijken nacht, de winden lagen neer en 't geruchte was verzwonden. Maar de stilte was gruwelijk met boosheid zwaar wegend op de twee gemartelde liefdemenschen.

Er woog wreed zwijgen alomme....

" Prang u kloek aan mij ", steunde Larda, die angstig nog meer rampen voorzag. 't Bloed stroomde overvloedig uit de wonden, in de forsche drukking van hun omstrengelen.

. . . .

Eensklaps, schril en hard door de zware stilte, klonk er een rauwe gil, hij scheurde de nevels uiteen, krijschte ijzigwekkend in den vreeselijken nacht, en de onstuimige storm joeg heviger dan te voren.

Larda stond recht, met zijn linkerarm Lore omvattend, zijn blik was ontzettend, vlammend lijk van een God. In de lucht

bewoog zich een dreigend gevaarte op weinig afstand. Het was een arend, die door de duisternis heen, machtig vleugelklapperend op hem neerdaalde, de roof-kop uitgestrekt.

Krankzinnig, niet meer voelend zijn brandende wonden, noch zijn felle smart, sloeg hij radeloos naar het monster, dat zijn Lore trachtte te naderen.

De gespierde torse van Larda wrong zich wanhopig, en beukte naar alle kanten, bleek-vlekkend opduikend in de grauwing. — Erboven de vliegende zwarte klomp van den arend....

Boomen knakten onder de stuwing van de winden, er was hardnekkig geblaas van ijskoude lucht. 't Water was zee-onstuimig en bruiste lijk zee-golven. Een langgerekt loeiën en huilen steeg boven de stormgeruchten. Nevelen bonsden op elkander en joegen, bliezen, grijnslachten....

Midden in : 't bovenmenschelijk gevecht van Larda tegen den arend. Zijn overgroote krachtsinspanning had hem uitgeput. Zijn arm slingerde zich nog wel geweldig, maar niet meer vlug genoeg, want fel sloegen de groote vleugels over hem, en opeens zag hij, — God ! zijn wanhopig vertrokken gelaat moest 't aanschouwen ! — hij zag de wreede gekromde arendsbek zijn Lore stuk houwen, haar schenden, haar misvormen, die teere plant knakken ! Hij zag hem aan hare borsten nijdig rukken en 't bloed gulzig opslorpen, dat uit hare wonden gulpte en zijn gezicht bevochtigde....

Reutelend sprong hij toe, sloeg zijn forsche handen om den nek van 't monster, en rukte, wrong geweldig, en ging vreeselijk te werk. Hij zag niet meer, voelde niet meer, dacht niet ; lijk een bezetene bevocht hij razend wat zijn Lore had vermoord.... vermoord ! Hij krijschte, schreeuwde snikkend.... Maar eensklaps was zijn schreeuwen een gehuil, een vreeselijk huilen dat 't bloed doet verstijven van schrik. Hij liet zijn vijand ontsnappen....

Zijn oogen waren uitgepikt, uitgerukt, hij was blind.

Het stormgeraas om hem heen lag nu te donderen met moordachtig geruchte. Het razend nachtgedoe was als n' grijnslachen....

En hij in zijne wreede marteling, holde wankelend rond, krankzinnig. Hij wilde zijne Lore zoeken, maar zijn tasthanden vonden slechts doornstruiken en padden.

Vernietigd, verbrijzeld, Lore en zijn mooie avondliefde ! En zijn kermen ging vreeselijk door 't geluchte. Stervend holde hij over de wegen, zijn armen boven 't hoofd slingerend en wild roepend Lore ! Lore ! die in zijn zinnelooze kop nog voortleefde....

Lijk een vluchtend spook bewoog zijn bleek lijf zich tusschen de duisternissen.

GERARD CEUNIS.

EMIEL CLAUS.

Het was eene groote verlichting voor de kunst toen de Belgische schilders zich omtrent 1830, langzaam vrijmaakten der oude conventioneele onderwerpen, en ze van de mooie beelden der mythologie in innige overtuiging overgingen tot de historische feiten. Na den bloei dezer periode traden de kunstenaars eene nieuwe richting in, met meer stemming, meer gevoel ; de doeken van overgroote afmetingen werden minder talrijk, de schilders grepen niet meer hunne personnages uit de geschiedenis, maar hechtten nu meer en meer belangstelling voor hun kunst aan den den mensch van hun tijd en bestudeerden hem in zijn leven en omgeving. Hieruit sproot het " genrestuk ". Nu was het niet meer het doel der schilderkunst indruk weer te geven door monumentale lijnen en knappe groupeering, maar ze kwam er toe te naderen tot een fijner observeeren en inniger voelen ; en de schilder bearbeidde nu dié onderwerpen, waartoe zijn persoonlijk karakter hem zachtjes naartoe duwde.

Dit tijdperk was de overgang tot een breeder en beter opvatten der schilderkunst. Men besefte dat het vooral hare kunst moest zijn : het teweegbrengen van spontane indrukken, die spraken tot ons instinkt, onze zinnen, en hierdoor voor fijnere kunst tot onze ziele. Het impressionnisme heeft zich geheel en al vrijgemaakt van wat er nog overbleef aan school ; de gedachte in een kunstwerk is raar geworden, al wat straalt van leven en vuur wordt geschilderd, en dit met warme zuivere kleuren, geborsteld en geweven tot een levendig wordend koloriet. Het is

de volle triomf van het naturalisme ; geen idealiseeren, geene gedachten, geen " behandelen " van onderwerpen, maar het ware neersmijten van de realiteit, die leeft en die woelt in driftvolle natuur.

En het landschap komt tot zijn volle luister ; men verdicht geen levenslooze natuur, men grijpt ze vast, zooals ze daar staat in zware vracht van boomen en blaren, met milde schatten van lenteleven of herfstweemoed. O ! het is eene mooie rijke baan door het impressionnisme voor de landschapschilders geopend. De teederheid van jonge groene bladertjes in de Lente, en de frissche reine lucht waarin de natuur staat te bloeiën, met al dat levenszuchtig rijpzappig gewas ; en dan in den Zomer, als de lucht zwaar weegt in heeten zonnebrand, en de boomen er in staan te pronken lijk groote bouquetten met rijkdom van zware zomerkleuren ; en dan het weeldrige bronze-bruine gebladerte dat over de velden gestrooid is, als de Herfst de boomen ontkleedt ; en dan in den Winter, als die droeve grauwe tinten met het blanke sneeuwgedoe samenzingen en lijk eén weemoedig gedicht zijn van winterstemming. O ! zoovele mooie kleuren vloeiën er langs de jaargetijden, en zoovele stemmingen borrelen uit die kleureneenheid.

En de schilders die al die mooiheid gezien en gevoeld hebben, zijn uit hun atelier gestormd en hebben ons die lenten, die zomers, die herfsten en die winters gegeven ; ze hebben hunne blijheid gevoegd bij die, welke ze in zomerfeesten op het doek brachten ; of ze hebben hun weemoed gelegd in den weemoed van den avond dien ze ons schilderden.

Deze richting, met het ware weergeven van de realiteit, met de loutere neerschildering van het woelige, het feestende, het strijdende leven, en in het landschap van de stille of luid-zingende natuur, moest zich echter nog meer ontwikkelen, en moest voor

de landschapschilders stijgen tot een hoogere kunst, waarin men tot meedere waarheid kwam, en tot fijnere weergeving geraakte van de luchten. Het was de triomfante intrede van het licht.

***

En Emile Claus heeft ons dat licht gegeven. Hij heeft het mild uitgegoten over onze hoofden. Teere wazige tinten van bescheiden morgenzonnetjes ; hel-vlammende schijnsels van middaglicht ; geel-gouden brand van late zon ; jong-levend licht van teere lenten ; zware zomer-vreugde ; droom-brand van herfstgoud ; kristale vrieslucht en grijze sneeuw-einders ; al dat fijn tinten-muziek, die rijke kleurschakeeringen, die lichtfeesten en die weelde heeft hij op zijn doeken gebracht, meesterlijk, met de fijne subtiele kunst waarin de mooie brokjes vlaamsch land, die hij ons schilderde, werden, tot tintelende stukjes poëzie van reinwellustig natuur-leven.

Claus heeft zijn jeugd heerlijk doorgeleefd als boerenjongen, vrij opgevoed in het altijd mooie buitenleven, waarvan wij, stadsjongens, de blijde overmoedigheid niet gekend hebben, ten minste niet zòo vrij-jeugdig al een buitenjongen ; onbewustlijk 't plantenleven kunnen gadeslaan door alle jaargetijden, er van de wonderlijke geheimen kennen, de velden en weiden mogen doorloopen, de bosschen afzoeken, altijd in de vrije buitenlucht, levend met de planten, met de boomen, met de jaargetijden, moest hij werkelijk als voelend mensch, worden wat hij nu is : de blijde zanger van de natuur.

Eerst, toen hij zijn studiën had voleindigd, maar hij zijne kunstrichting nog niet klaar voór zich zag liggen, schilderde hij portretten, en, nog niet gevormd, zoekend zooals allen deed hij aan verschillende genre's, waarvan hij echter geen bijzondere voldoening ondervond.

Wel was hij de techniek volop meester, alle onderwerpen behandelde hij met wellukken, hij wás schilder, maar het was het ambacht niet welk hem enthoesiasme moest bijbrengen. Hij moest ziël in ziin kunst leggen. Hij wilde de mooiheid uitstorten die in hem lag. Maar dan wist hij nog niet hoè dat schoone was ; hij tastte, zocht, tot wanneer hij besefte dat hij moest zingen, dat hij de dichter moest worden van de jubelende klare blijheids-dagen, die hij in zijn jeugd doorleefd had.

Stilaan was hij onafhankeliik geworden van den moeilijken maatschappelijken toestand waarin hij zich eerst bevond.

Menig jongeling zou de moed verloren hebben bij de lastige worsteling tegen de moeiliikheden van 't leven. Maar hij niet, het heilig vuur dat hij in zich voelde branden mocht noch kon verdooven; hij vocht tegen het leven, liep thuis weg, gaf lessen, en eindelijk kon hij zich vestigen te Astene, midden de vlaamsche weiden en akkers, waar hij gelegenheid vond, zijn kunst in mooie vlammen uit zijn ziel te laten slaan.

Zijn huis heet " Zonneschijn ", en het lijkt wel een droom, zooals het daar lachend verborgen staat in den heerlijk-slordigen tuin, met de groote laan kastanjeboomen aan den steenweg, en aan den anderen kant... de Leie, n' mooie kronkeling makend langs het huis van den meester, die haar bezingt.

Eerst schilderde hij de boeren in hun bezigheid op het land. Het was een diep-ontroerd eerbiedig gevoel voor de land-arbeiders, du ruw-mooi zijn in hun ziele eenvoud. Hun zwaar wrochten in de eeuwig mooie natuur deed Claus eenigzins melankoliek denken; hij voelde de godsdienstige schoonheid ervan en schilderde ze. De " Beetenoogst " is een doek van zeer groote afmetingen ; het is guur november weêr, de mistige purperige lucht verwazigt de dingen, en de boomen in de verte staan vervaagd in winternevels ; en op het land werken ze, de boeren : ze doen de beetwortels uit,

en hun handen en gezichten zijn paars van koude. Het is een zeer belangrijk doek uit die periode.

Na dezen tijd verandert zijne kunst ; ze wordt fijner, rijker aan poëzie. Vroeger schilderde hij de boeren arbeidend in de natuur, op het voortbrengende land, nu schildert hij vooreerst de natuur, dat land, en laat er doordruppelen lijk zonnig muziek, zijn fijn tooverend licht.

Claus zelf is heel de natuur. Zijn kunst munt niet vooral uit in eèn genre van landschap, hij geeft ons àlles ; heel het vlaamsche land op alle uren, de jubelende, de lachende, de weemoedige....

Zijn werk is eèn groot gedicht, eèn hymne aan de natuur. Als ge het mogen bewonderen hebt en veel gezien hebt, dan kunt ge wel een schilderij vergeten, u niet meer herinneren wat dit en dit doek bevatte, maar het groote werk in zijn eenheid, dàt kunt ge nooit vergeten ; het blijft in u voortleven lijk een bron van schoonheid..., van wondere schoonheid ; ge ziet het lijk een droomland, hel-wemelend van mild licht, uitgegoten over de weiden, over de akkers, over de Leie... ; verblijdend licht, dat lijk gesmolten goud door de boomen sijpelt, zonneplekken smijt op lachende grasperken, langs de blaren droppelt ;... licht, dat zwaar neerzwoelt op de velden in de blakerende zonnestralen, licht, dat teeder goud-tint in het fijne morgenwaas.

En erin staan de dieren, meewrochtend op het land, of snuffelend en zoekend rond de hoven loopend, als kleine noodige détails, eèn geworden met het landschap. Ze zijn er met de boomen, de planten, de menschen, de kinderen, vergroeid met de plaats, allemaal eèn, meezingend in de landelijke mooiheid.

De kunst van Emile Claus is fijn, mooi bewerkt met n' nerveus temperament. Hij verzacht niets, voegt niets bij, al zijn kleuren zijn zuiver — vierges — weergegeven in hunne verhouding tot de andere, verwazigd en verfijnd tot teere, subtiele

tinten. Hij is heel en al weggezonken in zijn kunst, meelevend in de natuur ; hij wil geven wat daar zoo heerlijk vóor hem ligt te zingen : de ziel van 't levende. Zoo staan de boomen niet als boomen, de weiden niet als weiden op zijn doeken, koud zielloos in hunne nageteekende vormen en lijnen, maar ze staan er te trillen en te leven, vol licht en werkelijke zonnegeuten.

Het aanschouwen van zulk werk geeft hoog genot ; het wordt ons alsof men voor de natuur zelf staat, en onbewustlijk wil men verder kijken, achter de lijst, om nog meer te zien en meer te genieten.

Meestal gebeurt het, als ge voor eène van zijn schilderijen staat, — b. v. een groep boomen, eenzaam droomend in de schaduw aan den Leikant, en verder over het water en de velden het zonneschijntje lacht, — dan zegt ge onmiddelijk, dàt heb ik nòg gezien. Zoò treffen die werken, en doen u vroegere indrukken herinneren uit de werkelijke natuur.

Dit is nu eene zeer bijzondere hoedanigheid van een kunstwerk, — zuiver impressionnisme dat Claus in zijn verheven luminisme verfijnde in die mate, zooals men zelden bij andere schilders aantrof.

Georges Buysse's werk b. v., eenigzins verwant aan dat van Claus, zal ons nooit met zùlke klanken, en zùlke juistheid, herinneringen zingen, van indrukken die we vroeger ontvingen. Soms blijkt het ons, alsof Buysse even boven de realiteit opsteeg, om eenigszins meer esthetische waarde in het werk te brengen ; — afwijking dus van het ware, min impressionnisme, onbewustlijk misschien, om in eene andere verheffing weer op te stijgen, waardoor zijn werk ons even hoog genot verschaft.

Claus, hoezeer men ook geneigd is tè denken, dat hij zich ook afwijkt van het ware, zijn blikken soms hooger richt en zijn fantazie even laat doorkomen om wat met licht en zon te kunnen

idealiseeren, blijft nochtans het dichtst bij de natuur, en zou zich zelfs onvoldaan voelen, moest hij afwijking in zijn werk bespeuren.

De indruk is spontaan en verhoogt, verzuivert, wordt klaarder en dieper naarmate men het werk ziet en her-ziet. Gewoonlijk is de indruk dien een voorwerp op ons maakt, flauwer geworden bij een tweede aanschouwing, zoodat later, bij meer aanschouwen, het voorwerp ons niets speciaals meer zegt en de indruk nul wordt. Maar heeft men b. v. een mooi plekje ontdekt, ergens in een bosch, en komt men terug, heel dikwijls, zoodat we dat plekje beginnen lief te hebben en het in onze ziel vergroeid is met ons denken, ons voelen, dan zal de indruk ervan steeds dieper en mooier in ons dringen, dan zullen we blijde naar het dit plekje terugkeeren om dezelfde impressie nog eens gewaar te worden, inniger en helderder.

Zoò zijn schilderingen van Claus.

Bij de eerste aanschouwing hebben ze iets mooi's achtergelaten in uw geest, de indruk, dien ze u gegeven hebben is blijvend, maar keert terug, bekijkt en bewondert ze nog dikwijls, zooveel mogelijk, ge zult ze liefhebben, ge zult er behoefte aan krijgen, ze worden stukjes van uzelf, van uwe ziel....

Is dat nu omdat men zich voor eene van de bijzonderste luministen bevindt ? — Och, nee ! Het luminisme is wel een kunstsòort, een dochtertje van het impressionnisme, dat zijn moeder een mooieren weg heeft voorgelicht, maar geene hoofdzaak van kunst ; — luminisme is een mooie weg waarin de schilderkunst kan wandelen.

Wij staan hier vóor een bijzonder kunstgehalte ; — vóor ons ligt de esoterische mooiheid van Claus' werk.

Gerard Ceunis.

('t vervolgt.)

KUNST EN LEVEN.

LITTERATUUR.

Een boek, dat zeer zeker eene gansch bijzondere plaats inneemt in onze moderne litteratuur, is wel dat van *René De Clercq : Gedichten.*

Want als we ons afvragen : " Waar zouden we 't nu steken in onze bibliotheek ? " dan zijn we eerst geneigd het een plaats te schenken nevens Guido Gezelle's werken, maar dan houdt eene aarzeling onze hand eensklaps tegen, en we zeggen : " Neen het behoort bij de " Van Nu en Straksers ! " en nogeens zijn we niet tevreden, we kijken en zoeken, of het in geen andere lijst beter past, en eindelijk schudden we het hoofd : Neen, De Clercq staat op zich zelf in onze litteratuur ! Indien hij in een midden moet geplaatst worden, dan is het in dat van den reuzigen Göthe ! Want ja, we vinden wel gedichten, die denken doen aan het meesterlijk lyrische van den grooten genialen Duitschen Meester, en meer dan eens is ons, bij het lezen, onbewust, het onovertroffen gedicht voor den geest gekomen :

Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur !
Wie glänzt die Sonne !
Wie lacht die Fur !
. . . .

Als men bij het lezen van een modernen dichter aan Göthe kan denken, dan heeft men te doen met iemand, die staat ver boven al wat hem omringt !

In Nederland, zóo Noord als Zuid, weet men wie en wát René De Clercq is : Hij is niet één volksdichter, maar *de* volksdichter van Vlaanderen, die in prachtige verzen, altijd zingende klanken en wonder-vloeiende rythmen ons land, ons volk, onze eigenaardigheid, onze liefde, onze gevoelens bezingt.

Zijne gedichten strekken zich uit over eene gansche periode, want het *Eksterjong* en menig ander hebben we reeds aangetroffen in Echo's, verschenen in 't begin van 1900 ; ze waren eene rijke belofte ; andere zijn pas gemaakt en leggen de getuigenis af dat die rijke belofte een heerlijke werkelijkheid geworden is : we tellen een groot dichter meer in onze litteratuur!

Zelfs zonder de verdeeling, welke de schrijver in zijn werk aangebracht heeft, zouden we gemakkelijk gezien hebben, dat we de verzen kunnen rangschikken onder de rubrieken : Land. Jeugd. De Huiskring. Voor het Volk.

Land is vol lyrische beschrijvingen, ongemeen oorspronkelijk, met een Vlaamsch oog gezien, gekenmerkt door de noodige details en geschilderd met het palet van een Rubens en Jordaens : een weelde, een uitspatting van verblindenden kleurenrijkdom. De Clercq kent " het land " als weinigen, en wat hij vroeger gezien en gedroomd en gevoeld en geleefd en genoten heeft is later weer opgeweld vol natuurlijke frischheid, in naieve klankenmelodie en zingende trippeling.

Luister naar het Puiteken :

Geen kloef en kletst er
In 't krakende kruid
Of, plompe, daar pletst er
Een puiteken uit.

Het dompelt in 't water
Zoo pootig te per
En een kringetje gaat er
Een voetje ver.

Het schiet hem zoo stille
En het rept meteen
Zijn buik en zijn bille
En zijn achterbeen.

Het strekt hem en strijkt, en
Hoe dieper het duikt
Hoe lomper het lijkt, en
Hoe dikker gebuikt.

Het stribbelt en strevelt,
En, eer ge 't ziet,
Daar kruipt het en krevelt
In 't roerende riet.

En maak maar gedruisch, en
Stamp maar een keer :
Het zit in zijn kluis en
't En toont hem niet meer.

voelt ge, hoort ge de alliteratie spatten uit uw mond ? En als ge nu leest :

Een vinkske ! Een vinkske !
Daar zit het, zwijg ! —
Een levend dingske,
Op een dooden twijg.

ziet ge dan het vogelken daar op den tak ? En wilt ge 't nu hooren ?

Het borstje bibbert ;
Het keelke zwelt ;
Het bekske slibbert
Van 't klankgeweld.

Daar is nu in vier verzen van twee voeten heel het gezang van "de vinke" opgewekt. Zóó gaat het gedicht voort en is geworden een perel. Dat is licht, zwevend, maar niet overal is 't zoo. Luister naar den bommelenden, schokkelenden rythmus van de Driewielkarre, weer in vier verzen geschetst.

Een driewielkarre in drie wagenslagen.
Een aalbak er op en een boever vóor.
Een vos en een baai die staartevagen,
Met ronkende dazen rond hun oor.

De speken kraken, de bossen piepen,
En 't heele getrek verrollebokt,
Alover den hoogen, aldoor den diepen,
Naar rechts en naar links geschud en geschokt.

De Eenden is eene schilderij ! Dat is van 't schoonste dat ik ooit als beschrijvende lyriek gelezen heb. Ge ziet ze draai-waggelend gaan, " kop heel hoog en kuit heel laag ", met de woerd voorop, wringewrikkelend achter elkander. Alles is opgemerkt : lijn en kleur en beweging, tot zelfs de kale kakkernest is niet vergeten !

En zoo zouden we het eene stuk na het andere moeten aanhalen : De Nachtegaal, Morgen in 't Bosch, de Kernhond, Zeilenprocessie, Morgenstilte en Scheurlucht en anderen.

Jeugd is een boek vol liefde, vol opgewektheid, vol zoete herinnering.

Hemelsche liefde is een vers zóo natuurlijk, zoo vol diepte van gevoel en terzelfdertijd zoo heelemaal overeenstemmend met al den overmoed, welke in een jong hart woont ; en 't is zoo blij, zoo levenslustig, zoo door en door gezond :

Leg nu den last van een wereld op mij. —
Sterk is de liefde,
Ik draag hem blij.

Het lied van den eik is zoo trotsch, zoo krachtig als de personaliteit van den dichter zelf.

Hoort gij den eik, o bloote boomen !
Hij ruischt daar, zwaar en zwart !
Hij droomt zijn donkere droomen,
De boom van mijn hart !

Zijn stam is rond, zijn kruin nog ronder,
Zijn schors is ruw en hard.
Hij plooit noch boven noch onder
De boom van mijn hart !

Waai stout mijn eik, alover 't bloode,
Uw hooge vreugd en smart,
Gij levende onder de doode,
Gij boom van mijn hart !

Het ruischt te nacht door mijne ziele,
Wanneer gij zingt en sart.

Val op mijn hoofd als ik kniele,
O boom van mijn hart!

Onmiddelijk daarop, sterk contrasteerend, komt het stemmingsgedicht Het avondt uit de Wolken, roerend van gevoel, treffend van eenvoud, trillend van weemoed :

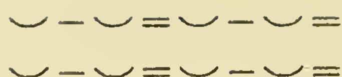
O die nu met zijn kindren,
Het brood der armoê breekt,
En vaderlijk eenvoudig
De taal der liefde spreekt!

Waardig wordt dit deel gesloten met het groote gedicht Verwelkoming waarin hij zijne geliefde uitnoodigt, om met hem de levensweelde te deelen, en

Arm om arm, en ziel om ziel omstrengeld,
Stappen wij vereenigd naar de toekomst,
Door een dubb'le menschlijkheid verengeld.
. . . .

En nu komt een blijde cyclus : *De Huiskring*. Het doet deugd dat gedeelte te lezen, dat populair gedeelte, want bijna al de verzen, die er in voorkomen, zijn alreeds op muziek gezet en worden heel Vlaanderen door gezongen. De Huiskring is zoo gezond, zoo opgewekt, zoo natuurlijk, zoo vol geluk! En alles is gezeid in eenvoudige woorden, den volksmond afgeluisterd, alles is uitgedrukt in zulke zoete, teere zinnen, die opgeweld zijn uit het hart in oogenblikken van overborrelende huiselijke weelde, echtelijken jubel en vaderlijken trots. Daarbij ligt er in eene oolijkheid, eene guitigheid die maakt dat zeer dikwijls bij het lezen een glimlach op onzen mond getooverd wordt.

Wie kent niet Ring-King, Moederken-alleen, Klein Moederken, en al die parels van rein gevoel en poëzie? Wie monkelt niet bij het lezen van Rood Pioeneke en Mijn Bleuzerke? Hoe meesterlijk gerythmeerd is de Bietebouw; welk een effect bekomt D. C. niet met het plaatsen van den hoogslag op den tweeden en vierden voet in de viervoetige jamben van Kleen kleen Dochterken?

Wat een trots op het kind van zijn liefde, wanneer hij zingt :

Straal in de glorie
Van mijn lied :
Kindren van dichters
Sterven niet.

Voorbeelden, uit deze groep moet ik niet geven ; die verzen trillen op de tong van ieder Vlaming die het cultuur-leven van zijn volk meevoelt. Ik wil alleen nog mijne bewondering uitdrukken voor de ongeëvenaarde meesterschap in rythmus, welke in Rit op de Knie is aan den dag gelegd. Wie zóo iets kan, bedwingt de taal naar hoogste bezieling en diepste denken !

En nu blijft ons het laatste boek over, *Voor het Volk*, gekenmerkt door groote verscheidenheid, gedichten in zeer hooge vlucht en verzen die staan laag bij de grond, op het kantje af van het gemeen boertige.

In Lapper Crispijn vinden we de volksphilosophie terug, die René De Clercq zoo goed heeft weten te vatten, en hoewel we met het stuk niet zeer hoog oploopen — het is te plat-volksch, het zweemt naar de volkszanger van Warie, zonder in diens trivialiteit te vervallen — willen we het vermelden, omdat het met De Mulder eene eigenaardige zijde van het talent van den dichter doet kennen.

Iedereen kent Ik ben van den Buiten en het Lied van Bacchus ; Vlaamsche Kermis en De Duitsche Hoornen behooren tot dezelfde opvatting en tintelen van blijden levenslust en onbezorgde dagenblijheid. Heel anders klinkt de toon in Adeste, een ingetogen kerstlied ; en de Zang van de Koninkventjes, die met hun gouden sterreken ronddwalen, bekoort ons nog altijd door den frisschen kinderklank en de bizondere zinswending.

Het mooiste, treffendste deel van " Voor het Volk " zijn de liederen, welke D. C. gemaakt heeft voor de stielmenschen van Vlaanderen. Ze zijn meestal treurig, soms neersmakkend droef. Want de dichter kent al de ellende, die rondwaart in Vlaanderen, hij weet hoe de menschen moeten wroeten voor een korst brood ! En iedere stiel plaatst hij in eene andere

atmosfeer, aan ieder geeft hij zijn bijzonder eigenaardig kenmerk ; ieder lied zingt hij in een goed bepaalden toon en hij kiest ervoor een rythmus die overeenstemt met den rythmus van het ambacht zelf. Dreigend-dof is het Dorscherslied op den dravenden vlegelslag gedicht :

Vlegels op, en vlugge,
Plof !
Kromt uw nek en rugge
Plof !
Niets voor 't huis en al voor 't hof !
Vlegelt dol en dof !

klagend is de zang van den Zwingelaar

Roef, roef !
Rep been en arm !
Roef, roef !
Ons volk is arm !
Mijn vader heeft gezwingeld :
Zijn hand met bloed gesingeld.
Roef, roef !
De zwingel draait zoo droef.

en treurig, eindeloos treurig is het marschlied van de arme Vlamingen, die huis en land en moeder verlaten, om in Frankrijk bij het binnenhalen van den gouden oogst vermindering van miserie te zoeken.

Rijst te land de ellende,
Brandt de zon het hoogst,
Frankrijk binnen tiegt de bende
Om den gouden oogst.
Hun dorpje niet, hun Vlaandren niet,
Maar de armoe zijn ze beu,
Een moedig lied, een laatste lied !
Dan, moederken, adieu !

En zoo komt het een na het andere gedicht : De Zeeldraaier, de Plaveiër, de Scharesliep, de Zager, de Visscher, e. a.

Eene bijzondere plaats neemt Zigeuners in. Een wilde ongebonden losbandige rythmus, in geen schema te vatten, naar geen regel te bepalen, onstuimig als het heidenvolk zelf.

Doedelpijpers,
trommeldreuners,
harpennijpers,
op ! Zigeuners !
Over berg, over dal,
over stroom en overal !...
Rond den ronden kogel,
oost en west,
nergers nest !
vlieg, vrijvogel !
Leven is maar zang !
Wie kan lang
zingen ?
Sterven is een sprong !
Laat ons jong
springen !
zonder wieg,
zonder woon !
Vrijheid is zoo schoon !
Vrijvogel, vlieg !...

Een mooi gedicht is het " Lied van den Arbeid ", krachtig klinkend als metaal klank, jubelend als klokkenzangen en feestelijk als kanonnengedreun. Het boek wordt waardig gesloten door " Liederen, leeft ", een hymne aan zijn eigen zangen :

Heisa, mijn lied van den dorscher !
Heisa, mijn lied van den knecht !
Klinkt, en de vuisten zijn forscher,
Klinkt, en de koppen gaan recht.

Wij sluiten met de woorden, waarmee we begonnen : het boek " Gedichten van René De Clercq " neemt eene gansch bijzondere plaats in. D. C. is een dichter bij de gratie Gods, met bijzonder diep gevoel, frissche

oorspronkelijkheid, onuitputbaren rijkdom aan rythmen : een kunstenaar van het woord ! Zijn werk *is*, en al bracht hij niets meer voort, het verschaft hem een plaats in de eerste rangen onzer Nederlandsche dichters.

J. Lefevre.

KUNST.

Camille Lemonnier. *l'Ecole Belge de Peinture* 1830-1905. Bruxelles. G. Van Oest & Cie. Prijs 20 fl.

We meenen, dit zoo prachtig uitgegeven werk, dat over eenige maanden verscheen, nù nog te mogen bespreken, vooral, door het nieuwe en karakteristieke dat Lemonnier ons door die brok kunstgeschiedenis heeft gegeven. Kan men zich inderdaad een belangrijker en boeiender onderwerp inbeelden dan dat ons in dees werk aangeboden ? Het opkomen, bloeien en afsterven van ònze schilders ; — de beweging der Belgische school van 1830 tot op onze dagen. Dit tijdperk dat zoo menig gevecht en zoo menigen strijd heeft gekend, — dat zoovele omwentelingen in de kunst heeft beleefd, en waaruit zooveel nieuws en degelijks is geboren, waarvan wij nu nog de jongste vruchten mogen smaken en bewonderen.

We aarzelden toen we dat werk in handen namen. Zouden we dat kunnen lezen, volgen met lust en gevoel lijk van een werk waarvan de lektuur ons boeit ? Of zouden we het maar met brokjes kunnen lezen, als afmatende moeilijke lektuur van droog analyseerende kritiek ? Belangrijk in de hoogste mate moest het door 't onderwerp wezen, maar eene geschiedenis jaagt ons altijd eenigen schrik aan door zijne zuiver chronologische volgorde van door documenten hervoorgehaalde feiten. Maar Lemonnier heeft ons niet lang doen aarzelen.

We troffen den zelfden pittigen en mannelijken stijl aan als dien van zijne romans, we zagen de schilderkunst behandeld als een letterkundig onderwerp, en we lazen het gretig tot het einde, — gretig om de kunst, gretig om de historie, en gretig omdat het Lemonnier was die sprak, en die ons met zijn entoeziasme vertelde van al die meesters, die kunstevolutie, dien strijd en van heel de beweging sedert 1830, waar hij zelf 't grootste deel van meemaakte.

Het werk is nog al subjectief behandeld, maar toch niet zoo subjectief als we van hem gedacht hadden. En werkelijk, we weten niet of we, in verhouding tot *de* kunst, dit gelukkig moeten vinden ofwel betreurenswaardig. Maar wij willen nu eens on-verstandig zijn en juichen, juichen omdat we eens een kunstgeschiedenis in handen kregen, die niet droog is, niet zoo stomp-pretenzieus lijk vele diep-inbestudeerde kritieken, maar eene kunstgeschiedenis, waar de schrijver zijn eigen begeestering en eigen gevoel in de beschrijving lei der werken door onze knapste schilders voortgebracht. En het ware werkelijk betreurenswaardig geweest voor ons, moesten we in het werk een zuiver objectieve beschouwing gevonden hebben, en alzoo genoodzaakt geworden, dien langen strijd mee te volgen, zonder te mogen meegaan met de ziel zelf van Lemonnier, zonder het entoeziasme te vinden, dat ons een nieuw intens beeld gaf, van de kunstwerken uit dit tijdperk.

Eigenlijk is dit werk de her-haling, de her-vertelling van al de groote salons sedert 1830 in ons land geopend. Zoo volgen we mee de immer opvolgende generaties, zoo zien we de schilderkunst zich steeds vervormen, verjongen en verfijnen, naarmate talenten beter en knapper werk inzenden, naarmate nieuwe en jongere schilders deel nemen aan den strijd.

Het boek is versierd met 140 platen van het beste en meest karakteristieke werk onzer schilders van toen en van nu.

Wat eene bijzondere eigenaardigheid geeft aan deze geschiedenis, is dat sommige kunstenaars in verschillige hoofdstukken behandeld worden, waardoor we een beter en een netter zicht krijgen op hunne ontwikkeling en op hunne deelneming aan de beweging, in verhouding met den tijd en de kunst of de richting van dien tijd. We zien ze in hun eerste optreden soms onhandig tastend naar het ware, naar de juiste innige inting van hun voelen en van hunne gedachten, en hoe ze dan later geraken van een eerst zoeken tot een sterker bewustzijn, tot een kloeker uitdrukken.

En het was vooral noodig dat Lemonnier ons dit werk schiep, hij, de schrijver dier boeiende mannelijke romans van gezonde wellust, van heerlijk Pantheïsme. Hoe krachtig heeft hij ons dien bloei geschilderd van het impressionnisme ! Hoe begeesterend, hoe innig mee-voelend bezong hij ons dat wellustig ontluiken dier natuur-kunst, die ons bracht tot de zinnelijkheid der kleuren, tot de schoone vleeschvlekken, tot de natuur

in hare aspecten die rechtstreeks tot de zinnen spraken. Hier is hij natuurlijk heel subjectief, maar zooveel te meer volgen we die beweging met spanning, zooveel te meer wordt de beschrijving boeiend en krachtig, en bewonderen we meer en meer èn die baanbrekers van toen, èn den stijl waarin we hunnen strijd mogen volgen.

Na al het oude stoffig schildersgedoe komt ons die heerlijke beschrijving van 't impressionnisme te gemoet, lijk een plots ontluikende bloem met zware rijke kleuren, een bloem die d'echte levensgeuren uitwasemt.

En daarop volgt dan de beschrijving van 't ontwakend luminisme, waar hier in Vlaanderen Emiel Claus vooral het middenpunt van was en is, en dat machtig zijn zonnigen invloed de wereld door deed gelden.

Eerst hier wouden we min subjectiviteit in het boek aantreffen, en het werk van vele onzer knapste lichtzangers meer als dichterwerk beschouwd zien.

G. C.

SOCIOLOGIE.

Is de oorlog 'n sociale instelling die evenals andere verdwijnen kan? Pacifisten en antipacifisten hebben daarover 'n massa goede en wel doordachte denkbeelden uiteengezet, maar gelukken er niet in elkander te overtuigen.

De pacifisten worden meestal door het volk gevolgd, daar zij slechts in begrippen omzetten wat door de massa gevoeld wordt. Meestal bedienen zij zich van sentimenteele bewijsvoeringen en brengen soms wel brutale feiten voor, die zij niet dieper ontleden om nog meer indruk op de massa te maken. De antipacifisten daarentegen doen 'n beroep op de rede en betrachten 'n wetenschappelijke oplossing. De feiten schijnen hem ook gelijk te geven : het mislukken der Haagsche conferentie, het dreigen met 'n Amerikaansch-Japaansche oorlog, de onzekerheid in de verhoudingen tusschen Frankrijk en Duitschland.

Wie heeft er gelijk ? Slechts na het tegenoverstellen der bijzonderste bewijsvoeringen der twee partijen, zullen we doen kunnen, welk stelsel we genegen zijn.

Over dit vraagstuk zijn verleden jaar drie boeken verschenen die de beste argumenten vooruitzetten, vóór en tegen. Het zijn de werken der

heeren Charles Richet : *Le passé de la guerre et l'avenir de la paix ;* S. R. Steinmetz : *Die Philosophie des Krieges* en A. Constantin : *Le rôle sociologique de la guerre et le sentiment national.*

De pacifisten onderscheiden zich van de antimilitaristen, doordat de laatsten vooruitzetten dat de oorlog n'integreerend deel is van het burgerlijk kapitalistisch regiem en slechts verdwijnen zal met dat regiem, door het gebruiken van revolutionnaire middelen. De eersten daarentegen beweren, dat de oorlog enkel 'n overblijfsel is van het verleden en afgeschaft kan worden zonder aan de sociale instellingen te raken.

In de eerste tijden der geschiedenis stonden de menschen vijandig tegenover elkander en was de oorlog individueel. Later, onder den drang van zekere omstandigheden hielden de oorlogen tusschen individuën op, maar werden gevolgd door gevechten tusschen huisgezinnen, tusschen stammen, tusschen horden, tusschen verschillende sociale klassen, tusschen vertegenwoordigers van verschillende godsdiensten, tusschen verschillende gewesten van één land, tot wanneer, de menschen de natie bewerkt hebbend, de oorlog nog alléén 'n internationaal karakter draagt.

Is de natie het laatste vereenigingsstadium ? Bijlange niet ! We kunnen ons heel goed voorstellen dat de evolutie immer in rechte lijn voortgaat en ons brengt tot een verhevener vereeniging : de volkerenbond. Elke internationale oorlog wordt dan onmogelijk. Dit is geen hersenschim of 'n vrome wensch. Vóór eenigen tijd nog, was Europa eén slagveld ; de oorlogen volgden op de oorlogen en het scheen of deze toestand zou voeren tot eene algemeene vechtpartij die ons tot de primitieve menschheid zou terugbrengen. Maar neen ! 'n verbazend feit heeft zich in de Europeesche geschiedenis voorgedaan : sinds veertig jaar is er geen oorlog tusschen Europeesche volkeren gevoerd. Nochtans, de conflikten ontbraken niet. Men mag dit uitleggen zooals men wil, het feit bewijst dat de Europeesche volkeren veertig jaar zonder oorlog leven. Dus, we moeten 'n krachtige poging doen, door propaganda en opvoeding, opdat de vrede nog veertig jaar heersche, en niemand meer zal dan nog van oorlog spreken ; hij zal aanzien worden als een overblijfsel der barbaarsche tijden, en de dan levende generatie zal zeer verwonderd zijn, dat zich noemende beschaafde volkeren, dit groof, primitief en onmenschelijk middel gebruikten tot vereffening van internationale conflikten.

De oorlog, zegt M. Richet, is absuurd en lomp. Hij bewijst niets en beslist niets. De uitslag der groote veldslagen is door het noodlot bepaald geworden, en daar waar het noodlot tot 'n minimum gebracht is, mag men besluiten dat de sterkste, de rijkste en de talrijkste volkeren de zwakste, de armste en de geringste verpletteren.

De oorlog is altijd een hinderpaal geweest voor de beschaving ; de vooruitgang is volbracht niettegenstaande de oorlogen en niets belet ons te veronderstellen dat de vooruitgang rasser en vollediger ware geweest in gedurigen vredestijd.

De oorlog, op zich zelf, is onzedelijk ; hij prikkelt en ontwikkelt de dierlijke instinkten, hij is de school der misdaad, terwijl het kazerneleven de school is der wulpschheid en ontucht. Daarbij hij eischte 'n massa slachtoffers, en onmetelijke sommen die anders produktief konden zijn. Gedurende de XIXe eeuw vielen er in den oorlog 15 millioen slachtoffers ; de Fransch-Duitsche oorlog kostte 16 milliarden ; het oorlogsbudget der Europeesche staten bedraagt 19 milliarden.

Dit zijn de bijzonderste argumenten van den heer Richet. Het boek behelst verder nog een geschiedenis der pacifistische beweging en van de verschillende betrachtingen van internationale scheidsgerechten tot aan de eerste Haagsche Conferentie. Uit het verleden van het pacifisme besluit M. Richet, tot eene toekomst waarin de algeheele vrede heerschen zal.

Doch de oorlog heeft ook zijne verdedigers. Daarbij behooren de heeren A. Constantin en S. R. Steinmetz.

Het boek van A. Constantin bevat als aanhangsel eene studie van den heer S. R. Steinmetz : *Der Krieg als Sociologisches Problem* in het Fransch vertaald. De heer Constantin deelt ten volle Steinmetz gedachten ; we zullen ons dus vergenoegen met het oorspronkelijke deel uiteen te zetten.

Het werk is meer gewijd aan het vooruitzetten eene fondamenteele voorwaarde tot den oorlog — het nationaliteitsgevoel, — dan tot het verdedigen van den oorlog zelf.

Om de wettelijkheid van het nationaliteitsgevoel te doen uitschijnen, tracht de schrijver aan de idee " Vaderland " eene wetenschappelijke bazis te geven met zich te steunen op de laatste gegevens der anthropo-

logie en der paleontologie. Hij vestigt eerst den ethnischen oorsprong der Fransche bevolking en overziet de bijzonderste faktors die hielpen vormen het Fransche karakter, de bestendigheid en de volharding lieten behouden van dat karakter door de wisselvalligheden der geschiedenis. Uit zijne studie blijkt, dat het Fransche volk (evenals elk ander) eigenaardige trekken bezit, die veroorzaken, dat de individuën zich tegenover die stellen (zoo wel individueel als kollektief) die deze trekken niet bezitten. Het is deze oppositie van het nationaliteitsgevoel die oorzaak der oorlogen was en in de toekomst altijd aanleiding tot vechten zal geven.

De heer S. R. Steinmetz bestrijdt meer direkt in zijn boek " *Philosophie des Krieges* ", de bewijsvoeringen der pacifisten.

Het ophouden van oorlogen, beweert hij, tusschen individuën, huisgezinnen, stammen, horden en gewesten, en het vormen van uitgebreide communateiten is niet veroorzaakt door sympathie of liefde voor den vrede, maar is opgelegd door de noodzakelijkheid, door den oorlog. De individuën die vroeger in oneenigheid leefden hebben op zeker oogenblik 'n machtige hinderpaal voor hen zien verschijnen ; ze hebben zich dan vereenigd om den gemeenschappelijken vijand te bevechten ; later na eenige goed gelukte gezamentlijke expedities, hebben ze de gewoonte samen te leven, niet alleen behouden, maar getracht ze uit te breiden en te organiseeren.

Naarmate de vereeniging vaster werd, breidden zich hare behoeften uit. Meer en meer moest zij zich uitbreiden ; vermeerdering kon maar alléén door verovering verkregen worden, dus door oorlog. Zoo komt het, dat de eenmaking der Staten is opgelegd geworden door het geweld, door 'n centrale macht, aan de gewesten elkander vijandig ; dus is de oorlog tot hiertoe een der machtigste faktors geweest, die de menschen tot vereeniging dreven.

Alléén door zijne ingeborene strijdlustige, aanvallende en wreedaardige hoedanigheden is de mensch de dierlijke periode ontvlucht en geworden wat hij nu is.

Om al zijne fakulteiten te beoefenen had hij vijanden noodig die dezelfde hoedanigheden bezaten en bij machte waren hem te weerstaan, niet alleen met geweld, maar ook met al de middelen waarover 'n intelligent wezen beschikt.

De oorlog, zeggen de antipacifisten, bewijst veel. Hij is een hoofdkwestie in de geschiedenis van een volk. Dank aan den oorlog kan 'n volk zich beter rekenschap geven van zijne gezondheid, zijne levenskracht, de waarde van zijn sociaal en politiek regiem, den graad der cohesie bij de leden en bijgevolg van de liefde die elkeen zijn Vaderland toedraagt.

Want de uitslag van den oorlog hangt niet af van het noodlot. Om te overwinnen moet 'n volk rijk zijn. Rijkdom veronderstelt arbeid, spaarzaamheid en intelligente uitbating der natuurlijke hulpbronnen van het land.

Het volk moet talrijk zijn. Ziet men tegenwoordig niet in sommige landen de geboorten stelselmatig verminderen ? Is deze gewilde verzwakking geen teeken van verval ? Beteekent het niet dat de egoistische intresten de voorhand hebben boven de kollektieve ?

Ten derde, om te overwinnen moet de natie gevormd zijn door gezonde, krachtige en dappere individuën. De natie heeft de burgers die ze verdient. Het is aan haar om voor de lichamelijke en zedelijke gezondheid harer kinderen te zorgen.

Doch al deze hoedanigheden van een volk om overwinnaar te zijn in den oorlog, zijn onvoldoende als zij niet volledigd worden door eene andere hoedanigheid : de liefde tot het vaderland. Die liefde kan door opvoeding gekweekt of vermeerderd worden, maar de regeerders moeten vooral zorgen dat het vaderland geen hol woord blijve, dat de laagste volksman zich rekenschap geve, dat als hij zijn vaderland verliest, hij ook alles verliest wat hem tot hiertoe het leven waardig maakte.

Tegenover de cijfers door de antipacifisten gevormd, stellen hun tegenstrevers de voorafgaande questie : we hoeven niet te onderzoeken, zoo zeggen ze, wat de oorlogen aan menschenlevens en geldoffers kost, maar wel, en dit is noodzakelijk, wat de oorlog als huidige maatschappelijke instelling voor voordeel aanbiedt om deze verliezen te vergoeden. Als dat niet is, moeten wij hem natuurlijk afkeuren, zelfs al waren de verliezen geringer dan die vastgesteld.

We hebben in 't voorgaande gezien hoe ze deze voorloopige kwestie oplossen.

De enorme uitgaven door den oorloog geëischt, worden niet door de antipacifisten betwist, maar de goed begrepen intrest van elken Staat vordert dat de uitgaven proportionneel zijn aan den algemeenen rijkdom,

aangezien de uitslag van den oorlog niet afhangt van de degelijkheid der wapenuitrusting ; dus beweren ze, kan 'n Staat daardoor niet naar het bankroet geleid worden.

Men beweert, zeggen ze nog, dat die uitgaven onzedelijk zijn, maar hoeft men dan ook niet te strijden tegen alle andere onproduktieve uitgaven, zooals alcoholverbruik, tabaksmonopolien.

De oorlog op zich zelven, is niet immoreel, de hedendaagsche oorlogen hebben dezelfde wreedheid niet meer als die van vroeger; men strijdt alleen voor 'n juist vastgesteld resultaat, niet meer om zijne vijanden te slachten.

De statistiekers en criminologisten zijn bijna 't akkoord om aan te nemen dat de oorlog geen faktor is die de misdaad bevoordeeligt. Als het kazerneleven de wulpschheid en ontucht aanmoedigt, bewijst dit alléen dat het kazerneleven slecht is ingericht. Ook is het niet de eenige, noch de bijzondere oorzaak der ontucht. Men is zelfs geoorloofd te beweren, dat, dank aan de tucht welke heerscht in het kazerneleven, de soldaten meer vatbaar zijn dan andere personen, voor de zedelijke werking der goed begrepene opvoeding.

Ziedaar de bijzonderste argumenten der twee partijen. We kunnen nu een oordeel vellen.

Als twee Staten oorlog voeren, al is de reden nog zoo verheven, verliest ze hare waarde, aangezien men, om haar te verdedigen, 'n oproep doet tot de dierlijkheid die schuilt in den mensch en tot al wat primitief, egoistisch en impulsief in de menschelijke natuur sluimert.

We beweren niet met de pacifisten, dat de vrede in de toekomst heerschen zal, door het feit dat zij veertig jaar ongestoord is geweest ; de evolutie gebeurt niet in eene rechte lijn en de enorme intresten van handel en nijverheid gevoegd bij den expansiegeest die alle naties tegenwoordig bezielt, zou wel eens tot oorlog aanleiding kunnen geven. Doch, we beweren dat al de konflikten kunnen vereffend worden op andere wijzen dan door krijg ; het scheidsgerecht tusschen Staten is geen utopie, zelfs al kwam het nooit tot een algemeenen volkerenbond.

De pacifisten hebben dus gelijk de massa nieuwe gewoonten in te prenten, ze de liefde tot andere volkeren in te boezemen, ze te verzedelijken

en ze vooral te overtuigen dat het oplossen van konflikten op vredelievende wijze kan gebeuren.

Weliswaar zijn de argumenten der antipacifisten niet van kracht ontbloot, doch zooals D[r] Jankelevitsch in de *Revue Philosophique* (januari 1908) terecht opmerkt eischen ze menige bedenking.

De hoedanigheden door den heer Steinmetz opgesomd, om met goed gevolg den oorlog aan te gaan, zijn natuurlijk aan een volk noodig ; maar zijn dezelfde deugden niet onmisbaar aan een land, tot andere doeleinden ? Het is niet altijd ter gelegenheid van den oorlog, dat 'n volk bemerkt dat eenige dezer qualiteiten mangelen en dat stemmen zich verheffen om misbruiken aan te klagen of de massa opmerkzaam te maken van de noodzakelijkheid eener verandering in de zeden, de wetten en in de instellingen. Dat gebeurt, dan in naam van den godsdienst, het recht, de waarheid en de menschheid.

De evolutie der menschheid gebeurt niet in rechte lijn, zegden we hierboven. Het is niet omdat er altijd oorlogen gevoerd zijn dat wij ze moeten beschouwen als een onontbeerlijke faktor der beschaving, te meer, daar we niet weten, dat, wat we vooruitgang noemen een gevolg is van den oorlog, of zich heeft voorgedaan niettegenstaande den oorlog. Natuurlijk kunnen we ook niet besluiten uit de bestatiging der vermindering van den oorlogzuchtigen geest, tot de definitieve instelling van den wereldvrede.

De pacifisten, zoo merkt den heer Jankelevitsch verder op, hebben hun eigen maatschappelijk ideaal, welker bewerking, den algeheelen vrede onder de volkeren eischt, en daar zij bij hunne tijdgenooten een gevoel naauw verwant met dat ideaal aantreffen, trachten ze het uit te breiden, te verbreeden, het krachtig en treffend te maken.

Hebben zij ongelijk ? Mag men hun hunne armoedige bewijsvoeringen verwijten ? Neen, want het pacifisme is minder eene theorie of leerstelstel, dan een propaganda middel.

G. P.

OVERZICHT DER VLAAMSCHE MUZIEK.

I. Liederen. — De groote gebeurtenis dezer laatste dagen in de Vlaamsche muziekwereld is het verschijnen van Meulemans, twee liederenbundels, * *Verlangen*, *Zonnesluimer*, die den jongen toondichter, leerling van

Tinel, al dadelijk een der eerste plaatsen onder onze inheemsche liederen-componisten aanwijzen. Het is misschien niet gewaagd te beweren, dat hij met den eersten vleugelslag hooger dan de acht tienden onzer Vlaamsche liederenzangers is gestegen! Melodie en rijkdom, gevoel en mysterie blijken zijn beste hoedanighen te zijn. Voeg daarbij de factuur — van een jongen meester! Die liederen zijn echter geen kost voor iedereen en wat de uitvoering betreft, zie, die is al even moeilijk als die bij Mortelmans, Waelput of Tinel! De oorspronkelijkheid van Meulemans is ook nog niet zeer groot en het dwepen met teksten van Hollandsche dichters en dichteressen kan ik enkel aan snobisme toeschrijven. Ik meen niet dat een gulgezonde Kempenjongen een zusterziel in de subtiel-dichterlijke Albertine Smulders zal vinden. Wat er ook van zij, een componist, die een lied kan schrijven als *Toen Mei heenging*, kan wel meer.... Veel, veel mag de Vlaamche Muze van hem verwachten.

Bezwaarlijk kan beweerd worden dat het mystieke lied in de laatste tijden veel bij ons beoefend werd. Ondanks de verspreide pogingen van Gezelle, Clayes, Mercelis, Busschaert, Tinel, heeft het weinig van zijn heerlijken bloei uit de 14e en de 15e eew teruggevonden. Sedert Cécar Franck wordt er echter mèer in die richting gewerkt, en in Duitschland en Holland is een beweging ontstaan om het mystieke lied weer in de gunst der menigte te doen stijgen. In België wordt die beweging op een schitterende wijze vertegenwoordigd door de oud-leerlingen van de Lemmens-school, meer pepaaldelijk door den knappen Moortgat, die heden een tweeden *Geestelijken Liederkrans*, met een Latijnsche en een Fransche vertaling, in het licht zendt. Uitstekende toondichters telt hij onder zijn medewerkers : De Boeck, Roels, Ryelandt, Hullebroek, De Smet, enz. Dat er kaf onder het koren is, onder die zeven en tachtig liederen, die verzekering zal wel weinig bevreemding verwekken. Doch er worden ook fijne, dichterlijke, uitstekende nummers in het lijvige boek (prijs 5 fr.) aangetroffen. Laat ons hopen dat zij zullen medewerken om het muzikale peil in onze Roomsche gezelschappen te verhoogen en dat de poging van Moortgat, — een schoon gebaar! — tal van navolgers hebben zal.

De goedkoope en degelijke volksuitgave van Wilford, gekend onder den naam *Het Vlaamsche Lied*, gaat voort met ons verrassing op verrassing aan te bieden. Weinig ondermingen hebben meer nut gesticht in Vlaande-

ren dan deze. Al de groote Vlamingen van deze dagen komen er aan de beurt. Na liederen van Gilson en Ryelandt, Hullebroeck en Opsomer ten beste gegeven te hebben, biedt de uitgever ons in de laatste nummers een artistieke en gevoelde ontboezeming aan van Meulemans, den man van den dag, onder den ietwat vreemden titel : *Koornbloemen vlecht ik u ten krans.* Daarop volgt een lied van Karel Lanny, den dichter van *Cecilia*, die ook als een veelbelovend componist optreedt : zijn lied heet *Rond den Haard* en onderscheidt zich door rythmus en poëzie. Onlangs vercheen in deze uitgave een fijn en schilderachtig lied van Jef Vandermeulen, *De Voorspelling*, dat overal, waar het uitgevoerd werd, een onweerstaanbaren bijval verwierf !

Bouchery te Antwerpen gaat niet enkel voort met volksliederen uit te geven, — het laatste nummer was *Het Kerelskind* van Opsomer, — maar doet ook pogingen om gemakkelijke klavierstukken, onder de hoofding, *Rond den Haard*, in de Vlaamsche huisgezinnen te verspeiden. Na het bekoorlijk *Klokkenlied* van Wambach, valt een frissche *Morgenstemming* te prijzen van Van Hove, een toondichter, die tot de beste beloften van het land behoort.

Josef d'Hooghe, een der oude vrienden van Peter Benoit, is onlangs te Cruybeke, waar hij vroeger organist was, overleden. Hij componeerde talrijke liederen, waarvan de beste, *Aan een Viooltje*, *Mijn oud*, *mijn Vlaamsche Lied*, door het Davidsfonds werden uitgegeven. Men gunne hem ook een dankbare herinnering, omdat hij met *Het Lied van Grootmoeder* zooveel tranen... heeft doen lachen ! Zijn muziek, ofschoon frisch en welluidend, is echter gansch naar den ouden trant.

II. Tooneel. — Ondanks een zekere verbittering, die het verschijnen van *Baldie*, door De Tière en Blockx, in de Antwerpsche pers verwekt had, bekwam het stuk, bij de eerste opvoering, een welgemeenden bijval, die, naar het schijnt, meer de muziek dan de woorden gold. Deze worden onkiesch en grof genoemd, onartistiek daarbij, al schijnt de bouw van het stuk nog al stevig. Een overdaad aan episoden, bewijst dat de schrijvers de geleerde geschriften van Wagner niet kennen, althans niet naleven willen. Rythmus en kleur schijnen de hoofdhoedanigheden te zijn, die de muziek van Blockx aanbiedt, welke sommige bewonderaars boven die van *Herbergprinses* stellen. Wijselijk hadden de schrijvers mis-

schien gehandeld, zoo zij eenige der onmuzikale brutaliteiten, — erger dan de ijselijkheden van het allerijselijkste verisme in *Cavalleria*, *Paggliacco* en *Zaza*, — uit de partituur hadden geweerd of ze, ten minste, wat zachter hadden getint, hetgeen denkelijk, bij een vertaling, tòch zal moeten gedaan worden.

Met de grootste spanning wordt de eerste opvoering van Tinel's even voltooide lyrische schepping, *Catharina*, te gemoet gezien. De kritiek, dat de Vlamingen onzen grooten mystieker geen degelijk gedicht konden aanbieden, zal, naar men beweert, ditmaal vallen. Het stuk is niet enkel dichterlijk en vroom, maar ook zeer dramatisch en werd geschreven door Van Heemstede, een Hollander, die woonachtig is te Oberlahnstein in Duitschland. De geleerde Fl. Van Duyse leverde de vertaling. Zoo de optimistische voorspellingen van deskundigen bewaarheid worden, zal de Vlaamsche tooneelmuziek in één jaar twee kunstwerken rijker zijn : *Baldie* en *Catharina*, een bewijs dat er wel degelijk scheppingslust in het Vlaamsche Bloed zit en dat onze muziek bestemd is om over de grenzen te gaan en de bewondering van den vreemde af te dwingen. Eer we echter deze woorden met luide zekerheid herhalen, dient er voorzichtigheidshalve gewacht te worden : de Vlaamsche muziek heeft ons al te veel ontgoochelingen voorbereid !

L. L.

N. B. — De bundels verschenen in den Vlaamschen Muziekhandel te Antwerpen met een Fransche en een Duitsche vertaling van Baccart.

IRIS zal voor 't vervolg een volledig overzicht geven van de voornaamste tijdschriften, alsook besprekingen van werken welke ons worden toegezonden. Verder zal Iris bijzondere mededeelingen bevatten over Litteratuur, Kunst, Sociologie, Wijsbegeerte, Muziek en Tooneel. * *

UITGAVEN VAN MEINDERT BOOGAERDT Jr., TE ROTTERDAM

G. VAN HULZEN.

Een Vrouwenbiecht. Met bandteekening van Louis Raemaekers. *f* 2.75, geb. *f* 3.25

Als psychiologische analyze heerlik. *Breda'sche Crt.*
Het compleetste, zooniet het beste, het schoonste, zooniet het machtigste werk van Van Hulzen. *Vlaanderen.*
Kan als een openhartige bladzijde uit het mondaine leven, door moeders en dochters gelezen worden. *Ned.Spectator.*

Aan Zee . . . . . . *f* 0.90, geb. *f* 1.15

't is een der zuiverste meesterstukjes. *Bred. Crt.*

J. B. MEERKERK.

De Starrenborg . . *f* 2.75, geb. *f* 3.25

Zijn talent ligt in objectiveering van wat door het brein der menschheid gaat. De wereldziel weerspiegelt dit boek. Het slot van 't verhaal is van groote dramatische kracht. *Telegraaf.*

G. S. STREET.

De Autobiographie van een Jongen. Vertal. van Mar Jongeneel. *f* 1.—, geb. *f* 1.40

A quite priceless treasure. *The Academy.*
In meer dan één opzicht een der merkwaardigste boeken in den laatsten tijd verschenen. *Hofstad.*

REIMOND STIJNS.

Hard Labeur, (2 deelen) Met bandteekening van H. Teirlinck . . . *f* 3.90, geb. *f* 4.50

Het is schoon vooral door de waarheid. *Vlaanderen.*
Meesterlijk van opzet. *Dordtsche Crt.*
Sterker, dieper en onmeedoogender zijn onderwerp behandeld, dan wie ook. *Volksbelang.*
Knap werk. *Het Centrum.*

G. VERMEERSCH.

Nazomer . . . . . *f* 1.80, geb. *f* 2.30

R. DE VRIES-BRANDON.

Om de Kinderen . . *f* 1.80, geb. *f* 2.30

We wenschen het mooie boek veel lezers toe. *Dordtsche Crt.*

HERMAN TEIRLINCK.

De Kroonluchter . . *f* 0.90, geb. *f* 1.15

Een fijn-humoristiese roman van den hoogst begaafden auteur.

De Doolage. Bandteekening van den auteur. *f* 2.75, geb. *f* 3.25

De lezing heeft mij verrast. Tusschen de degelijke, vreedzame korenaren onzer hedendaagsche realistiek, licht nu plotseling die vreemde Doolage als een hel-roode papaver op. *Willem Kloos.*

IDA DE WILDE.

Mijn Dagboek. Met bandteekening van Ties Bles . . . . . *f* 2.60, geb. *f* 3.25

Het veel knaps .... goed gevoelde, frappante, zelfs fijn frappeerende bijzonderheden. *Joh. De Meester.*
Diepzinnig gevoelsleven, ja 't primordiaal instinctleven eener persoon die geheel vrouw is. *Ned. Spectator.*
't Is schitterend, meesterlijke beschrijving. *De Groene.*
Een gecomponeerd kunstwerk. *De Controleur.*

LODE BAEKELMANS.

De Zonnekloppers . *f* 1.50, geb. *f* 1.90

Gulheid en gezonde blijmoedigheid. *Vlaamsche Gazet.*
Wij vinden er de geheele Baekelmans. *Opr. Haarl. Crt.*
Baekelmans is naneef van dien snaak bij uitnemendheid, Uileuspiegel. *Joh. De Meester.*

Dwaze Tronies. . . *f* 0.90, geb. *f* 1.15

Iets waarop ik moet wijzen, is de diepe menschelijkheid van dit boek. *G. Vermeersch.*
Dat op hem niet meer het licht der publieke aandacht gevallen is. *De Hofstad.*

G. FLAUBERT.

De Legende van H. Juliaan den Herbergzame. Vertaling van Dirk Coster. Bandt. van Ties Bles . *f* 1.50, geb. *f* 1.90

Dit boekje, eenvoudig, maar heel fijn, is om Flaubert te leeren kennen in wezen en in edelste verschijnen. *Joh. De Meester.*

P. VAN DER MEER.

Het Geheime . . . *f* 1.50, geb. *f* 1.90

Dat is 't. Van alle tijden! Het eeuwige en onvergankelijke. *Frans Netscher.*
Alles is met meesterschap ontleed. *Arnhemsche Crt.*

J. VAN OVERLOOP.

Wintertijd . . . . *f* 1.50, geb. *f* 1.90

Hij is een teeder, een innig kiesch talent. *Querido.*
Menschelijke sympathie, die 't werkje verheft. *Aug. Vermeylen.*
Hoe meer ik 't doorblader, des te meer ga ik er van houden. *De Week.*

ALB. REHM.

Sprookjes en Vertellingen. *f* 1.—, geb. *f* 1.50

Heel goed geslaagd lijken ons deze sprookjes. *Centrum.*
Ik hoop deze sprookjes in veler handen te zien. *Graadt v. Roggen in de Groene.*

WILLEM SCHÜRMANN.

Het Leven en de Dood. *f* 0.90, geb. *f* 1.15

J. STEYNEN.

Verbijsterden . . . *f* 1.50, geb. *f* 1.90

Een groot talent. Onder de jongeren is hij een der werkelijk begaafde dichter-naturen. *Querido.*
Uiting van een knap, belangwekkend auteur. *Hofstad.*
Trilling van diep echt-menschelijk lijden. *Dordtsch Crt.*

STIJN STREUVELS.

Openlucht . . . . . *f* 1.50, geb. *f* 1.90

Stille Avonden. . . *f* 1.50, geb. *f* 1.90

Diepe gedachten, een rijk gevoel, een mool boekje. *Herm. Robbers.*
Wonderen van zeggingskracht en expressie. *De Kroniek.*
Talent van eersten rang. *De Standaard.*

(6-02)

EERSTE JAARGANG, MAART - 08

IRIS

LITERATUUR
KUNST · SOCIOLOGIE
WIJSBEGEERTE

ONDER · REDACTIE
EMILE. CLAUS
EMILE. DURKHEIM
GEORGES. PAPENS
GERARD. CEUNIS
RICHARD · DE CNEUDT
JOHAN · LE FÈVRE

UITGEGEVEN · TE · BRUGGE
DOOR · ED. VERBEKE & Co., Ltd

GERARD CEUNIS

Algemeen Agentschap voor Holland en Koloniën:
MEINDERT BOOGAERDT Jun., ROTTERDAM

"IRIS"

VRIJ, ALGEMEEN NEDERLANDSCH MAANDSCHRIFT

voor Literatuur, Kunst, Sociologie en Wijsbegeerte.

Secretariaat der Redactie :

GERARD CEUNIS, OTTERGEMSCHE STEENWEG, 36, GENT.

Uitgevers : ED. VERBEKE & Co. Ltd., Sinte Katherinapoort, Brugge.

Inschrijvingsprijs voor 6 maanden : 5 fr.; voor één jaar : 10 fr.; het nummer : 1,25 fr.
Voor Holland, 6 maanden : 3 fl.; 1 jaar : 6 fl.; per nummer : 75 cent.

INHOUD :

MEDEWERKERS :

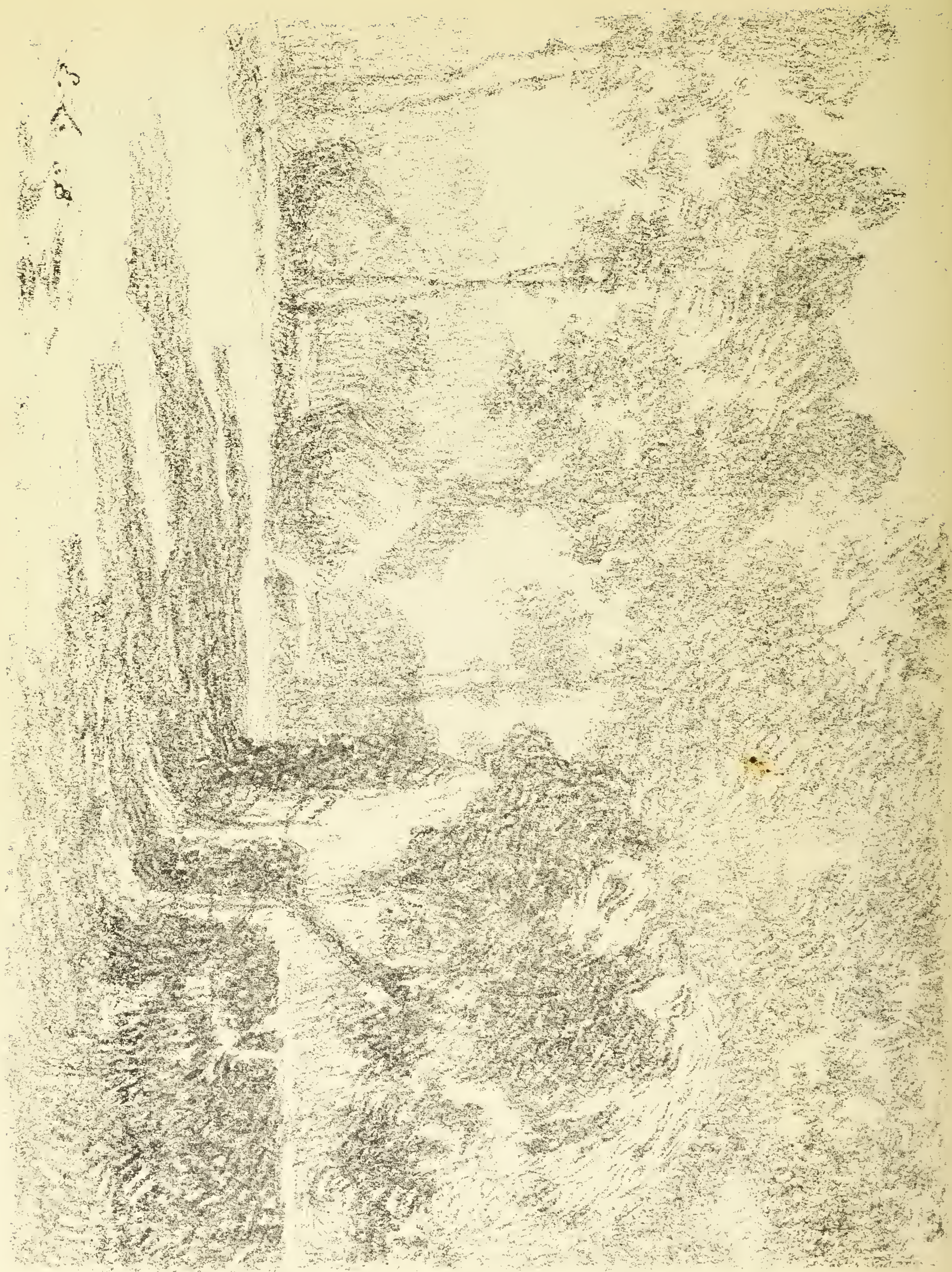
LITERATUUR : Lode Baekelmans, Dr. Julius de Boer, Gerard Ceunis, René de Clercq, Richard de Cneudt, Frans Coenen, Constant Eeckels, Frederik van Eeden, Jan Eelen, Samuel Goudsmit, Willem Gijssels, Gust. D'Hondt, Mevr. de Jong van Beek en Donk, Paul Kenis, Edw. B. Koster, Lambrecht Lambrechts, Am. De Lattin, Frits Leonhard, Marie Metz-Koning, Pieter Van der Meer, Victor De Meyere, Fr. Mijnssen, Karel van den Oever, Lode Ontrop, Is. Querido, J. Reddinguis, André de Ridder, Herman Robbers, Top Van Rhijn-Naeff, Annie Salomons, Fernand Toussaint van Boelaere, Benno Vos, Daan Van der Zee.

KUNST : Albert Baertsoen, Jules De Bruycker, Georges Buysse, Gerard Ceunis, Emile Claus, Jean Delville, J. Delvin, Georges Eeckhoud, Mabel Elwess, Camille Lemonnier.

SOCIOLOGIE EN WIJSBEGEERTE : Prof. Kristian B. R. Aars, prof. Bouglé, Jean Delville, prof. Emile Durckheim, prof. Maxim Kovaleswky, Felix Ortt, Georges Papens, Dr Schoenmakers, prof. Scipio Sighele, Dr Steinmetz, prof. Lester Ward, Dr Wynaendts Francken.

ELKE SCHRIJVER IS VERANTWOORDELIJK VOOR ZIJNE BIJDRAGE.

Alle stukken voor de Redactie, tijdschriften ter ruiling, boeken ter bespreking, enz. moeten gezonden worden aan den redacteur-secretaris GERARD CEUNIS, Ottergemsche steenweg, 36, Gent (België).

BRIEVEN AAN EENE VRIENDIN

TWEEDE BRIEF

Het eerste wat ik zag, toen ik plotseling — of ging het langzaam ? — op mijn beenen stond in een omgekeerde wereld, was een kruis, dat onderste-boven een man droeg.

— Wie is dat ? vroeg ik, aan één van hen wier beenen ik alleen zag — ik weet tot nu toe niet of het werkelijk een hóófd was, waar hij op liep.

— Dat is onze god, dien ze gekruisigd hebben ! riep hij. Waar kom je vandaan, dat je dit niet weet ?

Ik herinnerde me nu... Maar wat ziet alles er omgekeerd anders uit !

— Je meent den god die jullie gekruisigd heeft ! zei ik.

— Ik weet niet wat je bedoelt, antwoordde de man koel.

— Wat ik bedoel ? Wel, hij heeft toch al jullie genoegen weggenomen, en geijverd tegen den mensch in den mensch ? Hij heeft jullie verboden te vechten ; hij heeft jullie geboden te berusten. Hij heeft jullie gezegd, dat je lafaards moet wezen, die, als ze op de eene wang geslagen worden, de andere moeten toekeeren voor een tweeden slag, om zoo, door schijnzwakheid, den aanvaller te ontwapenen. En omdat je toch niet kunt, wat hij je heeft willen leeren, heeft hij je tot huichelaars gemaakt, die leven in een schijn. Ook heeft hij je geleerd hoe je sterven moet, terwijl je zoo noodig hadt te weten, hoe je 't felst moest leven !

— Hou op ! riep de man. Je lastert !

— Hij heeft je 't medelijden geleerd, dat de zwakheid en de ziekte beschermt. Hij heeft je geleerd, zieken in 't leven te houden, die hun ziekte nu kunnen voortplanten. Dan nog heeft hij je geleerd, liefde tot de smart !

— Je was de zweep waard ! of de brandstapel ! kreet de man, als in machtelooze woede met zijn beenen schoppend.

— Liefde tot de smart, heeft hij je geleerd ! ging ik voort, opgewonden door mijn eigen stem. Hij heeft je geleerd, in rouwkleeren, met rouwgezichten door het leven te gaan ! Ook heeft hij je de kuischheid onderwezen en de matigheid en de armoede, en alles wat het leven koud en dor maakt ! Gekruisigd heeft hij jullie! en je ongeluk, en je matheid, en je levensmoeheid, en 't weg-sterven van je geest in je bijna-gestorven lichaam is Zijn werk !

Nu liep de man hard weg, langs den grond scheldwoorden mompelend, die mijn voeten raakten.

Ik schudde ze af ; en stond alleen bij 't omgekeerde kruis.

. . . .

Ik zal je eens wat zeggen, beste vriendin ! — neen, beweeg niet je witte vingers of je mijn wilde woorden vreest, en wees als een gedweëe akker, die alles opneemt — Ik zal je eens wat zeggen. Het is mogelijk, dat ik later alles weer terugneem ; want ik ben een dichter, en spreek in den toon van het oogenblik ; maar nú zal ik je eens wat zeggen : die omgekeerde god aan dat omgekeerde kruis was een man ; en mannen begrijpen niet veel. Onze eerste moeder, Eva, wilde eten van den boom des levens ; maar vóór ze dit kon doen, verjoeg god, die een man is, haar en haar man uit het Paradijs. Eva begreep het leven ; want ze was een vrouw. Maar ná haar, heeft nog nooit iemand het leven begrepen. Eva had nog iets in zich van de oude goden : vrouwen vergeten niet zoo licht als

mannen, kalme vriendin! Ze meende nog, dat het leven heerlijk was, en elke zoete vrucht voor háár. In zich voelde ze nog woelen de oude natuurgoden, die de zaligheden der aarde hun ware plaats gaven. Haar verbeelding — want vrouwen, mijn zwijgende vriendin, hebben sterker verbeelding dan mannen — bewaarde nog de herinnering aan de onkuische en wellustige goden en godinnen die haar man al vergat; en nu die dood waren, wilde zij als een vrouwelijke god over hem heerschen, door hem het verboden geluk te geven. Na dien tijd, zeg ik je, lieve vriendin, hebben alleen mannelijke goden geregeerd; want de maagd-moeder, de geïncarneerde kuischheid, kan men niet onder de goden noemen: zij was een zeer burgerlijke vrouw, die den god der slaven baarde in een stal. Ik zie hierin niets goddelijks; en 't is geen wonder, dat haar zoon later zulk een burgerlijke leer predikte van berusten en kruis-kussen, en matigheid, en.......

Ik zie tranen in je oogen, lieve vriendin; en je witte hand kan niet stil zijn. Is het om mij dat je weent?

Laat ik je dan zeggen, dat ik den schoonen Christus aan het kruis later zal keeren, naar den hemel van het Ideaal, dat zijn hoofd omgloort.

Maar als je weent, zooals de man die op zijn hoofd stond schold... dàn raken je tranen, zachte vriendin, mijn voeten, en met één trap zal ik ze vertreden!

Want ik zeg je, dat de leer van dien man een smaad is tegen het leven! Wáár in de schepping is het berusten, en wáár is het willig ondergaan?

Ik zeg je, zwijgende vriendin: wie berusten predikt, wil zèlf heerschen; en wie anderen raadt tot willig ondergaan, doet dit om zèlf meer van 't leven te kunnen nemen. Leugens, schijn-heilige leugens leerde die man! Vechten niet de onweders met de wolken, vecht de storm niet met de zee? Vecht het water niet met het

land, vechten de dieren niet met de menschen, en de menschen, vechten diè niet met elkaar ? Je zegt, mijn zachte vriendin, dat véél menschen al niet meer willen vechten ; maar ik zeg je, dat die menschen zullen óndergaan. En als volken niet meer willen vechten, zullen diè ondergaan ; en als de wereld niet meer wil vechten, zal ze zèlf ondergaan.

En daarom smeek ik je, mijn sterke vriendin : berust nóóit ! Berust niet in je leed en berust niet in je geluk ; alleen dàn zul je leven ! Als je leed hebt, wil dan geluk ; en als je geluk hebt, wil dan méér geluk : alleen dàn zul je een bloesem-dragende en een vrucht-gevende plant zijn !

Zie om je heen : zien niet alle menschen er uit, als lijders aan langzamen zelfmoord ? En is het niet waar, dat zoo één er anders uitziet, al de anderen hem steenigen, tot hij òòk laf is als zij ?

Ik zeg je, mijn zachte vriendin : er is nu genoèg berust ! Er zijn genoeg ruggen krom van 't kruis-dragen, genoeg oogen blind van 't plicht-staren, genoeg ooren doof van 't preek-hooren : de tijd is dáár, dat allen hun kruis àf zullen werpen, om te grijpen naar de zoete vruchten van den levensboom, gelijk onze wijze eerste moeder Eva deed.

Zal ik je nu nog van de smart spreken ?

Je sluit je oogen : je bent moe. Het is niet gemakkelijk, iemand áán te hooren die omgekeerd op de wereld staat.

Ik vrees, lieve vriendin, dat je, als je spreken kon, zou zeggen......

Maar gelukkig kùn je niet spreken !

Ditmaal kus ik je niet, heengaande ; want ook ik ben moe. En als ik je kuste, dan was mijn kus een dáád ; en elke daad is scheppingswerk, dus krachtverlies.

En ik ben géén god, die groeit van 't scheppen.

MARIE METZ-KONING.

HUWELIJKSBEZOEK.

Pas waren we in mijn Limburg aangekomen,
Mijn jonge bruid uit Vlaanderland en ik,
Of naar de blauwgetakte dennenbosschen,
Zoo vaak door mij bezongen, moest ik haar
Geleiden.
                Opgetogen zwenkten wij
Het geurig dorp der appelweiden uit,
De kimmenlooze heidevelden in.

Zij had onthouden, — beter dan ik zelf, —
Wat ik in 't ruischend naaldenloof gehoord had :
Muziekgefluister uit het feeënland,
Het lisplen van een weggespoelde zee.
Wat nog al ? 't Loos gegichel der kabouters,
Het oorlogslied van 't koene boerenheer,
Ja, zelfs het sissen van de hellevreugd,
Die 't vrome Limburg nu bespringen komt !
Maar ook, daarmee in blijde tegenstelling,
De psalm der Avelandsche martelaren,
Het machtig orgelspel der oude abdijen, —
Het dreunen van de zware stemme Gods.
Vrouw praatte en lachte en dichtte en plaagde voort.
Ik hoorde en zweeg. Mij was 't als klonken liedren,
Sinds lang niet meer gehoord, bijna vergeten,
Nu voorgedragen door een lieven mond.....
Daar rolt, zie, de ongemeten zavelsteppe
Open. Zij was reeds uitgebloeid en als
Met rosse lagen ijzermaal bezift, —

Het boetekleed van vroegen bamistijd.
Ditmaal was 't Kempenland geen Paradijs :
Het leek verschroeid, melaatsch, volkanisch naar !
Geen gouden spitsen op de heuvelrij,
Die half verdronken in den nevel kroop,
Bijna gelijk... maar neen... en toch... gelijk
De wervels van een grooten grauwen draak !....
Oei, oei ! Mijn vrouwken hield den adem in !...
Geen lachend goudlekje in een wolkenscheur.
Geen schelp of witgeregend keienpad.
Geen mensch, geen levend wezen om ons heen !
Ei, zelfs geen kreet van valk of waterhoen !
Slechts bange stilte en ijskille eenzaamheid, —
Als op een stom en grijnzend doodenveld.

Zoo had ik haar, mijn heidegouw, wel meer
Gezien. Zoo mocht ik haar misschien nog liefst :
Romantisch vreemd, gelijk een tafereel
Uit Faust. Mijn vrouwtje keek mij vragend aan :
Haar bron van gichelvreugde was verdord.
Zij zag : de heide leek niet sterk gevleid
Door haar bezoek en toonde ons maar een norsch gelaat.
Een grimme grijnslach was haar welkomgroet.
Wij stapten naast elkander, spraakloos, voort,
Door knarsend zand en morsig bruine turf,
Langs baggerdpoel en schaliekleurig veen,
Waarin de dikgewolde biezenstruik
Bij 't zwartgekopte riet te spoken stond.
De gouden stekelbrem vergat mijn bruid
Het tuiltje van een bleeken nabloei aan
Te bieden ; ei, zij stak haar zelfs in de hand !
De warrelkruiden stropten om haar enkels,
Als wilden zij haar boos ten gronde rukken.
Geen wonder : 't zwerven naar de dennenbosschen,

De zangers van mijn eerste wiegelied,
Leek haar niet meer een lustig ijlen naar
Een orgelwijding of een galafeest !

Daar rezen zij, mijn dennen, star, stoer, koel, —
Een zwarte zee, gemuurd in dorre bergen.....
Wij laten op den grond ons neer — en luistren.
Eentonig snerpt het door het naaldenloof,
Een zware bas, die tot geen hymne dijt,
Het brommen van een doffe litanie
Of 't rommlen van het nare Dies irae,
Een pijnlijk kreunen van men weet niet wat,
Dat vlucht en nadert, stokt en sterft, herleeft,—
En griezelig door de ruggewervels vlijmt.
Geen echo van een luchtig feeënlied !
Geen orgel dat van blijde fugen zwelt !
Geen zweem van 't geen mijn Muze had gedroomd !

Mijn liefste staarde, roerloos, vóór zich uit.
Zij dacht niet aan mijn dwaze verzen meer.
Het harte zat haar kloppend in de keel.
Ik las ontgoochling in haar vreemde starheid,
Die spelde, — hoor wat hopelooze taal :
" Kom weg van hier, weg van dit dreigend oord !
" Ik vrees voor dieven hier en moordenaars !
" De koude van den dood omwaart mijn slaap !
" De heele wereld lijkt hier uitgestorven !
" Mij dunkt, ik heb noch vader meer noch moeder !
" Gij zelf, gij doet mij huivren als ik denk,
" Dat gij de dichter zijt dier aakligheid ! "

Ik ook voelde iets als kippenvel. Nooit leek
Mij Limburg zoo apocalyptisch naar !
Wij stonden op en vluchtten haastig weg.

Nog ben ik, sedert, vaak teruggekeerd,
Dorstend naar wrange heidepoëzie ;
Nog heb ik vaak de barre najaarswinden
De stretten van hun zwaar en droef mysterie
Op 't looverorgel hooren spelen, doch...
Doch met mijn jonge vrouw niet meer... Alleen !

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

EMIEL CLAUS.

(Vervolg en Slot.)

Dat licht ! — Die fijne teere tinten ! — Die onschuldig-vroolijke zonnekens !

Geene brutale, heet-laffe, wit-gloeiende zonblakeringen ; nee ! blij licht, frisch goudend in 't geluchte, geel-lachend in het mooie groen !

En die morgenden ! O die morgenden van Claus ! Die vele september-uchtends, die hij schilderde ; zoo bijzonder schoon, zoo goddelijk, omdat ze zoo stil weemoedig zingen, zijïg nevelend, in de eerste broos-fijne morgenstralen van de zon.

Voor mij, zijn mooiste September-morgen doek is dat, geëxposeerd in den laatsten driejaarlijkschen salon van Gent.

't Moet nog heel vroeg zijn. De morgennevels rusten nog over de aarde, omhullen zilverig-blauw de boomen en struiken, die frisch-nat in den morgendauw te wachten staan, hangen teer-grijs tintend in 't geluchte en trillen reeds in de eerste stralen van de zon, die nog flauw is, moeilijk door de mistlaag is doorgedrongen, en nu rein-tintelend in de dijzige lucht te zingen blijft, teere zon-zoentjes uitdeelend in de blij-wordende natuur : — 'n blijde stem van vreugde, die een helderen mooien dag voorspelt.

Achter de boomen en de struiken staat een laag boerenhuisje; uit de schouw stijgt een klein rookkronkeltje op ; ervòor een meisje met eenige koeien ; ze gaan langzaam naar de weide.

Goddelijk tafereeltje ! En hier zijn geen kleuren, maar tinten, — fijne blij-weemoedige frissche morgentinten. Een zilverig geweefsel van neveldraden ; — een fijn droom-waas, zich badend rein-wellustig in het vroege morgenzonnetje.

En de schaduw, die 't geboomte afwerpt, is zelf nog licht, — freele diaphane schaduw op het vroege zonlicht.

Het is een heerlijk gedicht van den morgen. Onmiddellijk ontvangt ge een diepe impressie. Ge voelt u zelf op die plaats, ge staat werkelijk vóor dat huisje, vóor die boomen, in dat nevellicht ; ge ziet dat laag boerenhuisje op eenige stappen van u, 't teer zonnetje ligt er over uitgegoten, ge ziet een grijs rookkronkeltje naar omhoog stijgen ; — ge voelt, dat er menschen moèten binnen zijn, 't is alsof ge weet, dat ze 't morgenwerk verrichten, in blijde werklustige stemming, omdat het buiten zoo 'n heerlijk weertje wordt. Het meisje met de koeien staat daar voor de struiken, en gij kijkt er naar, uwe stemming wordt goed, zachtblijde, lijk het heerlijke tafereeltje zelf : er ligt voor u een heele dag, vrij te besteden in de natuur.

O, maar we hadden dikwijls die impressie, als we soms heel vroeg naar buiten gingen, en vrij waren.... vrij.... dan genoten we ook van die vroege zon, die zoo'n blijde gezelligheid in 't geluchte weefde, dan zagen we ook die nattige zilvering van den dauw, dan voelden we ons ook zòo in-gelukkig, vrij in de natuur.

Het zijn nu niet diè boomen, dàt huisje, die we gezien hebben, maar de schilderij laat die vroegere indrukken herdenken, vernieuwt en verfrischt ze in onze ziel ; zoo ontvangen we eene impressie die we dikwijls hadden, en die toch weer heelemaal versch in ons wezen dringt en ons laat genieten in de zelfde mate.

September is de mooië maand. We zagen veel doeken en studies van Emile Claus, die in deze maand geschapen werden. De morgenden op alle uren. Eerst de vroege, als de zon nog heel teer

op de velden ligt, lijk een fijne diaphane rozige lichtnevel ; dan latere uren, als het blauw-nevelige bijna verdwenen is, en de kleuren helderder uitkomen en vergouden in de zon ; en zoo altijd maar heerlijke morgenden, andere kleuren, andere tinten, andere plaatsen, en toch immer de zelfde mooië indrukken.

En dan de middag, en de namiddag ; de zacht-vlammende herftgloei in 't geboomte ; en de blaren, die goud en brons worden in de zon, en blij-fonkelend zijn tusschen het nog frissche groen ; en dan het geel-goud van de kastanjeboomen ; en op den grond, waar de dorre blaren bleek-vlekkend op verspreid liggen, en waarover de geel-brandende zon ligt uitgegoten lijk een droomgloed van Herfstlegende....

Ik zie nog die Herfsten, dien zongloed, die blaren in goudglans aan de boomen, 'k zie ze heel duidelijk in mijn geest, door den indruk van zulk kunstwerk, zoo levendig en zoo frisch, zooals ik de impressie bewaar van toen ik zelf werkelijk door de september-dagen wandelde.

" Zonneschijn " ligt in een mooi oord ; Claus behoeft niet te zoeken om nieuwe heerlijke tafereelen te treffen. Zijn kunstenaarsoogen met de fijne gestadig werkende spierkens ontvangen gedurig nieuwe impressies, waardoor hij als zanger de geheime drang gevoelt tot uiten. En juist die behoefte weer te geven de schoonheid die hem getroffen heeft, verwordt hem dikwijls tot pijn, bij het snel heenvlieden van den tijd, alhoewel hij heel vlug en overvloedig produceert.

De Leie vloeit kalm " Zonneschijn " voorbij, en geeft aan de heele streek een droomerig uitzicht. Hij leeft met haar, hij ziet ze dagelijks in haar steeds verwisselend kleed ; tot zelfs in de eetzaal, waar er een atmosfeer heerscht van hoogste intimiteit en gezelligheid, met den fraaiën Vlaamschen haard en de rijke versiering van schilderijen en teekeningen, ziet hij ze door het groot

eenglazig venster voortvloeiën, met erachter de akkers en de weiden. Ze is dan ook menigmaal de uitverkorene in zijn werk.

Zoo hebben we haar gezien, kalm vlietend langs droomende oevers; we hebben haar gezien, lachend en vroolijk in den zonneschijn dan met een troep koeien er door wadende, zooals zijne schilderij in 't museum van Brussel, met het verblindend gewemel van zonweerkaatsingen op heur woelend water, met het fel geschitter op hare dansende golfjes, jubelend in feestend licht en wellust; we hebben haar gezien in den winter, ijzelig voortvloeiend, dan bevroren, met steeds andere luchten, soms helder en zuiver lijk kristal van hard vriezen, soms somber grijs-purperig van sneeuwlagen; en we hebben haar ook gezien, den zacht omhullenden mantel dragend van den avond, geheimzinnig in het zwijgend stille avondgedoe. Maar hierover spreek ik later meer.

Zou men denken dat de groote blijde licht-zanger den arbeid staakt in den Winter, als de zon maar heel zelden doorstraalt en dan nog heel flauw, zonder een naklank van de jubelende zomervreugde? Neen! dàn nog weet hij het licht te vangen; dat flauw teer zonneschijnseltje legt hij op de akkers, hij laat het stillekens glijden langs de voren, en laat het bescheiden langs de naakte boomen vloeien en langs hunne ontbladerde takken lijk een dun laagje freel goud-vocht; dan vroeg in den morgen, als de ijssel nog over de velden ligt en in de boomen hangt lijk een rein blauwig sprookjeskleed, laat hij zijn zonneke er door stralen en dan gaat er eén getoover over het land van fijne diaphane tinten, rozige licht-zoentjes, teer-purperige schaduwen, en is de ijssel eèn veld van zacht-zingende kleurschakeeringen.

Prachtig is de "Ysvogels."[1] Drie knapen en een meisje spelen met kleine sleetjes op de bevrorene Leië. De sneeuw ligt dik op de Leistreek, blauwig met tinten van rozig-violet en lila. En de

[1] Museum te Gent.

lucht is roodachtig-grauw en schijnt zwaar te hangen van sneeuwlagen ; en in die winter-roodachtige grauwte leeft er een wriemeling, alsof de sneeuw ginder al aan 't fladderen was en aan 't stoeiën voór sombere windvoorspellende lucht. Tusschen de matte blauwe sneeuwplekken ligt het ijs te blinken met de speling van 't roode geluchte erin. Tenden de vlakte, ginder heel ver staat een rijtje boomen eenzaam met winternevels omhuld, en dan verder in de verte nog treurige groepjes boomen, vervaagd in den horizon met de sneeuwlucht. En het is alsof buiten deze vier kinderen, die verkleumd, met handen in de zakken er schijnen van door te trekken, de wereld dood is, en er buiten dezen grooten kouter, ginder heel ver achter dat treurig groepje boomen, een oneindige droeve eeuwigheid ligt, een zee van eenzaamheid.

In het museum te Gent is nog een ander doek van hem : " Een zonnige dag. " Hierin heeft niet hem getroffen de schoonheid der natuur badend in haar licht, maar het zonlicht zelf, dat vlammende vlekken smijt op de waschvrouwen en op het wasgoed. En van dit anders, eenigszins banaal, doodgewoon onderwerp, heeft hij het mooiste gedichtje gemaakt van zonschijnsels. Ik zou niet durven zeggen welke kleuren en tinten er spelen op de handen en bloote armen der vrouwen, en nog veel min welke weelde van tinten het natte waschgoed in zich draagt. Ik zou het niet kunnen, ik zie alle kleuren door elkaar wemelen, en ik zie er toch maar éene. Het linnen dat de vrouwen wasschen, fonkelt in de volle zonneschijn met al de zachte teere tinten van den regenboog, en blijft nochtans witter dan wit, stralend van blankheid en zuiverheid, eén groote blanke vlek van nat zeepschuimend linnen in den tooverschijn der zon. En handen en armen van de waschvrouwen rood en paars en blauwig, verweekt en verkleurd in het warme zeepzop, zijn werkelijk *de* handen en *de* armen die wasschen, buiten met de schijnsels van volle zomerzon.

Hier is de zon, zooals in de meeste zijner werken, de ziel van het doek ; — de zon van blijheid ; de zon van leven ; de zon van weelde. En als Claus zonneplekjes door de bladeren laat stralen, als hij rechts en links zoentjes uitdeelt van de zon, dan zijn het geen vlekjes van gele of roode of witte kleurtjes, het zijn gèene vlekken, gèene kleuren, het is de zon zelve die hij geeft ; de blakende zon die brandt, die vlamt, die straalt en zòn is. Ge ziet de kleuren en de tinten niet ; het gele en het witte en het roode, die hij erin lei, zijn aan 't branden geraakt ; en het is een heete brand in den zomer, een droomerige gloed in den Herfst, een broos-fijn schijnseltje in den Winter, en in den morgen is het een blijstemmend rozig straaltje, een dunne geute van het fel-wordend licht.

*
* *

Ten onrechte zegt men van Claus, dat hij nooit elegisch is. Ten onrechte, zeg ik, omdat hij niet de eenzijdige kunstenaar is die allèen de vreugd van de natuur wil weergeven, maar omdat hij alles voelt, en zoowel als het blijde, ook het weemoedig, het droeve wil weergeven. En dàt heeft hij ook gedaan. Maar, tot hiertoe werd niets ervan aan het publiek getoond.

Ook zegt men dat Claus altijd Dyonysisch is. Nochtans hebben zijn morgenden, zijn heerlijke september morgenden niets meer van de zware dag-blijheid, niets meer Dyonysch's, en dragen eer een teeder waas van weemoed in de grijze zilverige nevels, in het freele, zachte morgenzonnetje. En het Dyonysch noemen van Claus werk laat ik alleen toe aan een Lemonnier, auteur van " Le Male " en van " Les deux Consciences. " Hij zegt van die doeken dat ze zijn " anthesterées ", " panathenées " : Bachus-feesten en volksfeesten. En dat mag hij, want hij voelt de wellust van die

dooreen gesmeten kleuren, hij ziet ze als feesten van groen en rood en blauw en purper en wit en geel, waar de wellustige zon doorheen stroomt en lacht en lonkt en zingt en leven doet ; hij ziet er natuur in lijk een zinnelijke vrouw ; hij ziet de boomen zwaar van vruchten, de botten die op 't bersten staan, de bloemen die ontluiken, — de eeuwig wellustige voortteelende natuur.

Maar de kunst van Emiel Claus is te fijn, te subtiel om alleen die wellust ervan te voelen ; ze spreekt verder dan tot onze zinnen, ze spreekt tot onze ziel.

Nu zal ik eenige woorden zeggen over het werk dat nog maar alleen in zijn atelier bewonderd werd, en meer denken doet, droomen laat en eenigzins weemoed bevat.

Avondzonnen, zooals ik ze wel dikwijls droomerig aanschouwen mocht in de werkelijke natuur, maar zooals ik er nooit zag op andere schilderijen. Hoevele er ook zijn, toch heb ik een frissche indruk van al die studies bewaard, want het zijn nog maar kleine in haast afgemaakte studies. Ik zie ze bijna nog allemaal, die avondzonnen, lijk vlammende aureolen, spranklend rond zich de kleurenweelde van hunne legende-pracht. Zonnen van purperrood, zonnen van goud-rood, zonnen van karmijn, zonnen van bloed, — zich uitstralend in bloedende draden van goud, die zacht klinkend hun avondlied zingen in 't geluchte, glijdend langs de daken van in nevels droomende huisjes, zoenend met het mooiteere van hun weemoed, en invretend op de dingen waarachter ze zullen sterven. De kleuren zijn weer zoo waar, zoo echt, — het werkt zoo suggestief, — ge vergeet altijd dat het geschilderd is.

Een doek waardoor men voorzeker ook het elegische van Claus'kunst zal erkennen, is " Een avond. ,,

De blijheid, die we nog meedroegen van de zonnedoeken, verandert opeens in iets onnoemlijks, iets goddelijks, n'soort van extaze, 'n weldoende lust tot mijmeren.... Het staat ontroerend op

onze ziel, en we worden ineens stil. Voor ons ligt de avond, wij zweven er naartoe en we gaan erin wandelen om te droomen.

De Leië ligt nu grauw tusschen de oevers, en de boomen staan eenzaam te peinzen, donker afstekend tegen de bleeke lucht waarin nog de nagloed der zon ligt te droomen. In de verte is alles vervaagd en verwazigd in een purperige donkerte. Reeds punt een sterre door de blauw-grauwe lucht. De avondnevels vlokken om de boomen en om de struiken, en hullen de Leiestreek in een warm floersgewaad. Ginder ver is er grauw-bewegen... Eenige schaapjes keeren huiswaarts ; twee jonge weerbarstige schaapjes worden voortgetrokken door een jongetje ; een meisje komt met de anderen achteraan. Heerlijken avond in Juli ; — de avondvrede zoent zachte op het landschap, en wij, die aanschouwen, voelen ook dien zoen.

Dan zag ik nog eene schilderij, " Nacht in Brugge. „ En weeral een werkelijke nacht, waarin de gebouwen en de huizen geheimzinnig staan in hun sombere vage gedaanten, en waarin een licht uit eene der huizen straalt en fantastisch schijnt op het kanaal.

Na een reis naar Venetië bracht de schilder een aantal tafereelen uit Italie mee ; zichten van Venetië en daarond. En in plaats van het subtiele licht van Vlaanderen, met nevelachtige einders, en wazige atmosfeeren, zien we hier de hel-blauwe luchten van het zuiden ; 't water dansend en fel schitterend, heet-blauw in zonnebrand ; dan tegen den avond de rijkdommen van de ondergaande zon.

*
* *

Men ziet dat Emile Claus, de grootste luminist, ook door andere indrukken ontroerd wordt en zal ontroeren. Hij heeft dan ook eene breed-menchelijke ziel, die alles kan voelen, die vooral

behoefte heeft aan de reine wellust van de natuur, maar die ook leeft en meeleeft met den stedeling, met het woelige en schrijnende leven van de stad.

Te Astene aan zijn huis heeft hij een mooie groote atelier, waar het licht gulzig door de groote vensters kan binnen stroomen; maar hij werkt er zelden in. Zijn eigenlijk werkhuis is de wijde natuur, 's zomers en 's winters. Daar doet hij zich te goed aan de dolle leute der zonnespelingen, hij kan ze daar vrijelijk gadeslaan, ze zien gloeien en vlammen over de groene velden, ze zien verfijnen en verzachten tot kleurrijke goudnevels; hij voelt er zich overmoedig jong, de natuur die daar vóór hem ligt te wellusten, voelt hij in zich leven en zingen, en het bruist in hem van stroelend borrelen : sap dat er uit moet stralen; en dan kan hij zich in dronkenschap overgeven aan zijne kunst, en kan dan borstelen en smijten en wrijven met zijne kleuren, kwistig en nijdig neerschilderend, dat ze verworden tot feesten, tot wilde Bacchusfeesten van kleuren die dooreen wemelen, met goudplekken en vlammen daartusschen, — alles nog ruw wild lijk van dolle leute; dan ziet zijn oog naar de nevel die altijd tusschen de kleuren hangt, erover zweeft en fijne teere weelde uitdeelt overal, en dan wordt zijn werk een weefsel, hij weeft de kleuren dooreen, er komt eenheid in het doek en alles verfijnt, verwazigt en verdroomt tot tinten.

Rien que la nuance, zei Verlaine, en Claus geeft ons ook rien que la nuance. Hij doet zijn licht over het landschap stralen en dan omhult het de boomen, de struiken, de bladertjes, de huizen, de dieren, de kinders, alles, alles, en het brengt leven mee, er gaan trillingen in de lucht en de blaren hangen te wemelenen te foezelen. En de afstanden zou men kunnen meten, de verder staande dingen hebben ander licht, dragen andere kleuren, zachtere tinten zweven er omheen, en in de verte vervagen ze zich met de einders en de luchten, die nooit vlakten zijn, nooit schutsels waar

het oog op weerbots, maar oneindige verte in zich dragen en wriemelen van diepte.

En zoó zijn de schilderijën van zijn zonnelichten, zoó zijn ze van zijne Herfsten, zóo zijn ze van zijne avonden, en zóo zijn ze van zijne winters, waaraan hij wrochtte in de vrieslucht met de voeten in de sneeuw, half bevroren maar ongevoelig geworden, alleen aandachtig voor zijn werk, alleen voelend zijn schildersgenuchte.

Gerard Ceunis.

SCHUILEN VOOR DEN REGEN.

Het regende en de buurt was verlaten. Een grijs-grauwe lucht dreef troosteloos over de huizen en windhoozen, aanwakkerend uit het Westen, zwiepten den regen heviger op. De wrakke, gammele huizen in de oude volksbuurt, met hun door den tijd verweerde gevels en muren, hingen krakend en kreunend in elkaar. Schoorsteenen waggelden. Dakpannen en rulle brokken kalk vielen bij tusschenpoozen naar beneden, met een smak in de straat. En al maar door, gelijk een dichte zeef, streek het water in zilvergestraal van den hemel en ketste als vonkengespetter op keien en stoepen. Overal spetterde en putterde het water in plassen en goten en snorde met snaterend geraas langs verstopte afvoerbuizen, die als grillige slangen tegen de huizen kropen. Striemend en geeselend viel de regen op de bibberende ruiten aan en deed de sponningen kraken. Handkarren, voor de veiligheid met kettingen aan elkaar gesjord, stonden te rammelen en te knarsen onder den wind en regenslag. En een armzalig boompje, een misgewas, dat verdwaald scheen in den doodenden steengrond, sidderde onder dien regenslag als een schuw en bleek verwaarloosd kind onder een dreigenden arm. Heel het drukke, lawaaiende straatleven van venters en vrouwen en slenterende meiden en jonge kerels, was voor een oogenblik uit de buurt geveegd, zelfs kinderen en honden, die durend vechtend door stof en modder rolden en zich anders door niets lieten verjagen, waren verdwenen. Saamgedrongen in portieken en portalen, of opgeschurkt tegen een inspringenden muur, scholen de menschen weg, vloekend en scheldend op den barschen

regen, die hun kostbaren tijd ontstal. Maar de regen mocht uit den hemel stralen, dik en dicht als een gordijn van zilver en de menschen vloekend verjagen, Toos en de kinderen uit de buurt hadden zich rustig lekkertjes teruggetrokken in een donker trapportaal. Kuns-gezellig en onbereikbaar voor regen en wind.

— " Regent 't nog hard?" vroeg Toos kregelig hikkend onder een kriebelende hoestbui. " Die beroerde hoest. "

— " Nou of 't nog regent, hoor maar, " sprak een van de kinderen luisterend met haar oor naar de deur.

— " Zal ik 's kijke ? " vroeg een jongen die ongeduldig werd en de straat op wilde en hij ging al dichter naar de deur om die open te rukken. Maar een ander gaf hem een tik op zijn vingers. " Afblijven ! "

— " Laat dat nou ! lammeling die je bent, " vinnigde een meidje die onder het luisteren haar natte kous zat uit te wringen. Je blijft met je pooten van die deur, we zitte hier fijn, wat jou Toos. "

— " Sla je kous tegen de muur, dan wordt ie weer droog, " ried een kleine bleeke jongen en hij kroop onderwijl dichter naar Toos toe, die als een moedertje in het midden zat. Vertelde Toos niet meer ?

— " Jezis wat hoest jij toch Toos " sprak er een luid. " Wat spuug jij. "

— " Slijm, niks dan slijm wat ik spuug, " keelschraapte Poos met een benauwd gezicht. En onder een krimpende hoestbui die haar bleek achterbuurtgezichtje purperde, sprak zij hortend. " Niks erg hoor. Ze hoesten allemaal bij ons. Me moeder en me zussie ook. Me moeder spuugt wel rood. "

— " Nou da's gemeen hoor, " riep er een onder door, " daar ga je van dood. "

" Ze zeggen dat 't komt van de vochtigheid in de bedsteê, "

vertelde Toos door, " omdat het water langs de muur loopt. Maar dat liege ze, want daar komt 't niet van. De busdokter het pas nog gezeit, as de zomer komt, dat ik dan naar de kolonie an de zee moet. Nou en de zee is toch ook vochtig, wat jou. "

— " De zee, lekker. Immes voor jou dat je mee mag, " smakte een ander terug. " Ik wou dat 'k ook maar 's fijn begon te hoesten, dan mocht 'k ook. De zee is ver hè.. en grooter as 't Y. "

— " Nou of-ie, " sprak Toos met haar hand beschermend tegen heur mond. 't Y is d'r maar een plassie bij, zóó groot. Heerlijk, ik wil wel naar de zee. "

Een poosje staarde Toos mijmerend voor zich heen in het donker trapportaal. Haar matte oogjes sloegen brandend aan 't lichten bij gedachte aan den zomer en de zee.

— En dan gaat 't natuurlijk heelemaal weg, want de zee is er goed voor, " sprak Toos half luid in zich zelf.

— " *Wat* gaat dan heelemaal weg ? vroegen de anderen nieuwsgierig.

— " Nou *dat*. Die hoest en dat andere, je weet wel, " sprak zij rap, en keelschrapend spoog zij een witje voor zich heen.

Maar de kinderen die saamgedrongen tegen de trap opzaten, werden ongeduldig en vroegen waarom of zij niet verder ging met vertellen van het sprookie.

— We zitte nou juist zoo immes, toe Toos vertel nou verder hoe het afloopt met die prinses " fluisterde een meisje verlangend.

— " Trouwt ze nog met die koning uit dat verre land, Toos? " vroeg er een aandringend.

Maar Toos schudde driftig haar hoofdje met de natte piekhaartjes en rilde in haar jurk. Verdikkeme ze moesten nou niet zoo liggen te zeuren, want ze was er mee uitgescheeën omdat haar borst weer zoo raar ging doen. En dat was geen pleiziertje. Ze kon toch niet vertellen als ze witjes moest spugen en bijna stikte

in een hoestbui. Wat een geduvel. En dan, zij moest zich de rest van het verhaal nog eens goed herinneren.

In hun wild gespeel door den regen overvallen, waren de kinderen een trapportaal ingestormd en na lang kijven en twisten was er besloten dat Toos in het midden mocht zitten, als zij wat zou gaan vertellen. Toos vertelde heel geheimzinnig en heerlijk-angstig. En Toos, pienter, had zich een warm plaatsje uitgezocht en, vlug van begrip, had zij haar fantasie laten werken. Zoo, saamgehurkt voelden zij zich veilig in het schemerend portaal en stevig hadden zij de deur dicht gehaald om niet te worden gestoord. En in dat geheimzinnig halfduister van het trapportaal met het bruin en donker van den trap en het schemerend wit der muren, waren zij hun woeste spelletjes van de straat vergeten. Hunkerend naar warmte en geheimzinnig vertel, waren zij toen dicht bij elkander gekropen, zich koesterend in de lauw broeiende lucht die uit hun kleeren walmde.

— " Heb-jij wel 's een echte prinses gezien ? " vroeg een van de kinderen nu Toos nog in nadenken zat. " Een echte, vat-je ? "

— " Een echte ? Die zie je nooit kind. Die zitten in hullie peleizen en die komme d'r niet uit, " verzekerde er een. " Nooit. "

— " Wat zal je dáár an liege, " sprak er een stem met groot misbaar in het achterste donker. " Wat zeg je me daar van. Nee maar ! Ach jong, je heb ze wel die zoo maar in de stad loope. Heelemaal alleen. "

— " En dat lieg jij nou lekker ook. Want asse ze uitgaan, dan gane ze met een lekei, " overblufte een meidje en gaf den jongen een kneep in zijn been. " Leugebeest ! "

— " Stik, " snauwde de jongen en hij reikte met zijn arm over een der kinderen heen en gaf het meidje een mep.

— " Leelijke schooiert die je bent. Prinsesse komme nooit op straat, die wone enkel in peleize. Die hebben goueë kamers met

zijë bedden en die drage kleeren met diamanten. En ze wandele in de tuin van hun peleis. Fijn hoor. "

— " Maar jong dat zijn allemaal maar sprookies, " sprak Toos op een toon van gezag zich er inmengend. " En sprookies zijn nooit heelemaal waar. Een pietsie maar. "

— " O en af Toos gelijk het. Sprookies zijn nooit heelemaal waar, nou hoor je 't. "

— " En dit dan van daar net ? " vroegen verschillende stemmen dooreen. " Is dat dan ook niet echt, Toos ? "

— " 't Is ergens gebeurd, " verzekerde Toos plechtig, " maar 'k weet niet waar. Die prinses het echte goue haren, da's vast. En as ze 't wille afknippen, dat doen toovenaars, dan groeit 't allemaal weer an, da's ook vast. Allemaal goud ! "

— " 'k Wou as da'k er een beetje van had, " fluisterde er een.

— " Hou je smoel, " gromde een ander ongeduldig terug. " Toos vertelt. "

— " En wat doen ze met al dat gouë haar, Toos ? Sust... "

— " Met dat gouë haar ? " fluisterde Toos nadenkend om tijd te winnen. " Nou hè... dat beware ze natuurlijk voor de koning hè. Nog al wiedes.

— " O voor de koning ? "

— " Natuurlijk. Begrijp jullie dat dan niet. Voor wie anders ? Een koning mag alles hebbe, al 't goud van de heele wereld. Daar is-ie koning voor. "

Met een schittering van streelend genot en verbazing in hun oogen, luisterden de kinderen naar Toos, tegen wie zij opzagen als tegen een die alles wist. De donkere lijfjes waren vol aandacht voorover gebogen en de bleek witte hoofdjes lagen roerloos gesteund in hun modder-vuile handen. Soms rauwde er even een vloekje of viel er een vinnige klap als een van de kinderen knauwde of geniepig in het donker op teere plaatsen kneep.

En de regen stroomde al maar neer en tikkerde luid rumoerig aan de deur.

— " Wat een regen.. oei.. oei ! Hoor wat een wind, " onderbrak een der kinderen en perste water uit een donkeren zakdoeklap. " Ik ben verdommes nat hoor, tot op m'n hemd. "

— " En ik heb natte pooten, niet min. Je kan 't niet zien, maar ik drijf, " antwoordde een ander van uit het donker.

— " Mijn laarzen zijn smerig kapot. 't Siepert door alle naden heen, " verzekerde het meidje naast Toos en zij perste het vuile water met een straaltje uit haar laars.

— " Hou jullie nou toch 's je smoel, verdomme. Toos vertel jij nou verder, toe. Jij houdt ook verdorie telkens op, " sprak er een knorrig ongeduldig.

— " As jullie luisteren, anders vertik ik 't, " sprak Toos beslist. En zich vrijmakend van een der kinderen die stijf tegen haar aangedrongen zat, vroeg zij of ze nu wilden luisteren, ja of nee. Anders ging zij niet verder.

— " Nog drie tellen," sprak zij waarschuwend "en dan beginne we. Eén, twee, drie ! "

—"Jájájá, wat een haast. Waar was ze dan gebleven? stilte nou!"

— " Ja, verdikkeme dan ook," knorde Toos. Dan vertelde ze niet meer. Waar was ze ook weer ?

— " We wasse dat die prinses op een goue stoel naar de koning zat te luisteren. "

In 't peleis " hielpen er een paar haar op weg. Je weet wel. "

— " Dat hebbe we al lang gehad, dat was er vóór," bedilde een ander op ruziemakerigen toon. " We wasse an die edelman die in een zwaan verandert. De afgezant van die koning. "

— "Jájájá... En die praten kon," vulde een ander aan "Enne..."

— "Vooruit dan maar. Die edelman is een zwaan geworden om zóo gemakkelijker die prinses te bereiken," begon Toos opnieuw.

Zij trok haar knieën in een makkelijke houding, hoog tegen haar borst.

— " Nou het die zwaan in zijn bek een goueë doosie met prachtige diamanten. Dat is een geschenk van die koning voor de prinses. Want die koning wil met haar trouwe, omdat zij zoo tooverachtig schoon is. Maar haar vader, die ouwe koning, jullie weet wel, die is d'r tegen. Maar nou... sprak Toos nadenkend. "

— " Nou is die edelman zoo-as jullie weet betooverd in een zwaan, door die ouwe tooverheks waar de prinses eerst zoo bang voor was... "

— " Jájájá... dat leelijke wijf, " fluisterden er een paar stemmen angstig gejaagd. " Die tooverkol ! "

— " Die tooverkol. En as nou die zwaan met het goueë doosie van de koning bij het peleis komt, dan snapt die ouwe koning heelemaal niet dat die zwaan een betooverde edelman is. Vat-je ? En dan denkt-ie : dat is maar een zwaan, laat die zwaan maar gaan want die doet toch geen kwaad. En dan zwemt die zwaan, stiekem natuurlijk, naar dat donkere huisie waar de prinses gevangen zit. En dan klopt-ie driemaal met zijn snavel an de deur, tik-tik-tik ! En dan zegt-ie : Gij schoone prinses doe open. Ik kom van de koning uit het verre-land die u lief het. "

— " Snotverdikkeme zoo'n zwaan ! " Zeit-ie dat ? " vroegen ze angstig verbaasd.

— " Natuurlijk, " verzekerde Toos ernstig. Maar de prinses durft 't deurtje niet open te doen omdat ze bang is. En as nou die zwaan dát bemerkt dan roept-ie drie maal heel hard : *koning van 't riet... koning van 't riet... koning van het riet !...* " Even heerschte er een angstige, spannende stilte toen Toos de laatste zinnen plechtig geheimzinnig-langzaam had gesproken. Met wijd open oogen van bewondering staarden de kinderen haar aan. Een bevend ademgeschok was het eenige wat gehoord werd en het bleef een oogenblik

drukkend stil in het geheimzinnig trapportaal. Maar lang duurde het zwijgen niet, want Toos begon opnieuw met frisschen moed en durf.

— " Nou en as die zwaan dat nou geroepen het, dan komt er opeens een groote kikker uit 't riet en die springt op die zwaan zijn rug. Floep! Maar zoodra as die daar opzit dan wordt-ie betooverd en dan is die kikker in eens van klinkklaar goud. "

— " Van goud...? " O!

— "Ja van goud," bevestigde Toos. "En dan geeft die zwaan hem een briefie voor de prinses om haar te melden as dat de koning haar trouwen wil omdat zij zoo schoon is en dat hij nou gekomme is om haar weg te voeren op zijn rug. Dat briefie brengt die gouë kikker naar de prinses. En as zij dat briefie dan leest, durft ze nog niet goed weg te varen op die zwaan zijn rug, want ze is bang voor d'r vader, die ouwe koning, vat jullie? En dan vreest zij zeer. Maar daar opeens, daar hoort ze'm ankomme, de ouwe koning, bons... bons... door de tuin. En as de maan slaat ze dan een kanten doekie om en ze neemt d'r diamanten bij zich en...

Verstijfd van schrik zagen de kinderen elkander aan toen er op hetzelfde oogenblik hevig op de deur werd gebonsd.

— "Alle duvels wat is dat? Hou je smoel. Blijf zitte!" riepen ze opeens verschrikt door elkaar. Maar op hetzelfde oogenblik smakte de deur naar binnen.

— " Jezis, me moeder! " Schrik-gilde Toos.

— " Luiwammes van een meid. Stuk lamheid! " schreeuwde een schriele juffrouw druipnat van regen. Met toornige stem en met boozen arm greep zij Toos bij haar schouder en rammelde haar door elkaar.

" Brutale bliksem om stiekem de kamer af te loopen as je moeder even weg is. Zit jij hier op je gemak te vertelle, terwijl ik me doodploeter? Vooruit naar huis, hellepe! "

— "Jájá... o Jezis ik kom al. Waar is m'n kous?" raddelde Toos angstig rondziend naar haar kous, die ze te drogen had gelegd. " Ik kom ! "

— " Trek je kousen an, vooruit... en dan als de weerlicht naar huis, hoor, " waarschuwde de moeder, tegelijk sloeg zij haar druipnatten rok over heur hoofd en ging heen. " Je komt hoor ! "

— "Zoo'n spelbreekster van een wijf," pruttelden de kinderen mokkend. " Nou wasse we net zoo lekker an 't vertellen. Die lamme moeder van jou het ook altijd wat. Blijf nog wat, toe Toos..."

— " An me nooit niet, " sprak Toos driftig gejaagd en zij hield haar hand tegen heur mond om een hoestbui te bedwingen. " Die beroerde hoest, " sprak zij driftig. En met veel gewurm sjorde zij haar natte kous over haar been.

— " Ik kan niet langer hoor. O Jezis nee, want ik mot hellepe an de wasch. Dag ! " En met een groetende zwaai van haar arm, verdween zij in den regen.

Dichter kropen de kinderen bij elkaar, nu er ruimte gekomen was door het weggaan van Toos. En rillend in hun doorweekte kleeren droomden zij van heerlijk rijke koningen in prachtige paleisen en prinsessen met gouden haren. Geraasmakend spetterde de regen tegen de deur waar achter zij verborgen zaten en een der kinderen sprak ontevreden :

— " Wat een opschepster van een wijf. Maar mijn moeder zeit ; Toos gaat toch dood an die hoest. "

FRITS LEONHARD.

VERZEN.

I

Nu wou ik gaan in het morgenlicht,
Met blijden lach op het aangezicht,
Met zangen die schallen de wereld rond,
En uw naam, uw heiligen naam op mijn mond.

Nu wou ik gaan in den middaggloed,
Met blijde hoop en met vromen moed,
Met stralend oog dat de menschen tart,
En uw beeld, uw zegenend beeld in mijn hart.

Nu wou ik gaan in den avondmist,
Langs pade die nooit een sterveling wist,
Met vasten stap of ik nimmer viel,
En uw kus, uw trillenden kus in mijn ziel.

II

Zaagt ge de zon door de nevelen breken,
Lansend haar straal tot in 't diepst van uw hart?
Zaagt ge het licht door het woudfestoen leken,
Sijpelend goud door een bladerzee zwart?

Zoo kwam uw beeld voor mijn oogen getooverd,
Als door een wondere klaarheid omlooverd.

Kwam een vioolklank uw ziel toegedreven,
Laat in den avond, als 't overal zwijgt ?
Kwam een geluid van het veld u omzweven,
Als in fantazia een droom tot u neigt ?

Zoo heeft uw stem in mijn ziele gezongen,
Als van een wondere trilling doordrongen.

JOH. LEFEVRE.

DE KUNST VAN GABRIELE D'ANNUNZIO

UIT PSYCHIATRISCH OOGPUNT BESCHOUWD.

(Vervolg.)

De kunst van Gabriele d'Annunzio heeft wonderwel een dier *ontaarde koppels* voortgebracht, waarvan de wetenschappelijke literatuur ons een groot getal voorbeelden toont, — en zelfs in het slot van zijn roman voelt hij bij intuitie de tragische manier, waarop, in het werkelijke leven, die verbintenis van heerschappij en dienstbaarheid gewoonlijk breekt.

Het gebeurt soms dat de zwakke, wanneer de maat vol is en zijn geduld ten einde raakt, en de incubus van hem eene nieuwe opoffering of eene nieuwe lafheid eischt die boven alle menschelijke mogelijkheid gaat, — het gebeurt dat hij opstaat en zich over zijn meester wreekt, met eene daad van des te meer kracht, dat zijne lijdelijke onderworpenheid van langeren duur zal geweest zijn. — Dit individueel verschijnsel loopt evenwijdig met het kollektief verschijnsel van sommige volkeren die, na gedurende jaren en eeuwen stilzwijgend den nek te hebben gebogen onder het juk van een dwingeland, eindelijk in zich zelf de kracht en den moed vinden om op een dag eene bloedige omwenteling te scheppen.

Alzoo Jean Episcopo — na verdragen te hebben dat Jules Wanzer hem zijne vrouw ontstal, hoogste bewijs van overheer-

sching, lijk het recht van den leenheer in de middeleeuwen, — na de bereidwillige dienaar der twee verliefden te zijn geweest, — na nog te hebben toegelaten, niet slechts dat Wanzer hem zijne vrouw ontstal, maar dat hij ze sloeg lijk de souteneur zijn meisje slaat — heeft plots, lijk een razend geworden haas, eene bliksemstraal van wreedheid ; en op zekeren dag dat hij in de naburige kamer een scherpen kreet hoort van zijn zoontje, van zijn arme kleine Cyrus, en zich verbeeldende dat dien kreet veroorzaakt wordt door de slagen van Wanzer, loopt hij door eene buitengewone kracht voortgestuwd, tot bij hen, en de groote handen van Wanzer op het kleine lichaampje van het kind bespeurend, neemt hij een mes en steekt het drie, vier maal tot aan den hecht in den rug van Wanzer.

Het slachtoffer had zich op zijnen beul gewroken, en de wraak was psychologisch zeer natuurlijk, juist lijk de ontleding van het leven van dien neurastenieker, gedurende heel den roman van eene beeldmooie natuurlijkheid was, en van eene zeldzame wetenschappelijke juistheid.

Onderzoeken we nu een anderen roman van G. d'Annunzio " *De Indringer.* " In dien roman is het figuur van den hoofdpersoon Tullius Hermil, heel verschillend van dat van Jean Episcopo, maar het draagt evenzeer den stempel der werkelijkheid.

Tullius Hermil doodt zijn pasgeboren kind — wij zullen zien waarom, maar hij begaat die kindermoord niet in eene vlaag van drift, maar koelbloedig berekend : — hij is een geboren misdadiger, niet brutaal en door atavisme, 't is te zeggen niet van degenen die den moed der misdaad hebben en die — gevaarlijk en onnoozel in eenen zekeren zin — dooden bij middel van het mes of het vergift ; hij is een moderne, beschaafde misdadiger, die met verfijnde wreedheid, het kind zijner vrouw, dat het zijne niet is, laat dooden door de ijskoude nachtlucht. Al

zijne geestelijke hoedanigheden zijn wakker en krachtig : eene enkele ontbreekt hem bij erfelijke atrofie : het zedelijke gevoel.

Hij is een egoist, in de meest volkomene en de meest afkeerwekkende beteekenis van het woord. Hij verklaart — en hij is er fier over — dat de droom aller intellektueele mannen is " *steeds ontrouw te zijn aan eene immer trouwe vrouw* " ; hij vindt er genot in de ziel zijner vrouw Giuliana te verscheuren door de kwetsende bekendmaking zijner betrekkingen ; — en hij bereikt het toppunt der dwaasheid met het stelsel te willen verdedigen : dat hij gelijk heeft gehad zijne vrouw te folteren, omdat deze middel gevonden heeft heldhaftig te zijn in hare verdraagzaamheid. Hij is — alles genomen — een dier net gekleede bandieten die men in de wereld tegenkomt en wier mooie manieren, wier manier van doen en wier bevalligheid van eenen aangenamen geest, hunne valschheid verbergen.

Die personen, — minder zeldzaam dan men het in werkelijkheid denkt — blijven schijnbaar eerlijk tegenover het strafwetboek, tot het oogenblik dat hunne zelfzucht geen hinderpaal tegenkomt ; indien zij er een tegenkomen verlossen zij er zich van door eene misdaad.

De hinderpaal waarop Tullius Hermil stuit, is dat zijne vrouw Giuliana — zij, die hij de *turris eburnea* noemt, den ivoren toren, ook heeft toegestemd in eene schuldige liefde, en zwanger is geworden. Dit is geene ontdekking die zijne echtelijke liefde kwetst ; zij kwetst slechts zijn mannelijke zelfzucht. Bij gevolg voelt hij geen wrok tegen de overspelige vrouw, maar slechts tegen het kind, de *indringer* wiens geboorte hem beletten zal opnieuw het geluk te genieten, dat hij voelt voortaan nog met Giuliana te kunnen smaken. — Door een uitsluitelijk sexueelen terugkeer, bemint de man nog — na haar al te ontrouw geweest te zijn, — de gehoorzame en zachte vrouw, voor dewelke hij jaren lang,

slechts eene " broederlijke " genegenheid heeft gevoeld ; en zijne erotomanie, zeer gewoon bij ontaarden van dit soort, al maakt ze hem ook uit zelfzucht toegevend jegens zijne vrouw, laat hem onmeedoogend, voor den kleinen *indringer*, die een hinderpaal tot dit genot zou zijn.

— Zekeren dag hoort hij den pasgeboren hoesten, en dit hoesten is voor hem eene openbaring van de wijze waarop hij hem dooden zal. Hij zal hem aan eene longontsteking doen sterven, door hem voor 't open venster aan de ijskoude nachtlucht bloot te stellen.

Let wel op, soms doorschiet de misdadige gedachte lijk een bliksemstraal den reinen hemel van een eerlijk geweten ; en hoevele echtgenooten misschien, hadden in de plaats van Tullius Hermil tot God het gebed gezonden dat deze hoest doodelijk mocht zijn voor het kind ! De misdadige gedachte glijdt zonder spoor na te laten op het doorschijnend kristal eener eerlijke ziel ; maar zij hecht zich vast en knaagt aan de ziel van een ontaarde.

Sedert dien noodlottigen dag, inderdaad, verlaat de voorbedachtheid eener kindermoord Tullius Hermil niet meer. " De vaste gedachte — hijzelf is het die spreekt — de vaste gedachte was meester van mij, ziel en lichaam, met eene onoverwinnelijke kracht en standvastigheid. Mijne scherpzinnigheid scheen mij vertiendubbeld, mijne voorzichtigheid verliet mij geen oogenblik. Ik zegde geen woord en maakte geen gebaar dat de lichtste verdenking of verwondering kon veroorzaken. Ik veinsde onophoudelijk. "

Ziedaar in deze klare, juiste woorden het bewijs der echtelijke misdadigheid : — er is geene drift, geene wroeging, maar eene intellektueele klaarheid, eene zedelijke koelbloedigheid die afkeer wekken.

Deze kalmte en deze klaarheid vallen nog des te meer in

't oog op het oogenblik der misdaad : — " Ik kwam bij de deur, zegt Tullius Hermil, — ik opende ze. Ik verzekerde mij dat de gang verlaten was. Dan liep ik tot het venster... eene ijskoude lucht sloeg mij in het aangezicht... Ik ga achteruit, ik ga bij de wieg, ik neem zachtjes het kind, ik breng het bij 't open venster, ik stel het bloot aan de koude lucht die het moet dooden. *Ik beefde niet, geen mijner zinnen verduisterde.* "

Wie toch, — behalve een geboren misdadiger — zou kunnen kalm blijven, de zinnen helder hebben op een dergelijk oogenblik ?

Het is waar dat Tullius Hermil minder laf was, wanneer — lijk Tolstoy's *Nikita*, in het laatste deel van *De Macht der Duisternissen* — hij roept tot de familieleden, vergaderd rond den plotsen doodstrijd van den nieuwgeborenen : — " Weet gij wie dezen onnoozele gedood heeft ? " — Maar terwijl Nikita inderdaad zijne misdaad bekent omdat hij slechts een misdadiger is " bij gelegenheid " sterft de kreet van Tullius Hermil, die eene bekentenis had doen hopen, op zijne lippen en in zijn geweten. Hij zwijgt, hij laat zich door zijn broeder medeslepen buiten de kamer en een weinig later wordt hij gelaten, en volgt de begrafenis ; en vervolgens vermaakt hij zich den dood van het kind in de kleinste bijzonderheden te verhalen, met de zedelijke " analgesie " van een Lacenaire, die al lachende de wreedste zijner misdaden en de stuiptrekkingen zijner slachtoffers vertelde.

Ik weet niet of Tullius Hermil werkelijk bestaan heeft — ofschoon men in Italië beweert dat het een typus is die bestaat en die zelfs zeer gekend is : — ik zal mij bepalen met vast te stellen dat hij al de psychologische kenteekenen bezit van een werkelijk misdadiger.

Derde en laatste onder de ontaarde typen waarvan G. d'Annunzio, de gelukkige intuitie heeft gehad ; wij gaan nu Isabella ontleden — de krankzinnige uit eene " *Lentemorgendroom.* "

Dit tragische gedicht is werkelijk een droom gebleken, 't is te zeggen iets onwaarschijnlijks, hetzij voor 't publiek dat het op 't tooneel zag, hetzij voor een groot getal zijner lezers. Het is buiten twijfel dat, het als eene vinding voor het tooneel, onwaarschijnlijk is, dat een groot getal epizoden valsch en zelfs belachelijk schijnen, en dat de nevenpersonen buiten het werkelijke leven staan. Maar het is ook buiten twijfel dat *Isabella*, of beter gezegd hare krankzinnigheid, in groote trekken geteekend is met eene psychiatrische juistheid.

Eerst en vooral is het wetenschappelijk juist, dat eene geestesziekte, eene krankzinnigheid lijk die der heldin, een gevolg is van de afgrijselijke misdaad die hare ziel doet nederstorten van het toppunt van 't geluk tot de diepste afgronden van smart en afgrijzen. Men had haar minnaar in hare armen gedood, en zij was een geheele nacht te bed gebleven met het bloedige lichaam.

Haar geest — door een zoo ongemeen hevige prikkel getroffen — was in stompzinnigheid vervallen. En deze stompzinnigheid, terwijl zij noodzakelijker wijze de zenuwelementen der hersenen met rust liet, had later toegelaten dat deze hunne werkzaamheden hernamen. — Inderdaad Isabella komt langzamerhand tot het leven weer, en haar ontwaken vereenigt haar opnieuw met de buitenwereld, maar al wat haar op het opperste oogenblik getroffen had is uit haar geheugen verdwenen ; zij is nog slechts door oppervlakkige banden aan het verleden verbonden : bij voorbeeld de waarneming van het rood, 't is te zeggen de kleur van het bloed, die steeds door een gevoel van angst gevolgd wordt. En G. d'Annunzio heeft eene geniale gedachte gehad met te denken dat de groene kleur de angst der zieke zou gekalmd hebben ; omdat het groen, lijk men weet, de komplementare kleur van het rood is.

Zoo ook heeft hij goed den vagen waanzin weergegeven in de

woorden der krankzinnige — met de gedurige herhaling der zelfde denkbeelden die door vluchtige verbintenissen opgewekt worden.

Maar het mooiste van deze kunsteffekten — omdat het wetenschappelijk het meest waarschijnlijke is — wordt door den schrijver bekomen in het tooneel waar de krankzinnige in Virginius den broeder van haren minnaar ontdekt ; deze herkenning opent lijk een tooversleutel de bron harer herinnering die de krankzinnigheid had verdord.

Al de bijzonderheden van het drama, dat zoo spoedig was afgeloopen, hadden ternauwernood de ziel van Isabella beroerd — en het tijdperk van verstomping dat er op gevolgd was, had ze schijnbaar geheel doen verdwijnen. Maar zij rusten in haar, en het zien van Virginius was voldoende om haar met zonderlinge klaarheid het gezicht van haren minnaar te laten herinneren, om eene lange reeks opeenvolgende beelden in het geheugen op te wekken, om haar heel het drama te doen verhalen, om haar te doen denken aan de moeder van haren minnaar en haar de vervloeking van deze te doen vreezen, en om haar op oprechten toon al hare smart, al haren afkeer, al hare drift te doen uitschreeuwen.

Dit tooneel weegt op tegen het onwaarschijnlijke en het belachelijke der andere tooneelen van het gedicht — en het is eene wonderbare artistieke weergave — ik zou durven zeggen eene fotographie, van wat soms in de krankzinnigengestichten voorvalt.

— Na die van Isabella zou men vruchteloos bij de typen die d'Annunzio geschapen heeft, eene zoo nauwkeurige wetenschappelijke waarschijnlijkheid vinden als die waarvan wij tot nog toe gesproken hebben. Men zou zeggen dat de schrijver al te vertrouwend op zichzelf, en te misprijzend tegenover de werkelijkheid der dingen, — vrijen loop gegeven heeft aan zijne fantazie, en deze, niet meer geleid en gebreideld door de wetenschappelijke opmer-

king, schiep voortaan personen die de overdrijving of de karikatuur der werkelijkheid zijn.

Ik herinner me bij deze gelegenheid de zeer juiste vergelijking van een Italiaansch geleerde M. Loria.

— De verbeelding van een kunstenaar of van een geleerde, zegde hij, mag soms het terrein der werkelijkheid verlaten, lijk een volbloedrenner over een hinderpaal springt, maar hij moet lijk het paard op den grond neer komen na gesprongen te hebben. — Het is dus toegelaten, en het is zelfs een bewijs van talent, de werkelijkheid te verlaten om eene wijsgeerige synthesis of eene kunstschepping te bereiken ; maar men moet tot de wereld der werkelijke verschijnselen weerkeeren, deze synthesis en deze schepping moeten door de feiten bevestigd worden.

Gabriele d'Annunzio had de vergelijking van M. Loria verdiend dank zijne meesterlijke scheppingen van Jean Episcopo, van Tullius Hermil, van Isabella, omdat de wetenschap erkend had dat deze personen waar zijn, alhoewel uit het brein van den kunstenaar voortgesproten, en omdat deze, na in het onreëele gezweefd te hebben, op den grond der waarheid was weer gekomen ; G. d'Annunzio schijnt deze vergelijking niet meer waardig in de andere scheppingen zijner romans en drama's. Zijne fantazij kan niet meer vergeleken worden bij een paard dat na gesprongen te hebben te hebben op de werkelijkheid terug neerkomt, maar bij een fabelachtig gevleugeld ros, dat na zijn sprong gedaan te hebben in de verre wolken verdwijnt zonder dat men het volgen kan.

Zoo is het bij voorbeeld moeilijk, zijn persoon Georges Aurispa, de held van den *Triomf der Dood*, anthropologisch te klasseeren bij typen van werkelijke ontaarden.

Georges Aurispa, is een dier meer dan gewone ontaarden, een dier verstandige maar ongelukkige menschen — misschien zijn zij

wel ongelukkig juist omdat zij verstandig zijn — die hun geest gebruiken om hunne ziel te folteren met eene psychologische zelfontleding, zoo wreed als het mes van een anatomist, omdat hij tot de innigste vezelen van het organisme ontleedt en opzoekt. Hij is een ontevreden over het leven, bij wien de patologische erfelijkheid het pessimisme nog verscherpt heeft. Hij heeft van zijn vader eene buitengewone zinnelijkheid geërfd, van zijne moeder eene uiterste fijngevoeligheid, van zijn oom de manie tot zelfmoord : met deze drie neigingen op den krachtigen stam van zijn geest te griffelen, is hij er toe gekomen zich een bestaan van liefde en van smart te scheppen, dat niet kan genieten van het uur dat vergaat, noch van de lieden die voorbijgaan, en zich zelf onophoudelijk folterende op zoek naar het volkomen geluk, dat hij natuurlijk niet vindt, en dat hij weet nooit te kunnen vinden. — Bij gevolg wanneer men, de roman gelezen, het boek sluit en men nadenkt over den held, over den man die de grootmoedigheid niet heeft zich zelf te dooden, noch den misdadigen moed om zijne minnares te dooden, maar die eene dubbele zelfmoord wil begaan en zich met haar in een afgrond werpt, kan men wel het genie van den schrijver bewonderen die belang heeft weten in te boezemen voor een dergelijk drama, maar men zal nooit in zijne ziel het kenteeken voelen van alle groote kunstschepping en dat zegt : die type is waar en menschelijk ; zoo ik hem nog niet heb ontmoet, zal ik hem eens kunnen ontmoeten.

Nog meer onwaarschijnlijk dan George Aurispa — ik zou zeggen boven alle waarschijnlijkheid, is *Claude Cantelmo*, de hoofdpersoon van den roman " *De Maagden van de Rotsen.* " Het is een man, dronken van den hoogmoedigen droom voorbestemd te zijn zijn aristokratisch ras te vereeuwigen door een zoon die de volmaaktheid zelf moet zijn — en die van een anderen kant tusschen de drie maagden, diegene niet kan of niet wil kiezen die

hij het meest bekwaam oordeelt om zijn droom te verwezenlijken door zich met haar te vereenigen. Hij zou een meer dan gewone ontaarde moeten zijn lijk George Aurispa, maar zijn profiel is op verre niet met de zelfde reinheid geteekend als het profiel van den laatste, — en zijne persoonlijkheid, zoo nevelachtig als zijne denkbeelden — teekent zich niet af op het heele werk, dat geheel beheerscht wordt door den droom eener erfelijke en gemeenschappelijke krankzinnigheid. — Inderdaad alle acht personen van dezen roman — die misschien den meest muzikalen, maar ook den meest onverstaanbaren is van al de romans van d'Annunzio — toonen zich als krankzinnigen ; en wat nog vreemder is, is dat zelfs degenen die in de opvatting van den schijver gezond van geest moesten zijn, integendeel ook spreken en handelen als krankzinnigen.

Ik weet niet wat het doel van d'Annunzio geweest is toen hij dit boek schreef, dat eene apotheose is der aristokratie — misschien hare lijkrede, lijk den onlangs verschenen roman van Bourget : " *L'Emigré.* " Maar indien het veroorloofd is een werk objectief te beoordeelen, aarzel ik niet te bevestigen dat d'Annunzio een tegenovergesteld doel bereikt heeft aan dat welk hij zich voorstelde, want in plaats van het bewijs te leveren der levenskracht van een aristokratisch en koningsgezind ras, en van de meerderheid van haar voorstander, — bewijst hij integendeel zijne intellektueele en zedelijke onmacht.

En wat te zeggen van "*De Doode Stad*" ? In dit treurspel waarvan ik lijk immer den vorm bewonder en dat ik niet wil bespreken, — zien wij eindelijk met de meest volledige misdadige stoutheid, het denkbeeld verschijnen dat reeds in de voorgaande werken van d'Annunzio doorschemerde : 't is te zeggen de gedachte der schuldige liefde tusschen broeder en zuster. Wij hebben eerst gezien in den *Indringer*, dan in den *Triomf der Dood*, dan in de *Maagden van de*

Rotsen, dat de schrijver er behagen in vindt met aan de liefden zijner personen een scherpe smaak van bloedschennis te geven, door de *minnares* den naam van *zuster* te geven ; het was het *leitmotief* zijner *helden-symphonie*. — In *De doode Stad* wordt het *leitmotief* het motief van heel het drama, en het brengt een ongelukkige broeder, die zijne zuster doodt, tot de misdaad om hare reinheid te sparen. Maar het figuur van den moordenaar en dat van het slachtoffer schijnen ons buiten de psychologie, juist lijk de bedolven stad *Micena* waar het treurspel voorvalt, buiten ons moderne leven gelegen is.

Ik durf niet voortgaan met de ontleding der andere werken van d'Annunzio, uit vrees langdradig en vervelend te worden. Daarbij de laatste treurspelen lijk *Francesca da Rimini* en *De dochter van Jorio*, indien zij uit theatraal oogpunt grooten bijval bekomen hebben, bieden slechts weinige psychiatrische opmerkingen aan.

Maar ik wil mij, om te eindigen, een weinig bezighouden met de *theorie van den Uebermensch* die de opvatting is van 's dichters werk. Ik meen het recht te hebben dit onderzoek in te stellen, uit wijsgeerig en zedelijk oogpunt, — zelfs indien de kunstenaars zeggen zullen dat het eene ontheiliging is door een oningewijde in den tempel der kunst begaan.

Deze theorie, die niet italiaansch is, maar bij ons wortel geschoten heeft, dank aan het gemak waarmede wij den vreemdeling het klein getal slechte dingen ontleenen bij het groot getal goede, deze theorie verschijnt voor de eerste maal in den eersten roman van d'Annunzio "*Het kind der Wellust*" waar zij beperkt is het zelfzuchtig gemeene gevolg te zijn eener epikurische wijsbegeerte; — zij verschijnt voor de tweede maal in den *Indringer*, waar zij op meer intellectueele wijze, moet ik zeggen *Nietzscheaansche* wijze wordt toegeschreven aan den held van den roman zonder nochtans door den schrijver te worden goedgekeurd ; — zij bevestigt zich

in de *Maagden van de Rotsen* waar zij zich vernedert en onteert omdat — terwijl tot nu toe de *übermensch* zich zoo waande door geestesaristokratie, — in dezen roman integendeel de übermensch zich zoo waant door de aristokratie van het bloed, die van allen, de meest onrechtvaardige is ; zij wordt hernomen in de *Joconde*, een treurspel waarin zij wordt uitgeroepen in den heiligen naam der kunst ; — zij wordt eindelijk tot de droevigste overdrijvingen gebracht in het jongste drama van d'Annunzio : *Meer dan Liefde* — waarin zij zelfs de misdaad en nog wel de schrikkelijkste misdaad zou willen verrechtvaardigen.

Gezien dit aandringen, en rekening gehouden met de andere letterkundige en politieke betoogingen van d'Annunzio — is het niet meer mogelijk te betwijfelen dat de theorie van den *übermensch* zijn *credo* is, zijn zedelijk in intellektueel ideaal.

Het is mogelijk — en het is een twijfel dien ik hier uitdruk, meer dan eene overtuiging — het is mogelijk dat de kunstenaar onbewust werd gesuggereerd door het anormale denkbeeld dat hij bestudeerde. In den beginne zal hij slechts gezocht hebben het weinig gewone maar nochtans werkelijke denkbeeld van den *übermensch* te bestudeeren, dat Nietzsche aan de mode had gebracht ; — vervolgens zal hij van de aanstekelijkheid der ziekte die hij bestudeerde getroffen geworden zijn, en zal 't slachtoffer geweest zijn van het vergift dat hij onderzocht.

En hij zal zedelijk getroffen geweest zijn, na het op kunstgebied te zijn geweest. Hij heeft zoo blindelings aanbeden, niet slechts het denkbeeld, maar meer nog den vorm die dees omhulde, dat hij geëindigd heeft met te gelooven aan het stoffelijke simbool in plaats van aan de godheid, lijk de onnoozele geloovige, neergeknield voor het beeld der H. Maagd. Hierin gelijk aan de ongelukkige anarchist Laurent Tailhade, die in eene moord niet de zelfstandigheid zag — 't is te zeggen den afkeer voor de wilde

daad — maar slechts den vorm, 't is te zeggen de kunstuitdrukking van het *mooie gebaar* ; — en zoo is hij zoo zeer in geestdrift geraakt voor de zelfzuchtige en aristokratische theorie van den *übermensch*, dat in plaats van zich te vergenoegen met ze te bestudeeren lijk een pathologisch geval, hij er zich van heeft meester gemaakt en er aan gelooft.

Hij gelooft er aan, en verheerlijkt er zich over : — rechtzinnig en moedig hierin, lijk sommigen onzer verdwenen kunstenaars die ons nu nog verwonderen, evenzeer, zoo niet meer door hunne misdaden als door de kunstwonderen uit hun genie geschapen. Hij is een *Benvenuto Cellini* der litteratuur, wiens ontleedmes geene mededingers heeft en geene moeilijkheid kent, en die in zijne romans met eene prachtige koenheid zijne zedelooze theorie uitroept, juist lijk Benvenuto Cellini in zijne autobiographie, met de meest cinieke onverschilligheid zijne misdaden bekende.

Hij wil voor den *übermensch* de willekeur, het voorrecht, de almacht — 't is te zeggen voor de menschen die meer dan de anderen zijn, of het wanen te zijn : — hij wil dat deze lieden van het juk der algemeene wet ontlast worden, die slechts goed is voor de nederigen en de middelmatigen.

Welnu ik sta op tegen deze theorie vol hoogmoed en misprijzen. Ik geloof dat indien de meerderheid van geest toelaat in sommige gevallen grootere rechten te verwerven, zij integendeel tot grootere zedelijke verplichtingen dwingt, en zonder mij op de wetenschap te beroepen, die leert dat het doel der moderne maatschappij is aan het grootst getal mogelijk individuen het welzijn te geven, in plaats van het te bewaren voor de monsterachtige uitzonderingen van enkele eenlingen, bevestig ik, meer nog met het gevoelen dan met de redeneering, tegen dat aristokratisch misprijzen, mijne liefde voor de menigte der nederigen.

Ik erken de onbetwistbare intellektueele meerderheid van d'Annunzio maar terwijl zijne poezij bestaat in het verheffen der zeldzame en schitterende deugden der sterken, en in het uitroepen der rechten die men hen reeds al te zeer heeft toegekend, — ik bevestig dat mijne poezie bestaat in het verheffen der onbekende deugden der zwakken en in het verdedigen hunner nog al te zeer miskende rechten.

Ongetwijfeld is zijne poezie meer aristokratisch en meer intellektueel : maar de mijne, ik voel het, is meer menschelijk en meer waar.

SCIPIO SIGHELE.

(Van het manuskript vertaald door Paul Kenis.)

LUIENDE KLOKKEN

I

LAAT SEIZOEN.

De trage dagen gaan nu heen,
ze gaan nu heen met hun geween,
ze gaan maar lijze, lijze....
zooals een paard ter slachtbank gaat,
stil aan de hand van d'ouden maat,
van ouden, ouden grijze.

In moede oogen weinig licht,
wat scheemrig licht, — dan gaan ze dicht,
dan komt het scheiden, scheiden....
Dan sterft het oude heden af, —
de toekomst staat aan 't open graf, —
dan lichten lichte tijden.

O, 'k weet het wel, de dageraad,
de dageraad, die laaien gaat,
de luchten vullen, vullen, —
is wonder-teer als een libel,
straks sterft ook die, o, 'k weet het wel,
we weenen, weenen zullen....

Maar in de glorie van den dag,
den klaren dag vol gouden lach,
is er geen lijden, lijden....
Het hevig leven in 't heelal
dra al de smart vergeten zal
van droeve, droeve tijden.

DAAN VAN DER ZEE.

DE OOGEN.

Raf lag op den sofa, een weinig vermoeid, te droomen, de verdwaalde oogen strak naar de zoldering gericht, en blies den blauwendigen rook zijner cigarette, in verdampende cirkels, rond de kamer.

Hoog, wit-vlekkend, de fijn-geslepen zilverplaat gezet in grillig-bruine mahonielijsten, rankte de psychee op, naast de zwaar-roode draperij, waarop het laatste gestraal der zon, door de lichtende ruiten héén, opale weerschijnen spiegelde. Streelend-zacht, met rozige wazen, vertijdde het daglicht op het roode behangsel der muren, en omvloeid met ijle klaarte, stond, vóór het venster, in eene zwaar-zilveren bloemenvaas, een bussel rozen te droomen...

Vóór den psychee, hare armen gespannen in gracielijke lickaamsplooiïng, herlegde Annie de laatste krullen van haar kapsel. De avond viel en in de donzige schemering van de gezellige jongelingskamer, danste op het wit marbrenschuim der waschtafel, het luchtig-blauwe vlammeken van de spirituslamp. In dat doorschijnend, goudgezeefde avondlicht, trilden op de blanke schouders van de vrouw roze lichtschaduwen en liepen, over hare lenig-witte armen, lijk golflijnen van schijn en kleur. De scherpe facetten der reukkruikies en de zilveren knoppen der vaporisateurs, schoten achter de rijke nuanceering van dat gerechte vrouwenlijf, eene gamma van vlug-veelkleurige vonken...

Maar, in zijn suf gepeins verzonken, lette Raf niet, dien avond, op de wonderbare weelde en de innige zuiverheid van al dat kleurenspel op de volmaakte vormen harer gestalte, zóó wit

tegen den donker-rooden achtergrond der verduisterende kamer...

En ze bemerkte het seffens : 't leek haar onbegrijpelijk, vreemd... Zoo heel anders dan altijd... van 't begin af hunner samenkomst, had Raf zich loom betoond, verstrooid gekeken, lusteloos bijna, zonder zijne zoo bedwelmende drift, haar gekust, bijna lijk eene zuster, niet lijk een minnares, zoo zacht, zoo vlug, zoo oppervlakkig... anders, dan kon hij zijne tanden in hare lippen persen dat ze er bijna van bloedden, zijnen mond op den haren kleven en zoo met langzame teugen haren adem opzuigen in zijne borst, haar vastgrijpen met ongeduldige vingeren en ruwe, tastende handen, terwijl ze bezwijmend neerzonk in den geweldigen roes van zijne passie...

— Raf...

Haar roomig-bleuzend gezichtje neeg naar hem toe, met lonkend-vonkende oogen en met genepen-lachenden mond... Die oogen waren haren trots en zijnen lust : wonderbare oogen ; soms lichtte er lijk een bevend vlammeken in, eene phosphorescente schemering, lijk een gulden druppel uiteengespet in 't glanzend-wit ; dan weer overtogen ze zich met een purperen waas, als was er een nachtelijke bloei van violetten in gerezen of wel versperde zich hun zwart met zoo'n intensiteit van staring, dat ze zich groeven tot twee meeren, zoo oneindig-diep en roerloos-strak dat hij soms waande in hun donker vlak te verzinken...

Hij schoot wakker uit zijn droom, getroffen door den hellen klank dier welbekende stem. Hare oogen keken op hem neer, helden over zijn gelaat — zoodat haar frissche adem over zijn voorhoofd zuchtte — hare wellustige, verleidende oogen ; blank-rozig en zij-zacht, glom het vel harer schouders, dat langs zijne kaken streelde en uit haar keurs, dampte een bescheiden heliotropenreuk, zoet-prikkelend als lentearomen.

Hij sloeg zijn arm rond haar lee, trok haar op zijn schoot en kuste haren mond, met langen, innigen zoen.

— O dear, I love you...

Ze vleide haar hoofdje, met een zwijmelig gebaar, eene nieuwe lustsmachting, tegen zijnen schouder en, haren molligen arm rond zijnen nek slingerend, wrong ze zijn hoofd naar haar neer...

Maar toen, wanneer hem de gelukkige blik harer levensdriftige oogen trof, gleed weer over zijn gezicht die dubbende uitdrukking van kommer en twijfel en wendde hij terug, ineens, zijnen kop af, alsof hij den doorstralenden gloed dier oogen vreesde...

Voorzichtig, stiet hij ze van zich af en stapte naar het venster; hij keek de straat in, 't klamme voorhoofd gedrukt tegen de koele ruitenschijven.

— Raf, wat hebt ge ?

Verrast kwam ze nader en fleemde zich weer tegen hem aan : hij voelde de warmte van haar lijf op hem wegen, de rankheid van hare leden hem drukken, de zijïge donzigheid van hare armen rond zijnen hals snoeren.

— Toe Raf, zeg het me... hebt ge me niet lief meer ?... waarom verstoot ge me ?... waarom schrikt ge als ik u bezie ?...

— 't Is niets Annie ; bekommer u niet... ik bemin u immers, dat weet ge wel...

— Waarom dan zwijgt ge ? Raf, zeg het me, vertel me uw leed...

Hij was terug naar den sofa gevlucht, het hoofd verborgen in zijne armen... want hij wou niet, wou niet zien... hare oogen... hare oogen die zijn obsessie daareven hadden herroepen, zijnen droom herwekt, zijne herinnering aan die andere oogen... die hem vervolgden, hem kwelden met hun gestaar, hem bespookten met hun blik... die oogen die hij van zich moest weeren...

Ze lei zich in zijne armen, fleemend.

— Vertel het nu, Raf.

Zijn gelaat tegen haren mals-satijnen schouder geborgen, dacht hij een oogenblikje na : mocht hij het zeggen ? Dan gaf hij zich gewonnen ; de kransen der bekoring, die ze rond zijnen wil vlechtte, geurden te zoet en de flikkeringen der glimlachen en der liefdelonken, die ze in zijnen twijfelnacht ontstak, lichtten te verwarmend-hel dan dat hij kon zwijgen ; ze straalde eene verlammende bekoring uit, waartegen zijne voornemens onmachtig zwichtten... Daarbij, 't zou hem misschien wat ontlasten haar zijn lijden te vertellen, zijn wee te belijden.

— " Luister dan stil Annie... Dezen morgen terwijl ik aan de ontbijttafel zat, is er eene dienstmeid komen toegelopen in 'n stormvlucht... toen ze me zag, riep ze van uit den gang waar ze stond : Mijnheer de dokter, kom toch onmiddelijk mee, seffens; onze jufvrouw sterft... Ik ben meegegaan ; ik kende de menschen, een gegoede burgersfamilie, al lang en dokterde sedert jaren hun meisje... 'n tering,... maar ik had hoop zoo niet haar te genezen dan toch dit leventje te versterken, te trekken, eenige jaren te verlengen... plotselings was de toestand verergerd ; den avond te voren had ze geweldig gehoest, zei me de meid, en nu lag ze naar adem te snakken... In den gang, verwellekomde me de vader weenend... besloten, zonder naar zijne jammerklachten te luisteren, stapte ik naar de ziekenkamer boven... zoodra ik binnen trad, bemerkte ik het : 't was 't einde... Ze lag roerloos, weer gestild nu, op de witte kussens, heel blank : blank van gezicht, wit van handen in 't blank-witte hemd op 't wit-blanke bed... op de lakens, strekten hare handen uit, zoo bleek, zoo doorschijnend, met pracht van lange vingergracie, vluchtig en ephemeer lijk broze vlinders... haar fijne, teere lichaampje, materieloos bijna, zoo mager en tenger, lijnde op onder de dekens, bijna verstijfd... en

daarboven verstrakte haar hoofd, 't doodsbleek gezichtje met purperen lippen en uitgeteerde kaken... en daarin brandden hare oogen, twee oogen zoo breed en wijdpuilend, zoo mysterieus en zoo klaar, zoo oneindig van expressie en zoo driftig en vurig van levenswil, dat ik me voelde ijzen... Ik had het gekend vroeger dat meisje, toen ze ging in de heerlijke lijfkracht van haar jeugdleven, in de lenige plooibaarheid en de frissche bekoring van haar lichaam, in de gracie van hare zwierige gebaren, het gespetter van haar lach en de betoovering van haren oogenglans: een ideaal schepseltje van leven en blijheid, van mooiheid en vernuft, geurig in hare meisjesreinheid... En nu lag ze daar, reeds als een lijk, geknakt in hare zwierigheid en in hare bevalligheid, haar gezichtje reeds versteven, hare huid witkleurloos geworden, een weinig geelig, lijk oud ivoor, en hare kaken ingevallen in beenig gemummel... Ge kent me, Annie : 'n Hamlet ben ik niet... en en 'k dacht op Hamlet — ge weet hoe we eens samen gingen op 'n avond (ik had u nauwelijks ontmoet !) naar den schouwburg, begeesterd door onze jonge liefde — op Hamlet in 't kerkhof van Elseneur " die schedel hield eens eene tong in... hebben die holten niet te veel gekost aan vertroeteling om er mee te kegelen... " ja, en dat lijfje hield ook eens leven in... bevatte het niet te veel pracht, te veel belofte aan geluk om nu neergeveld te liggen, op dat doodsbed ?... Annie, hadt ge die oogen gezien, ge hadt geweend... Ik zie ze maar al te wel die oogen, ze vervolgen me, ze wegen op me lijk een last... van heel den dag, heb ik niet hunne obsessie kunnen verjagen... er lichtte zoo'n schrille benauwdheid in... en Annie, 'k weet niet maar me dacht ze keken me zoo aardig aan, zoo zonderling-vreemd... Ach, moet nu al dat leven verdorren, dat jubelend wezen, zoo jong naar het niet op, naar de verrotting ?... Me dacht, Annie, dat ze me zoo aardig aankeek... gelijk ze me vroeger nooit had aangekeken... ja, toch, soms... maar

toen had ik er niet op gelet... 't trof me nu eerst en ik herrinnerde 't me maar, nu ik opnieuw die rare oogenexpressie zag, gegraven in haar uitgezogen gezichtje, maar nog vreemder, nog intenser, nog blijvender... zoo bezag ze ook haar ouders niet... Annie, ik geloof dat die doode me beminde... zeg niets, Annie, ze stierf en ik heb ook geen schuld aan hare liefde... verwijt me dus niet... ik had nooit hare drift bemerkt; ik wist absoluut niet dat ze me liefhad... ze heeft me aangekeken toen ze stierf, weer zoo eigenaardig, met oogen dwaas van liefde en zwijmelig van ingehouden passie en terwijl ik haar handje vasthield, geglimlacht naar me en mijne vingeren gedrukt... Ik zie ze altijd die oogen, die stervensoogen, zoo mat dat laatste uurtje, verwaasd, en dan weer, op 't uiterste moment, zoo glanzend, zoo gloeiend, zich vastklampend aan me, een laatste bezit nemend van mijn wezen... Zoo beziet gij me ook soms, Annie, wanneer ge me begeert, maar niet met dien weemoed of niet — wees niet boos omdat ik u dat zeg — met die geconcentreerde passie; ik ben verzekerd dat er een heel leven van vrouwenliefde, van verzwegen aanbidding vervlamde in dien éénen blik... Hij volgt me dien blik overal waar ik ga... in me brandt zijne zachte vlam, zijn felle gloed... Toen ik u daar straks zag binnen komen, Annie, dacht ik in uwe oogen iets van de schrilheid der haren weer te vinden... en als ik u kuste, was 't ineens alsof ik mijne lippen op een doodenmond drukte... in mijne armen lag haar lijf, haar mager uitgeteerd lijfje, licht als een kindervracht, dat ik niet dierf omknellen, niet drukken, uit vrees van het te breken... Verschoon me Annie, ik dacht toen op U... maar die angst is onzinnig: gij zijt jong, gij, schoon en gaaf, kloek, gezond... mijn visioen was mal... Ik bemin u, Annie, en ik kan me niet verbeelden uw zinnelijk lichaam, zoo vermagerd en uitgehold, verveld en verbleekt, uwe wangen ingezonken en ontkleurd, uw mond verpeersd... Maar ik geloof dat ik wroeging heb voor die

miskende liefde, voor dien onvoldanen lust, waarmee ze is vertrokken... wroeging... Had ik het eer geweten... waarom dan niet die laatste illusie gegund, den wiegenden troost mijner wederminne... 'k zou dan van haar bewaard hebben eene zoete herinnering, geheiligd in reinheid, lijk ik er zoo luttel overhoû uit mijn leven... Ik heb u wel lief, Annie, en uwe wellust is me kostbaar... Maar van eene doode kunt ge toch niet jaloersch zijn, Annie... ik zal u morgen liever zien... 'k ben idioot me zoo te kwellen... maar ik kan er niets aan verhelpen: 't is eene obsessie... eene vervolging... Tusschen mijnen en uwen mond in, tusschen mijne en uwe oogen, Annie, schuilt haar gelaat, haar moe gelaat met dien verpeersden mond, met die vertwijfelende oogen... ik durf dat doodenmasker niet kussen uit vrees voor een verwijt, voor eene uiterste klacht... breek niet de broosheid harer illusie... Kus mijne oogen, Annie... doe uwe oogen dicht... Zoo ja... maar laat me nu... morgen is 't al vergeten... dan komt ge hier niet?... ge begrijpt toch mijn angst, Annie, en ziit niet boos op me?... morgen dan sluiten we de deur dicht op ons getweeën en 't zal weer een weelde van beminnen zijn... Nu kan ik niet; 't is dom, ge hoeft het me niet te zeggen... maar 't geeft niet... vergeef aan uw groot kind die malheid... "

Zwijgend, had ze zijne lange confessie aanhoord, aangegrepen door den weemoed van 't levenswee dat zijne verweekte stem verhaalde, door de stille pijnlijkheid van zijn eigen lijden... Toen hij zweeg, — de stilte streelde hunne verhitte wangen met de frischheid van haren klaren val — stond ze zachtjes op, liet hem voorzichtig op den sofa zakken en kleedde zich met vlugge gebaren. Ze was niet kwaad op hem; ze vergaf hem zijn bui want ze kende hem haren droomer, haren nauwgezetten, kieschen Raf. Toen ze klaar was, kuste ze hem op 't voorhoofd... "Dag Raf, tot morgen" — "Dag Annie" zei hij, heel simpelijk, bewust dat ze zijn angst had begrepen en zijn bezwaar waardeerde... Aan de

deur, draaide ze zich nog eens vriendelijk-lachend om — hij las in den plooi van dien lach een zweem van medelijden — zoodat hare peerlen-tanden weer openwuifden en in hare oogen dat warme vonkje beefde... Toen, met een aanmoedigenden hoofdknik, verdween ze achter de portière. Hij hoorde, verdoofd 't klankend geklop van hare hooge hakjes den traplooper afkletteren en beneden, de deur rumoerig toeslaan...

Loom, met'n lastige onvoldaanheid in zich, lijk hij er nooit had gevoeld na hunne bijeenkomsten hier in zijne intieme jongenskamer, waggelde hij tot aan het venster en hief de gordijn op. Hij zag ze nog de straat overstappen, hare zijen rokken, die ze hoog met haar streng-geschoeid handje ophief en tegen hare beenen drukte, schuimend achter haar, zoo lenig en rank, echt chic, in haar lichte zomertoilet en zoo glad van bewegingen en van zwier, zoo blij-zonnig en guitig-frisch van wezen, dat de mannen haar nakeken, met oogen, waarin even eene korte verbijstering van lust en bewondering gloeide... heel in de verte, beefde nog boven de blauwe vlek van haar kostuum, de krullende pluim van haren hoed... dan verdween ze. Anders, na het bezit, dan voelde hij zich zoo voldaan, zoo gelukkig, zoo kalm, rustig-veilig ademen, zoo vol'n koning in zijn vredig-rijpe gedachtenrijk... dan kon hij uren blijven liggen op haar te denken, het genoten zinsplezier te herwekken en te hersmaken, in verbeelding... wanneer hij dan dacht op de heerlijkheid van haar lichaam, op den glans van haar gelukkig wezen, op de bedwelmende liefdeswoorden die ze van uit hare wulpsch-roode lippen had laten ritselen, dan rilde hij soms opnieuw van verlangen, steeg weer in hem de prikkeling van den benauwenden lust en strekte hij, hartstochtelijk, de armen uit naar het verdwenen beeld... En nu ? zijn lijf lam en vunzig, zijne zenuwen doof en slap, onrustig woelend, lag hij op den sofa te ijlen... in 't diepe van zijn hert, verblijd dat Annie was vertrokken...

't ging hem niet mee vandaag : daar was hij wel van bewust... dat had hij zelf gevoeld aan zijne onverschilligheid, aan zijne machinale streelingen en zijn zielloos gekus... zijne lippen hadden niet getrild van warmte, zijne zenuwen niet gezinderd van genot, de wellust niet heel zijn wezen tot in het uiterste zijner viriliteit, doorrild... hij had het haar ook gezegd, omdat hij reeds hare overtuiging had gelezen in hare verwonderde blikken, die angstige blikken, die reeds aan zijnen hartstocht twijfelden en, nattig, zijne schuwe oogen zochten, om er zich in te laven aan liefde en genot...

Nu was hij boos op zich zelve... waarom zoo 't kind gespeeld ? Was dan zijne liefde verminderd ? was Annie niet altijd even schoon, even minzaam, even verfijnd in hare wulpsheid ?...

Lam, had hij naast haar gezeten, suf droomend... onder den last van die twee doodsoogen... onder den ingebeelden smeekingsblik van dat stervende kind... onder de weemoedige verstarring van dat kwijnhoofdje... En daarom, daarom had hij niet gezien den rijken glans van die minaressenblikken, die naar hem verlangend opstaarden, de betoovering van die levende oogen die met warmen passie-straal hem omspeelden, de perfectie van dat liefdeshoofd dat op zijne schouders woog... hij was dom geweest, had zich kleinjongensachtig gedragen... wat had hij dan te stellen met dat uitterende meisje ? had hij Annie niet, de rijk-levende, de lustig-levende, de schoon-levende voor zijne liefde ?... idioot, idioot !

De geur harer kleeren was in de kamer blijven zweven — die lichte vanillereuk der heliotrope-essentie, waarmee ze zich altijd parfumeerde — en op het tapijt, verwelkte het violettenbouquetje, dat uit haar jak was gevallen, toen ze zich ontkleed had... Daarbij droeg elk voorwerp in die kamer den toets harer vingeren en suggereerde haar bestaan ; de psychee leek hem, in de duisternis van den kamerhoek, haar beeld te bewaren, onder het donker floers...

Nu gevoelde hij spijt... hij zou morgen verstandiger zijn,

zijne kinderachtigheid buiten laten, haar om vergeving bidden voor zijne onverschilligheid... ze zou hem goedschiks vergeven... 't zou alles eindigen op eene omhelzing en alles zou weer zijn lijk vroeger, zoo zoet, zoo deugdelijk... de dooden zouden rusten... ze hadden nooit moeten ontwaken, mochten niet voortleven... Hij bleef nog 'n tijdje liggen, met leeg hoofd te suffen. Toen stond hij op en ging buiten.

Uit de koffiehuizen klaterde het licht over de trottoirs, in breede geuten van geele en fulpe klaarheid : de tafeltjes op de terrassen waren, één voor één, bezet met verbruikers en de straten liepen vol avondwandelaars, de damen in lichtkleurig zomertoilet, de heeren in losse wandelcostumen ; de zoele lucht plooide een feestlach op hunne lippen en lei in de oogen der vrouwen, een zwemende expressie van teerheid. Door de woelige straten, eilden de trams als lichtende slangen, met groene of roode of geele oogen, rinkelend en gonzend...

Nog al verstrooid, liep Raf te midden der menigte, zijn strooihoed in zijn nek verzet ; de roos, in zijn knoopsgat, hing geknakt en ontfrischt van kleur te biggelen op zijn veston.

Achter de geopende ramen der restaurants, in den gloed van electrische gloeilampjes, bedekt met roze en mauve kappekens, vóór de schittering van het zilveren tafelgerei en der vonkende wijnbekers, zaten elegante heeren en sierlijke damen te eten. Rijtuigen raterden op en af de straten, in sporen van geur. Langs de lanen, in twee lange rijen van fulpschen gloed, togen de lanteerns en uit de winkels stroomden, ten allen kant, over het krioelend bedrijf der avondmenigte, wijdsche geuten licht, verblindende vlammenvallen.

Rumoerig, in verzachte nachtsatmosfeer, golfde het leven, vol lawaai en koortse, opschitterend met een nieuwe laaikracht in den avond, luidrijk, kleurig en woelig...

Verdoold, liep Raf al maar door, verdwaasd rondkijkend, geweld oefenend op zijne eigene redderloosheid om met belangstelling het gewoel te volgen.

In de hoofdstraat, kwam hij Annie tegen, in gezelschap van haar man, een zeer statige heer, naast wiens gemeten stappen, ze met grillige beengebaren voorthuppelde... ze glimlachte hem toe met den oolijken lippenplooi en de snaaksche oogenknippen der verdoken weelde.

Maar de lach waarmede hij antwoordde was zoo weemoedig en flets dat ze begreep dat de obsessie hem steeds kwelde... Ze zag hem verdwijnen tusschen het volk, voortdwalen lijk een automaat, verdrongen en verstooten, op zij geduwd door den menschenwentel...

Over de duizend koppen heen, zag hij maar steeds vóór zich het blonde hoofdje, verzonken in de kussens van het sterfbed, met de zon-aureool der blond-lichte haren en 't zijzacht geril van die gouden lokken... en met zich droeg hij mee, gedreven in zijn hart, de vreemde expressie van haar oogen, die schrille expressie waarin de schrijnende pijn van 't sterven en de hartstochtelijke opflikkering van hare eerste liefde samengevloeid waren tot eene biddende smeekintensiteit... en uit de oppressie van dat visioen, kon hem noch de avonddoening van al dat volk, noch de laaiïng van heel dien vuurgloed ontrukken...

Hij redeneerde weer : “ 't Was immers zijne schuld niet, wat kon hij er aan dat het meisje moest sterven en dat het meisje hem bemind had ?... Jammer natuurlijk dat die jonge schoonheid moest verdorren, die reine schat van warme liefde ongebruikt en onbeloond gaan berusten in de armen der dood... Wat was ze schoon, hoe bekorend kon ze lachen !... Nu waren hare oogen gesloten, hare lachjes versteend : haar ranke lijfje praalde op een witbebloemde doodsbed en zou binnen kort niets meer zijn dan

een weinig assche in de assche van de aarde... Hij zou ze nooit vergeten ; daar was hij zeker van... niet dat hij ze bemind had... maar hij zou van haar eene eerbiedige gedachte behouden, voor haar eene stille vereering voelen groeien, eene zoete herinnering fleuren... haar gelaat zou in zijn geheugen slapen, verinnigd lijk dat van 'n grootmoeder of van 'n nooit-gekende tante, waarvan de trekken verheiligd door het verre verleden en door den afstand van 't onbekende — nooit bezoedelde eenige stoffelijke betrekking het ideale hunner verschijning, het perfekte van hun van-uit-de-verte-overziene leven — blijven zweven, lijk 'n half vergane reuk in eene gesloten kamer... zijn hert zou dan eene droeve spijt voelen voor die verbeurde liefde, een teere weemoed... Dat zou hem niet beletten Annie te beminnen, ô neen... want Annie was hem lief als zijn leven... maar dit beeld zou bij tijden in de oogen van Annie opspoken, door de oogen van Annie hem bezien, hem bezien met dien eenigen blik, de blik van het stervensuur, en zou een weinig zijne liefde verbitteren met een wrange nasmaak, een late spijt... eene reine assche zou in zijnen verkusten mond de bitterheid van hare consumptie leggen... Zacht zou die herinnering zijn, niet pijnlijk, alleenlijk maar een weinig weemoedig — lijk altijd onze gewaarwording voor 't mogelijke geluk, dat naast ons gegaan is, zonder dat we 't bemerkten — maar blijvend... Die oogen zouden hem dikwijls berijden... op avonden van twijfel of van angst, van zwaarmoedigheid of van verlangen, van smart of van melancholie, dan zouden ze weer ontwaken, weer ontluiken... zoo dacht hem soms dat er uit zijn oud klavier, een zucht steeg, lijk het gezeur van een vergeten menuet, plotselings opnieuw neurïend in zijne memorie... die oogen zouden hem kwellen door de grievende onmogelijkheid hunner liefde... nooit zou hij ze kussen die oogen die hem hadden bemind... en die hij niet had kunnen beminnen... zou hij ze geliefd hebben ?...

Annie, och ja, dat was geene veilige liefde, geene berustende liefde... dat overspel-avontuur kon toch niet eeuwig duren... als de herinnering aan het gestorven meisje kwam, dan zou hij misschien weenen, zijne armen rijken naar onmogelijke omhelzing... kon hij eeuwig zoo blijven rondloopen ?... en wanneer zou hij weer vinden zoo'n jonge, frissche, reine liefde ?... zou hij ooit ?... 't zou de haven zijn, de veilige haven, na zijn leven van avontuurlijk beminnen en overspellig lieven, de reine herdooping na 't wulpsche van zijn sexueel bestaan... Onzin! Onzin! zijn angst was onredelijk en zijne verzuchting een schoolknaap, ten tijde der manbaarheid, weerdig... zijn droom dreef op losgerafelde wolken weg, belachelijk; zijne spijt zwom, met verlamde beenen, in zijne ziel rond, op kinderachtige wijze... Waarom dan kon hij die bezwarende onrust niet stillen, dien pijnenden twijfel van zich afschudden, verre van zich af ? Een raadsel... " Hij zette zich neer ergens op 'n terras en bestelde ijsroom. Vrouwen slenterden voorbij, vrouwen met geblanket gezicht en kohl-verwijdde oogen, vrouwen met ruischende rokken en prikkelende geuren, die hem van verre tegenknikten, hem lonkend uitnoodigend op het festijn van hun lichaam... maar hij lette niet op hen, haalde minachtend de schouders op.

Toen hij den verkoelenden room opgeslurpt had, slenterde hij verder... —

Dien avond, ontmoette hij een vriend en trok met hem op den bommel ; tot laat in den nacht, dronk hij champagne...

Maar 's anderendaags, wanneer hij wakker werd, schreef hij een briefje aan Annie : " Vergeef me, beste, zoo ik vandaag niet komen kan ; onverwachts, moet ik uit stad, maar binnen twee of drie dagen, ben ik toch terug... U zult me wel zoo lang kunnen missen ? Dat de kussen, die ik U zend, U op mij doen denken... tot dat ik terug bij U zal zijn, in uwe weelige armen... als uw hartstochtelijke, Raf. "

Annie begreep aanstonds zijne leugen en 't bedrog straalde uit in de helderheid der noodzakelijke oorzaak zijner afwezigheid... nu nog immer de tragiek van die veroordeelde liefde die hem beangstigde ?... maar 't was waar ook : hij was immers zoo gevoelig, zoo scrupuleus, eene echte sensitieve, teer als eene vrouwennatuur, en twijfelend... wanneer echter eens die woeging zou over zijn, zou hij weer alles vergeten in den roes harer zinnelijkheid... daar twijfelde ze niet aan... en vermits nu toch de doode hare macht niet houden kon en ze in haar geene medeminnares had te duchten, wou ze wel alles vergeven en nog een paar dagen de onrust van zijne knagende herinnering eerbiedigen... wanneer hij dan terug kwam, dan zou ze hem wel door de humiliteit van hare liefde, de verfijnde gezochtheid van hare streelingen, de drift van haar gekus weten voor haar alleen te herwinnen en voor goed te verjagen uit zijn hert die naspijt... hij doorworstelde eigenlijk eene crisis, anders niets... Wat kon die uitgemergelde doode tegen haar ? Zij, zij was het leven, het rijpe, zwangere leven, het dolle, genotsvolle leven, het beroezende leven...

— Dag Raf, riep ze en, van in de verte, wierp ze in de richting van zijne kamer, 'n luide kus, overtuigd van haren vleeschelijken zegepraal, van de sterkte der banden die zijn verwende lijf aan 't hare koppelden.

Maar ze wist niet dat van nu af eene herinnering aan zijne liefde knaagde, eene berouwende spijt zijne passie geleidelijk ondermijnde en dat hij voortaan door het leven zou gaan, met het zware gewicht dier freele oogen, op zijn herboren hert.

André de Ridder.

KUNST EN LEVEN.

KUNST.

Kom, pluim-luwtje, streel maar lekker daar mijn haren, en breng me zachte geuren mee, — geuren van 't land en van d' heide, — geurtjes die met tinten zingen. En dat groot-beweeg en luid-geroep van sterke winden ? Is die groote macht dan weg ? Nee ! 't reuzengedoe gaat immer zijn gang, gewelder nog misschien, maar..... de freele zuchtwindjes zweven stil daartusschen, daarin, daarboven en daaronder, en de forsche luchtvaart durft wel eens norsch omkijken en soms *hochnäsig* spotlachen om dat flauw-sentimenteel droomgewaai, maar nu worden ze toch betere vrienden. Ze kennen mekaar ; en daardoor komt het dat ik me kan laten liefkozen door streelluwtjes, zonder dat die groote loebers mijn genot bederven.

En die luwtjes streelen zòo veel en zòo dikwijls nu in onze moderne kunst ; dat zachte, innige, intieme zingt al zoo overál uit het nieuwe werk van nu, dat we mogen hopen van die fijne zielskunst stilaan te zien geurstijgen tot zóo hoog, tot zoo iets on-menschelijk ver-weg, dat "kunst" n' onbeduidend woordje is en de behoefte van een nieuw woord zich laat gevoelen. Muziek zouden we zeggen, indien "muziek" wat meer aristocratisch was gebleven.

* * *

Ze kennen mekaar, streelluwtjes en machtwinden zullen samen feestend over de aarde waaiën en mekaar eerbiedigen. Maar hadden de laatste grootere kracht noodig gebaard te worden, en waren ze zuchten van sterklevensbewustzijn en machtige vaardigheid, de eersten daarentegen waren van fijn-geurige lucht, werden geboren uit subtieler voelen en zouden diepintenser in de zielen zijgen, lijk fijne droom-lokkende parfum.

Laten we een werk van heftige bewegingen en luid geroep grootsch en majestueus noemen, omdat het onze bewondering afperst en ontzag

inboezemt voor de geweldige krachtsinspanning geëischt tot die schepping, maar op den hoogsten trap der kunst zullen we dié beelden en zangen plaatsen, die ons het treffends hebben meegevoerd tot de zonderlinge mooiste diepten eener ziel.

Kunst heeft maar eén doel : ons het hoogste genot en de meest intense wellust te schenken. Alleen dat !

En kunst is heel het leven, gezien, gedroomd, verdroomd, gezift, door onze ziel.

En de kunstenaar is wel de gelukzalige mensch, die de eerste en diepste impressie van zijne kunst zal smaken, zelfs kwam hij er *niet* toe zijn gevoel of zijne gedachte in beeld te brengen. Want een broze weemoeds-glimlach, een droom-blik uit oogen van diepe meren, zijn die niet de heerlijkste gedichten zonder woorden, zonder schepping ? De essentie der kunst, de aandoening dus, dragen we in onze menschenschuwe ziel overal mede en we vragen zoo min reuzenkrachten als geduld-werk om dien genot-bodem te prikkelen, om door kunst-werk fijne emoties te weeg te brengen.

En de kunst-schepping der menschen, zal ons in bewondering brengen, voor genieën en talenten, maar zal ons slechts ontroeren door fijn genot of extaze, naarmate het gehalte van 't groote of kleine werk de intensiteit bezit van leven en gevoel.

Maar, hoor ik zeggen, zonder schepping bestaat er geene kunst, dus is die schepping.....

Natuurlijk ! zonder schepping kan men geene ontroering te weeg brengen, maar zonder aandoening kan men niet scheppen. Ieder kunstenaar, vooraleer de hand aan 't werk te leggen is door eene impressie getroffen geworden. Daar ligt zijn grootste verdienste. De rest is ijdelheid, of grootheid, zoo 't de menschen zeggen.

Al is kunst : belichamen, de ontroering die tot scheppen prikkelde en dwong, is de godheid ervan en zoo zelf niet "kunst" dan veel hooger.

* * *

Die broos-teere, immaterieele zielskunst zei ik dus, hopen we te zien geur-stijgen tot zóo hoog, zoo on-menschelijk ver-weg, zoo Beaudelaire,

zoo Aubrey Beardsley zoo Lautréamont, en om van de hel naar den hemel te gaan, zoo Memlinc, zoo Tinel, en tot het meer gezonde, zoo Beethoven, zoo Whistler, zoo Sidaner, zoo Storm.

Dat het nou genoemd wordt : decadentie, effeminisme, ziekelijkheid of zoo iets, wat kan zoo iets schaden tot het verhevene van kunst, tot het ideale, tot het sublieme en tot het allerhoogste, 't is te zeggen tot wat ons bedwelmt van kunstgenot, tot wat ons schenkt de hoogste geest-wellust ?

Nu, we zijn geen Grieken, en wijsheid noch deugd zal de essentie onzer kunst zijn.

De beschaving doet zulke verbazende schreden, en de kunst verzuivert zich. Voor wijsheid en deugd bestaat er bijna een heele wereld apart en nu kan kunst vrij-wandelen zonder moraal te moeten preeken, en zonder naar tendenz te moeten leiden. En de nuchtere mensch is tevreden nu, zijn standpunt vindt hij al hoog genoeg (ieder gezond mensch is onderhevig aan duizelingen) maar iets wat nog moet weggekuischt worden, vindt hij, is dat ziekelijke, dat lam-weemoedig lijdersgezicht in de kunst.

Decadenten — zooals men de naar ziek-zijn geneigde sensitiven betitelt — en mystieken, zullen me steeds een waarborg zijn voor het wereld-zorglooze, dat ik in hun werk zal aantreffen, en voor het fijn genot, dat zij ons willen geven.

Voor u, nuchtere mensch, voor u niet, het moet gezond zijn, levenslustig he ? Ge hebt gelijk, ge hebt een enorme dosis meer verstand en slimheid dan ik, maar ik smeek u, raak dan toch met je grove nuchterhanden niet aan mijn ziel.

't Is even dom te beweren dat een werk naïef-rein is, als decadent, en daardoor minder van gehalte..... Maar menschen zijn zoo treffelijk, deftig. Platonisch is een beetje *te* rein, naïef, o zoo naïef, en decadent is hun 'n beetje *te* ziekelijk. Nu, het groote publiek houdt liever zoo wat van gezonde levensbrokken, vol levenslustige natuurlijke drift.

Laat het rein-naïef en decadent, gezond of ongezond wezen, maar laat ons alleen trachten ervan te genieten, naarmate die kunst van fijn of groof metaal is, 't zij fluweel-goud, 't zij goud, 't zij nevel-zilver, 't zij zilver, of brons, of koper of ijzer of..... maar zóo zouden we wel tot monologen geraken voor komiek-concert.

* * *

Muziek heeft overvleugeld al wat pretentie heeft kunst te zijn. Muziek is de oneindigheid, 't absolute, de eeuwige schoonheid, de poëzie van 't zacht-zwevende onbestemde gevoel, van 't goddelijke ziel-zijn.

Poëzie, proza, schilderkunst, tooneelkunst, kortom alle kunstsoorten willen zingen, en stijgen onbewust tot de purperige droomluchten waar de muziek hangt. Dat is hunne nobele, hunne hoogste kunst. En om die hoogte te bereiken, zullen personaliteit, talent en techniek zich zóo harmonisch in ieder soort moeten vereenigen, dat men niet de woorden ziet, de klanken hoort of de kleuren bemerkt, maar vooral *voelt* wat de kunstenaar voelde.

't Middel tot kunstuiting is alleen nog eene bijzaak. Door het diep-intense gevoel van den kunstenaar, die alle matière uit zijn werk wil verwijderen, om 't innige ziel-gevoelde beeld te laten verschijnen in al de sereniteit van vage poëzie, zooals het in hem omzweeft, voegen alle middelen, alle uitingen zich bij elkaar en stijgen droomend tot die hoogte, tot die voels-fijnheid van de meer dan architecturale muziek.

En niet de uiting willen we in de eerste plaats zien, maar het belichaamde beeld, de kunst-geüitte impressie. En zoo noemen we in één adem Baudelaire en Aubrey Beardsley, zoo suggereert menig werk van den harmonist Claus ons de *Pastorale* van Beethoven, zoo voelen we Le Sidaner en G. Rodenbach als één gedicht van weemoed.

* * *

En zooals een symphonie ons heerlijk droomgenot zingt, kan een kleuren-symphonie de zelfde wellust bij ons verwekken. Een deuntje kan ons tot een geur verzingen; parfum zal ons klanken toeluwen; toonen en klanken worden gezongen; — alle kunsten omwazigen zich in nèvel-weelde, stijgen in de droomlucht als zachte geuren en zweven daar dooreengewalmd als een goddelijk iets — als God — omsluiërd en omsierd met 't verheven kleed van de muziek.

Nu we dat trachten naar hoogere kunst, naar fijnheid van voelen, naar poëzie en muziek stilaan zien aangroeien, of liever, nu de streel-luwtjes meer en meer erkend worden, nu de dichtkunst eigenlijk meer poëzie wordt, en nu de dichter ook zijn zangen laat stijgen uit prozakunst en uit schilderkunst, nu zal de behoefte tot een harmonisch samenbrengen der

verschillende kunstsoorten, zich allengs bij de sensitiven en vooral bij de dilletanten ook meer openbaren.

Sinds Beaudelaire ons zijn fameus gedicht schreef :

Les parfums, les couleurs, et les sons se répondent
Il est des parfums frais comme des chairs d'enfant.

zijn er heel wat artikels over " La fusion de l'art " in 't licht gezonden.

Werkelijkheid is het tot hiertoe nog niet geworden. De verdedigers denken dat zulks moet verwezenlijk worden in den schouwburg, anderen beweren dat het vooruitzetten van zoo'n gedachte naïef is en de gedachte zelf een utopie.

Het voor-en-tegen wist niet dat eene *volledig* harmonische smelting in de kunst bestond sinds zoovele eeuwen in de Roomsch-Katholieke kerken, en synagogen gedurende ceremonieele diensten [1]. En dan nog wel 'n hoogst idealistische, symbolistische, mystische kunst, met al de bijgenuchten van esthetische weelde.

*
* *

Het is misschien niet naïef, die samensmelting der kunst voor mogelijk te houden in den schouwburg, maar het is rechtstreeks tegen kunst. Men wachtte hiervoor tot wanneer de schouwburg niet meer zal zijn, eene zaal bestemd om 't grootste getal personen te bevatten. En aangezien *dit* altijd zal blijven, verwachte men dus dat ideaal niet van den schouwburg, ten minste niet volledig.

Met *Minnestral* wil Fr. van Eeden het lyrisch-drama hervormen ; de *handeling* mag niet verdrukt worden, en moet aldoor zijne waarde behouden. Hier dus is er een streven om twee kunstsoorten op het tooneel te vereenigen door het *muziek-schouwspel*, waarin muziek en gesproken woord elkander niet mogen *vervangen*, maar elkander behooren *af te wisselen* in dezer voege, dat de muziek van het onzichtbare orkest alleen dan klinkt, wanneer er niet gesproken wordt, en nooit de dictie overstemt of onduidelijk maakt.

1. Dit harmonisch samenwerken der verschillende kunstsoorten, zal Iris in latere nummers breedvoerig behandelen.

De heer van Eeden wil dus het *woord* redden, dat gewoonlijk door de muziek verloren gaat.

In het Wagner-drama vinden we de handeling reeds 'n buitengewone rol vervullen, en nochtans, daar waar soms de goddelijke Wagner-muziek toovert, vervallen woord en handeling tot 'n heel secundaire rang. Wie heeft inderdaad behoefte naar woord en handeling als hij onder de bedwelming is van de " Murmures de la forêt " uit Siegfried ?

De muziek overvleugelt al wat kunst is, zei ik reeds, en het *woord* op de zelfde hoogte willen brengen als de muziek, kan alléen gebeuren met aan de laatste geweld te doen. Ofwel zal de muziek het woord kleuren en sieren, ofwel zullen woord en handeling den indruk van de muziek verhoogen. Maar meer nog dan het *woord* wordt de indruk verhoogd door *mise en scène*, waartoe de handeling behoort ; woord en muziek kunnen alleenstaand *alles* geven, en zullen zich *nooit* vereenigen tot een harmonisch geheel, waarin beide kunsten *van gelijke hoogte* blijven.

Dergelijke kunst-vereeniging is dus niet te wenschen. Doch de heer van Eeden wil alleen *af-wisselen*, en nu zal alleen de opvoering verder doen uitschijnen of het beurtelings invallen van muziek en woord tot een harmonisch geheel zal leiden, en of het nieuwe zelf van dit muziek-schouwspel 'n meer esthetische impressie zal veroorzaken dan operas.

GERARD CEUNIS.

DE VLAAMSCHE BOEKHANDEL

L. J. KRIJN

BRUSSEL, 18, Eikstraat, 18, BRUSSEL

Jongste Uitgaven:

MEESTERWERKEN van **Memling** (3e druk). — **Jordaens** (in herdruk). — **Van der Weyden.** — **Breughel** (ter pers). — **Jan Steen.** — **Israels** (in herdruk). — **Mauve.** — **W. & J. Maris.** — **Mesdag** (ter pers). Meerdere deeltjes in voorbereiding.

Elk werkje bevat minstens 30 prachtige fotogravuren op zwaar kunstdrukpapier; tekst van René Leclercq; perkamenten omslag in kleuren naar teekening van René Leclercq. — Prijs van elk deeltje is slechts . . . . . . **fr. 0.80**

Vlaamsche Koppen.

Portretten op briefkaarten onzer voornaamste mannen van beteekenis. — Per reeks van 12 portretten onder omslag van Herm. Teirlinck . . . . . **fr. 1.00**

Brusse. — **BOEFJE.** — Dit heerlijke boek werd eenstemmig geprezen in Noord- en Zuid-Nederland, het is een genot dat frissche proza te lezen. **(10e druk)** . . . . **fr. 1.50**

Brusse. — **LANDLOOPERIJ.** — (2e druk) . . . . **fr. 1.75**

De Raet. — **OVER VLAAMSCHE VOLKSKRACHT** . . **fr. 3.00**

Dosfel. — **DE BELGISCHE WETTEN op het gebruik der Nederlandsche Taal toegelicht** . . . . **fr. 3.00**

L. Lambrechts. — **PAASCHEIEREN,** in geillustreerden band naar teekening van R. Leclercq. (gebonden) . . . . **fr. 1.75**

A. H. L. van Houcke. — **FLORENTIË.** — Kunstbeschouwingen en Reisherinneringen, met 12 illustr. buiten tekst . . . . **fr. 2.50**

“Het Boek”

Maandschrift voor Boekenvrienden

Redactie: Herman Teirlinck, E. Coremans, J. van den Arend, F. Toussaint van Boelare, Karel van de Woestyne, Dr. F. Sano, Hugo van Walden.

Het éénige kritisch bibliografisch tijdschrift in België. — Per jaar . . **fr. 2.50**

Uitgaven van MEINDERT BOOGAERDT Jr.
TE ROTTERDAM

PIETER VAN DER MEER.

De Jacht naar Geluk, roman in twee kloeke deelen . . . ƒ 4.50
in moderne prachtband . . ƒ 5.15

De Nieuwe Courant, van 23 januari schrijft:

Deze goedgeschreven en voortreffelijk gecomponeerde roman, zoo helder van eenvoud, zonder pretentieuse stijl-effectjes of lyrische ontboezemingen, pakt van de eerste bladzijde af, houdt zelfs den meest verwenden romanlezer in spanning, zoodat wij ademloos meeleven het tragisch gebeuren tot het zoo droef en toch verzoenend slot. Twee vrouwefiguren, de donkere duivelsch-slechte Jozep, de blonde engelreine Tine oefenen beurtelings invloed op de wankele karakterlooze mannen, wier wilde, niets ontziende **jacht naar het geluk** treffend wordt uitgebeeld. Het mysterie — waarvan deze begaafde schrijver in zijn mooie novellen **Het Geheime**[1] vervuld bleek — is ook de atmosfeer van dit verhaal uit het alledaagsche leven. Rudolf, gepijnigd door zijn obsessie van de oneindigheid, vruchteloos zoekend naar het waarom van dood en leven, kan eindelik zijn lijden niet meer dragen en schiet zich dood. Tine heeft dit — toch onverwachte want Rudolf beloofde getuige te zijn bij haar huwelijk — in een voorspellenden droom gezien. Karel, aan den drank verslaafd, zinkt al lager en lager, laat zich door het schandegeld van zijn vrouw onderhouden, voelt en vloekt zijn val, wil zich oprichten, weer een mensch worden, maar hem beheerscht een geheimzinnige booze macht. Hugo, telkens weer gevangen in den ban van zijn eigen perverse natuur, voelt, bij den eersten vluchtigen blik in de lichte kamer waar de blonde Tine binnentreedt, dat Tine hem redden zal. Herman die tegen zijn stagen angst, krankzinnig te worden gelijk zijn vader die zich God waant, geen ander wapen bezit dan zijn krachtige zelfsbeheersching, wordt zielsziek zoodra een groot ongeluk — het plotseling verbreken zijner verloving — hem die zelfbeheersching ontneemt. Zelfs de eenvoudige moeder die haar jongste kind moet verliezen, verdiept zich in het waarom van die wreedheid. Vrede en geluk heeft alleen de geloovig-katholieke schrijver Van den Bosch. Tine, noodig èn voor Hermans èn voor Huge's zielevrede, voelt zich, — lang onbewust, als door een suggestie of door een betoovering — gedwongen den slechtsten te kiezen. Na een kortstondig geluk sterft zij door Hugo's verleden vermoord. Bij zijn lieve doode echter vindt Hugo berusting. Hij knielt en gelooft.

Hoe innig verheugen wij er ons in, dat deze begaafde warmvoelende schrijver uit het moeras van materialisme en naturalisme zich heeft ontworsteld en ons nu weer zoo'n mooi sympathiek boek heeft gegeven. Wij zijn er hem heel dankbaar voor. H. L. S.

[1] Het Geheime . . . . 1.50 geb. 1.90

J. STEYNEN.

Goed en Kwaad, roman in twee deelen . . . . ƒ 4.50
geb. in moderne prachtb. . ƒ 5.15

De ziel van dit boek is zuiver Hollandsch, maar het werk in zijn geheel is — een gelukkig verschijnsel — niet eens verwant aan wat er in de laatste jaren op de boekenmarkt kwam.
Vlaamsche Gazet.

Het sarcasme aan het slot van het tweede deel is ontroerend in zijn scherpte van teekening — welk een plastiek is er in dit boek!

Een mooi en goed boek, vol ernst en kracht, eenvoudig en met overtuiging geschreven.

In **Goed en Kwaad** hoort men den zwaren stap van den ernst en de noodwendigheid van het leven. Daar is de wezenlijkheid van het leven. *Arnhemsche Crt.*

Er is ontzaglijk veel moois in dezen roman.
Heyn Van Cortryck, in de Week.

Het is een klaar proza, dat veel te genieten geeft zoodat alles te zamen genomen **Goed en Kwaad** een werk is van groote verdienste als zielstudie, en waard is door een groot publiek gelezen te worden.
Dordtsche Crt.

Steynen is een merkwaardig taalbeitelaar. Hij hamert en klinkt en zijn zinstructuur is vol rhythmische bekoring en zijn woord gedragen en kleurrijk. Werkelijk Steynen heeft een groot talent en soms een breedheid naast een even sterke fijnheid van gevoel, die bijzonder treffen. Onder de jongeren is hij een der werkelijke begaafde dichter-naturen.
Is. Quérido in het Algem. Handelsblad.

Zijn observatie weet de fijne tinten te vinden. En waarom zijn werk mij vooral sympathiek is, hij is een van de weinige Hollandsche verbeeldings vollen. Zijn fantazie is echt en forsch en verwonderlijk bizar, hij ziet de gewoonste dingen zeer scherp in een gansch andere sfeer. *De Hofstad.*